

P. Tymoshenko

КАФЕДРА

ч.11
1990–95

ЛЬВІВ–ЛОНДОН

КАФЕДРА

ч. 11

**Ukrainian Association of Independent Creative
Intelligentsia**

CATHEDRA

No. 11

**Popular Scientific and Literary-Artistic
Publication**

(In Ukrainian)

Lviv-Odessa 1990
London 1995

ISBN 0 902322 47 8

Reprint of a Samvydav journal from Ukraine

Published by the Ukrainian Information Service
200 Liverpool Road, London N1 1LF, U.K.
London, 1995

**Українська Асоціація Незалежної Творчої
Інтелігенції**

КАФЕДРА

Ч. 11

**Видання науково-популярне та
літературно-мистецьке**

**Львів-Одеса 1990
Лондон 1995**

Передрук самвидавного журналу з України

**Українська Інформаційна Служба
з фінансовою допомогою
Союзу Українців у Великій Британії
Лондон, 1995**

З друкарні Української Видавничої Спільки
Printed in the United Kingdom
by Ukrainian Publishers Ltd.
200 Liverpool Road, London N1 1LF

НА ЗОРІ НЕЗАЛЕЖНОСТІ

Самвидавний примірник «Кафедри» ч. 11, що його видала Українська Асоціація Незалежної Творчої Інтелекції (УАНТІ), потрапив на Британські острови на початку 1990 року. Союз Українців у Великій Британії (СУБ) разом з Українською Видавничою Спілкою (УВС), ознайомившись зі змістом цього видання, вирішили, що журнал варто перевидати. І закипіла робота. На жаль, силою різних обставин робота над виданням «Кафедри» ч. 11 в Англії була перервана. Не доживши до знаменної події — проголошення Україною державної незалежності та пам'ятного усім референдуму 1 грудня 1991 року — відійшов у вічність директор друкарні сл. пам'яті Володимир Гуменюк, який присвятив роботі над виданням «Кафедри» багато сил та енергії. Нові завдання, викликані епохальними змінами в житті українського народу, відсунули роботу над «Кафедрою» ще далі. І лише у 1994 році працівники УВС знову повернулися до плану її видання. Правда, лондонської «Кафедри» уже не побачить і сл. пам'яті Михайло Осадчий, чиї незабутні враження від відвідин Заходу «Україна ірредента. Христос Воскрес!» друкуються у цьому журналі і чиї щирі та влучні спостереження ой як згодилися б нам сьогодні! Проте, не так судилося Михайлові Осадчому: 7 липня 1994 року душа його полинула у вічність.

«Кафедра» ч. 11 має кілька розділів. Розділ «Проблеми, дискусії» та дещо з полемічних статей певною мірою втратили свою актуальність, однак залишаються важливим документом для істориків, які вивчатимуть складний і насичений подіями період кінця 80-их — поч. 90-их років.

Проте час не владний над художніми творами. Оригінальні футурологічні вправи Анатолія Щербатюка і далі захоплюють своєю таємничістю та стилістичною майстерністю. Беруть за душу зболені рядки молодого Степана Гури. Упорядник «Кафедри» ч. 11 Василь Барладяну пропонує відшуканим переклад лібретто опери Спендіярова «Алмаст», зроблений Михайлом Жуком, а також оригінальну трагедію Михайла Жука «Плебейка», якою мали б зацікавитися дослідники літератури та театрознавці.

Зацікавлений читач розгляне також портрети Юрія Магалецького, зібрані та впорядковані тим же невідомим Василем Барладяну.

Багато змінилося за останні чотири роки. Однак, не перевелися в Україні та за її межами не лише одеські, а й інші

українофоби. І не один автор запитує себе, як раніше Анатолій Щербатюк з приводу Духовної Республіки Олеся Бердника, «оселею чийого духу» є сучасна Україна. Побувала на британському терені п-ні Атена Пашко, зустрілася з громадами. Тим з більшою цікавістю прочитають ті, хто бачив і чув її виступи, спогади поетки про недавнє минуле «Це ще не ретроспектива» та добірку віршів. Багато нового з'явилося і в дослідженнях героїчної УПА та її Головного Командира ген.-хор. Романа Шухевича. Та не втратили своєї вартости спогади його сина Юрія Шухевича та близької соратниці Галини Дидик.

«Кафедра» зібрала разом людей, яким боліла Україна і які палко бажали її визволення. Цей час прийшов. Хоча не кожен погодиться з таким твердженням і нагадає слова Михайла Осадчого з 1990 року: «Україна була і залишається невинною землею». Різні погляди на те, як покращити долю України, розкидали авторів цього збірника по різних партіях. Та спільним для них залишається бажання визволення України, визволення не в останню чергу від психологічного рабства. А тому хочеться ще раз зачитувати передбачення незабутнього Михайла Осадчого: «І я не відаю, не знаю, чи буде колись раєм моя земля, коли заповняться полиці її крамниць. І людська душа українська також ще далека до заповнення».

На заповнення душі людської української працювали свого часу усі автори цього збірника. За це їм наша щира подяка!

Ольга Керзюк

Станіслав ІЩЕНКО

«НЕЗАЛЕЖНІСТЬ ЧИ АВТОНОМІЯ?»

*Оцінка проекту програми «Партії за незалежну
і демократичну Україну»*

Вивчивши проект програми Партії за незалежну і демократичну Україну (УТС), я дійшов висновку, що назва партії не відповідає проектів партійної програми. Та не забігатиму наперед і дам оцінку проекту загалом.

Насамперед відзначу як позитивну рису проекту його сти-
слість (на відміну від деяких програм нових організацій, що
ніби женуться за обсягом демагогічної програми КПСС). Добре,
що, наприклад, замість слова «перебудова», яке нічого не
означає по суті, вжито поняття незалежності й демократії,
ліквідації імперії. Лише дивує, що новітню — большевицьку
імперію названо «сталінсько-брежнєвською», хоча слід почи-
нати від її організатора Леніна. Можна погодитися з поло-
женнями проекту щодо позбавлення КПСС статусу правлячої
партії, гарантування права власності, ліквідації КГБ і т. ін.,
скасування паспортної системи, створення незалежної струк-
тури профспілок, засобів масової інформації, європеїзації
України, національно-культурної автономії та інше. Добре,
що за важливі методи діяльності партії визначено теоретич-
но-просвітні завдання (чого, до речі, нам і досі бракує). Без-
перечно, правильною є ставка на студентство, передбачення
його важливої ролі в майбутньому. Добре також, що дано га-
рантії недоторканості рядовим обивателям. Та всіх цих пози-
тивних рис недостатньо, аби визначити проект вдалим, адже
він містить надто багато недоліків, на яких спинюся доклад-
ніше в надії на їхнє усунення в майбутньому остаточному ва-
ріанті, аби уникнути сумної долі партій, що існували на терені
України, претендували на її репрезентацію, але, кінець-кін-
цем, під ударами большевизму опинилися за межами
української структури, що виявилася відтак знекровленою,
оголеною, а це посприяло трагедіям, які спіткали Україну.

Почну з простого зауваження: не варто копіювати ленінсь-
ку демагогію, аби не опинитися в дурнях. Зокрема, замість
висування положення про відхід у небуття правлячої кляси,

слід сказати про необхідність боротьби з імперською ідеологією єдиної держави в будь-якому різновиді, кожний із яких народжує правлячі класи феодално-деспотичного типу, що панують над народами з метою знищення останніх як таких і перетворення їх на масу виконавців шовіністичної волі правителів. Не треба вживати лєнінських слів про взаємне навчання партії й мас (вони вже доволі дискредитовані). Так само не можна повторювати тоталітаристських фраз про очолення партією боротьби — вони насторожують. Тим більше не слід говорити про партію нового типу (була вже така, що й донині збутися їй не можемо). І не потрібно сліпо відкидати попередні українські структури, навіть якщо партія не є прямим їхнім наступником, — не личить українцям протиставляти себе традиціям свого народу, через що ми або нічого не завоюємо, не здійснимо, або розукраїнізуємо батьківщину остаточно. Треба лише відокремлювати українські традиції від антиукраїнських, що, між іншим, не завжди лежить на поверхні (наприклад, демократизм української традиції не означає, що нам не потрібна аристократія думки та духу або що остання суперечить українській традиції).

В пляні плутанини й підміни причини наслідком відзначу фразу проекту: «Партія робить висновок: наші найлютіші вороги — терпіння і сліпа віра». Нібито все правильно, але справа в тому, що причиною віри й терпіння є відсутність, по-перше, чіткої національної ідеї, як і її носіїв, що повинні становити мозок народу. А терпіння впливає з умов існування народу. Надто часто людям лишалося тільки тишком проклинати вдома таке безпросвітне життя й радіти з чергового покарання одних катів, яких незмінно заступають іншими (хоча не завжди й цієї кари дочекаєшся). Не відзначивши цього, ми можемо прирікти себе на боротьбу з вітряками. А треба подолати насамперед вакуум національного життя, пустити кисень для дихання народу — і побачимо, як терпець та сліпа віра впадуть самі по собі (хоча й не без інерційних процесів, про можливість яких теж слід пам'ятати). А для цього необхідно будь-що перекрити кисень імперії.

Втім, імперія й нині задихається в своєму безсиллі, а ми допомагаємо їй стати (можливо, встанне) на ноги й остаточно роздушити та поховати Україну, бо по суті не пропонуємо шляху для себе, переймаючи центральні гасла. Такими насичений і розглядуваний мною проект. Які такі «ліві сили» мусять «контролювати вільні вибори» та «допомагати Україні» — з проекту не видно. Це штовхає нас в обійми «общерусс-

ких демократов», що потрібні не нам, а імперії, й притому лише для маневру та привернення національних рухів у бік центральних ідей, які якраз і суперечать незалежності республік.

Є в проєкті й ряд інших спірних моментів. Зокрема, викликає подив, що систему привілеїв пропонується скасувати лише на другому етапі. Дивують і фрази типу «українізація... для всіх пригноблених народів України», «об'єднання всього народу України як єдиного і неподільного цілого», які можуть сприйматися як вияв українського шовінізму (замість цього слід було б розвивати ідею відродження повноцінного українського національного життя і пов'язаного з ним національного життя представників інших народів, що живуть в Україні, єднання цих представників інших народів із українцями під гаслом: «Україна — для народу, що її населяє, незалежно від національної приналежності»).

Та головне — не в цьому, а в тому, що така програма є програмою скоріше федералістів-автономістів, аніж партії демократів-незалежників. Чи можлива незалежність в рамках конфедерації (як пропонує за бажаний варіант проєкт) для периферії цієї «конфедерації», коли остання становить, до того ж, компактне ціле, а Україна, на відміну від Росії, практично не має свого золотого запасу. За таких умов вступ до «Спільного ринку» означатиме подвійну експлуатацію України як перекидної бази, буферу для взаємодії між Європою та Азією (що через економічну відсталість України спричиниться до зростання через неї міграції). А як розцінити «автономізм» на першому етапі? (до чого може довести еkleктизм і безпринципність, що з нього випливає!). За таких умов, та ще й у «союзі з лівими», дійдемо до того, що «пріоритетний» республіканський закон тишком складатиметься «лівими демократами» в Москві та прийматиметься їхніми союзниками на Україні. А враховуючи відсутність чіткої позиції щодо національної армії як одного з важливих гарантів національної незалежності (сказано лише про «децентралізацію» й подальші «скорочення» та професіоналізацію армії, що в проміжку лише призведе до громадянської війни та цілковитої незахищеності України), відсутність чіткої вказівки на побудову національної економіки (натомість нечітко сказано про створення карбованця, але не сказано про його відмінність від рубля), ігнорування національних моментів відбудови культурницької сфери, можна сказати, що програма *не пропонує шляху до незалежності*. Замість цього упор зроблено

на безпринципне залякування центру опудалом «незалежності», аби той пішов на конфедерацію (п. 1 другого етапу). Мовляв, вибирайте: або втрата України, або конфедерація. Подібні ігри небезпечні для України, бо в дурнях лишається як нарід, так і його захисники.

І взагалі подібне етапування викликає великі сумніви. Вибір же може бути далеко не той — під керівництвом «лівих сил» ми будемо, не виключено, обирати між бонапартизмом та царизмом (нам уже підсують думку про «демократичну монархію», а поступово, з елементами диктатури, буде «запропоновано» варіант бонапартизму, можливо, без скомпрометованої партії комуністів, але з наявністю створеної нею прогресивної структури). Тоді програма «незалежників-демократів» (а, по суті, федералістів) перетвориться на фікцію остаточно й буде похована як непотрібна вже для нового режиму. І народ, не підготовлений до боротьби за незалежність (навіть до ідеї такої незалежності), буде приречений.

А що ж потрібно справжній партії незалежників-демократів? Насамперед, справжня програма, що відповідатиме назві партії. Принципи я бачу такими:

1. Партія проголошує ідею цілковитої національної незалежності як основну мету, що включає такі складники:

1. Воля для людини як основа суспільства, пріоритет індивідуального перед колективістським як вияв українського народного характеру, реальна захищеність особи.

2. Свобода громадянського і економічного життя.

3. Демократизм усіх структур життя.

4. Поеднання традицій і перспектив, духовності і наукового прогресу.

5. Вірність символам України та їхньому традиційному змістові.

6. Відбудова повноцінних державних структур, відповідних демократичним традиціям України, з урахуванням світового демократичного досвіду, з відкиданням антиукраїнських за духом елементів.

7. Єднання всіх українців світу з українською державною ідеєю та майбутньою українською державою.

8. Створення українського війська, що гарантуватиме безпеку державі.

II. На шляху до незалежності, на першому етапі слід почати відтворювати середовище існування майбутньої держави. Основні цілі:

1. Захист української економіки: духовної й матеріальної,

створення для неї пріоритету як важливих умов самозбереження народу.

2. Добиватися повної свободи людини, яка може бути в демократичному суспільстві.

3. Добиватися демократії на Україні шляхом сприяння створенню структур великого громадянського суспільства.

4. Сприяти відродженню національного духу, традицій, з одночасною боротьбою проти антиукраїнських явищ у цій царині.

5. Добиватися захищености людей від будь-якого свавілля, як основи подолання страху, апатії та їхніх супутників — терпіння й сліпої віри.

6. В боротьбі проти колоніялізму спиратися на українську діаспору та колоніяльні народи совєтської імперії.

7. Добиватися як усунення від влади КПСС, так і скасування деспотичних структур, що нею народжені (відокремлення КПСС від держави). При цьому не допускати створення будь-яких нових центральних структур, а тому обережно йти на підтримку акцій загальних демократів.

8. Розробляти й намагатися впроваджувати концепцію вільної української економіки з опорою на науку, свободу власности й екологічну безпеку.

9. Розробляти, пропагувати й пропонувати суспільству концепцію майбутньої державности.

Як важливе завдання в боротьбі за незалежність проти шовіністичних сил, ким би ті не репрезентувалися, необхідна нейтралізація впливу на обивателів та національні меншини цих шовіністичних сил та їхніх антиукраїнських ідей. Необхідно добитися усвідомлення людьми іншомовного середовища на Україні корінного співпадіння їхніх інтересів із українськими. В новій, незалежній, повноцінній Українській Державі додержуватимуться принципи свободи й для меншин та регіонів:

1. Національно-культурна автономія меншин.

2. Свобода територій і максимальне урахування їхніх традицій у культурній та економічній галузях.

III. Другий етап, після повного пробудження України і сприйняття нею ідей незалежности, полягає в досягненні цієї незалежности.

Чимало позитивних моментів проєкту, що я його тут оцінюю (тих, що мною відзначені вище), можна, як на мене, перенести до остаточного варіанту. Щодо конфедерації чи федерації, то, як личить справжній партії незалежників-де-

мократів, слід відмежуватись від ігор у федералізм чи конфедералізм, водночас зауваживши, що, оскільки всі угоди України з Москвою (як Переяславські угоди, так і союзний договір 1922 року) завжди порушувалися останньою, а нині Москва відмовляється від укладення нового демократичного союзного договору, пропонуючи замість нього федерацію з сильним центром, партія заявляє, що відтак віру в Москву остаточно й безповоротно втрачено й у разі необхідності можна укласти без участі Москви союзний договір неросійських республік терміном на 10 років, аби, ефективно протистоячи імперським домаганням Москви, республіки могли економічно й політично приготуватися до безпечного незалежного існування по завершенні терміну дії договору.

І насамкінець відзначу ще, що слова про те, що нібито шлях до волі з росіянами в нас один, є неправильними. Треба пам'ятати, що такі *шляхи у нас різні*. І зумовлене це відмінностями стану національного життя за умов імперії у цих народів. І програмний тут «один шлях» веде знову до імперії та нищення України (що не виключає елементів взаємної моральної підтримки, але тільки на різних шляхах). Тільки незалежність може бути українською метою. Незалежність і демократія (а не автономія і демократія), а не автономія, федерація чи конфедерація, що їх, по суті, пропонує щойно мною розглянутий проєкт програми Партії за незалежну і демократичну Україну.

м. Одеса

1. ЧУДНІВСЬКИЙ ВАСИЛЬ

2. САЛЬСЬКИЙ ВОЛОДИМИР

А ЩО Ж У НАС НАСПРАВДІ? . .

Сьогодні дедалі частіше можна почути, ніби в Україні розпочалася «гризня» між своїми, тобто сваряться учасники національно-визвольного руху, що донедавна входили в УТС чи продовжують бути її членами. І дійсно, на перший погляд, — це правда. Адже ідейно-політичні суперечки переходять в особисті чвари тоді, коли «суперники» забувають, що люди цієї чи іншої течії — люди, а не ікони для загальнонаціонального поклоніння. Іконами стають лише святі. І тільки після смерті! Та й, наприклад, член засновник УНП Григорій Приходько не переступив межі дозволеного. Не зробив цього й В. Чорновіл. Не вдався до паплюження В. Чорновола й Голова УТС Левко Лук'яненко.

Інакше кажучи, немає ні «гризні», ні причин для «гризні».

А що ж тоді є? . .

Є НОВА СИТУАЦІЯ В ПОЛІТИЧНОМУ ЖИТТІ УКРАЇНИ. І ЦІКАВА ВОНА НАСАМПЕРЕД ТИМ, ЩО Є ПЕРЕХІДНОЮ ВІД МАЙЖЕ ТОТАЛЬНОГО НАЦІОНАЛЬНОГО СКІНІННЯ НА ПЕРИФЕРІЇ ІСТОРІЇ ДО АКТИВНОЇ УЧАСТИ В ЖИТТІ ВСЬОГО ЛЮДСТВА.

Українці прокинулися. Усе гучніше почали нагадувати про себе східняки. Харківці і чернігівці останніми днями змусили піти у відставку секретарів обкомів, що не бажали реагувати на те, «як юрба переростає в народ» («Молодь України», 13.01.1990). Переростання української юрби в народ, в свою чергу, призвело до перегрупування як правих, так і лівих рядів советського українства. Окрім цього, відбувається розклад і поляризація компартії України. . . Ті, що вступали до партії, аби мати можливість «зростати», тобто обіймати відповідні своїм здібностям посади, сьогодні кидають партквитки, бо занедбана економіка може бути вилікувана не комуністами, а фахівцями. А ті, що використовували партію для експлуатації народу, причаїлися, очікуючи слушної години для реваншу. І використовують будь-яку нагоду, аби довести, що нарід — то череда, а партія була й залишається господарем цієї череди. Інакше як цим і не пояснити того, що 7 січня «партійно-господарський актив» м. Чернігова дружно проголосував проти проведення мітингу, на якому партократія мала пояснити чернігівцям причину своєї антинародної діяльності («Молодь України», 13.01.90). Щоправда, цього разу

ліс партійних рук не зміг зупинити народу — і мітинг відбувся. Адже нарід, що уяснив свою силу і свою правду, перестає бути чередою і не боїться тих, що з пастухів «повилазили в люди».

Проте є серед комуністів і такі, котрі не поділяють комуністичної ідеології, але, боячись життєвих ускладнень, не йдуть з партії й водночас заграють з розбудженим народом, доводячи йому, що саме вони є справжні комуністи, а не, наприклад, Л. Кравчук, хоча наближаються до народу на таку відстань, яку відміряє їм той же Л. Кравчук, тобто роблять тільки те, за що не карають.

Як тільки відокремилася від КПСС компартія Литви й не була розстріляна, в Рівному з'явилася група українських комуністів, «що продовжують твердо стояти на марксистській політичній платформі», і закликала «всіх комуністів-патріотів України зробити все необхідне, щоб була найближчим часом заснована незалежна Українська компартія» («Відозва до комуністів України Оргкомітету по заснуванню УКП»).

Бажко повірити, що новоявлені «українські комуністи» не читали «Маніфесту Комуністичної партії», в якому Маркс і Енгельс закликають «централізувати всі знаряддя виробництва в руках держави», що на практиці призвело в ССРСР до непоправної економічної катастрофи. А до небаченої деградації всіх народів ССРСР призвів втілений в життя заклик «Пролетарі всіх країн, єднайтеся!». Та й винищення десятків мільйонів людей теж обґрунтовано «Маніфестом», що є тією політичною платформою, на якій «продовжують твердо стояти» «українські комуністи». Адже саме ця платформа обумовлює знищення «всіх клясів», окрім пролетаріату. Інакше кажучи, ідея незалежної від КПСС партії виникла в головах тих, хто боїться раз і назавжди відкрито порвати з комунізмом.

І саме таких комуністів дуже багато в НРУ. І саме вони роблять там погоду в залежності від того, звідки віє вітер.

Наприклад, в південних областях вони під впливом таких вождів КПСС, як одеський Г. К. Крючков, перетворюють осередки НРУ в інтеррухівські, а керівники Одеської обласної філії НРУ на чолі з Віктором Цимбалюком борються з українською національною символікою, керівництво Білгород-Дністровського осередку НРУ виступає проти української мови, а всі разом — ще й проти ідеї самостійної України.

А один із головних лідерів НРУ Володимир Яворівський засудив литовських комуністів за вихід зі складу КПСС, тоб-

то довів, що в його вустах суверенна Україна — то є національна провінція ССРСР.

Це означає те, що, проголошуючи «співпрацю» з комуністами, Установчий з'їзд НРУ прирік весь РУХ на смерть, бо після 1917 року співпраця з комуністами кінчалася для некомуністів розстрілами і концтаборами. Отже, перед народом України стоїть першочергове завдання — боротьба з комунізмом і з усіма його відгалуженнями у всіх сферах національного життя. Адже досвід румунського народу переконує, що тільки заборона компартії дасть можливість побудувати незалежну демократичну Українську державу, яка буде щасливою домівкою для всіх її громадян, незалежно від національного походження.

Але перехідний період, наче шумовиння, піну, вихлюпнув на поверхню сучасного політичного життя тих, що до недавнього часу, не приймаючи комуністичної ідеології, тримали дулі в кишенях, сиділи в куцах і дивилися на тих, хто йшов за українську ідею в концтабори, як на необережних, дуреньких, а відтак і небезпечних.

Сьогодні це шумовиння хоче довести, що саме воно знає, що та як робити.

Але з куців шумовиння до кінця не виповзло й дуль з кишень не вийняло, бо знає, що комуністи мріють про реванш. І, боячись за власну шкуру, воно посміхається як лівим, так і правим.

Це дуже вдало помітив дописувач литовського «Согласия» Ігор Зубков, коли зауважив, що у Львові «на засіданні обласної ради Руху в кінці листопада було обговорено список кандидатів у депутати на найближчий час з таким розрахунком, аби змагання було не лише з номенклатурою, але й між демократами» («Согласие», 7.12.89.с.7). Ось чому в списки кандидатів у депутати до Верховної Ради УССР потрапили відомий правозахисник В. Чорновіл, ліберальствующий О. Влох і номенклатурник Б. Котик. Інакше кажучи, шумовиння не тільки заповонило Рух, але й висуває своїх представників у депутати до рад усіх рангів.

Останнім часом шумовиння почало ділити українські землі на сфери свого впливу за релігійною ознакою. . .

Ідея створення в Західній Україні пляцдарму для відродження УАПЦ в Східній Україні — прекрасна. І ініціатора цієї ідеї отця Володимира Ярему можна було б вітати, якби. . .

УКЦ і УАПЦ — то є дві іпостасі єдиної Української Церкви, західня частина якої визнає Папу, а східня, внаслідок

окупації Московським патріархатом, втратила обряд і не має на рідних землях ієрархії. Але, відроджуючись в Україні, УАПЦ зберігає московський обряд. За словами львівського лідера УАПЦ о. Яреми, «з Російською Православною Церквою» в автокефалістів «нема догматичних відмінностей», тобто немає підстав для автокефалії. Російська Православна Церква нібито нашкодила українцям лише тим, що «присвоїла...Київську митрополію» («Ленінська молодь». Львів, 13.01.90).

Проте ще 1551 року Стоглавий собор встановив особливий московський культ і догматику, що не мають нічого спільного з грецьким православ'ям (Никольський Н. История Русской Церкви. М., 1983, с.110). Українська ж Церква до 1686 року на правах екзархату входила до складу Константинопольського патріархату.

Приєднання Київської митрополії до Російської Церкви, за словами тодішнього митрополита Сильвестра Косова, тягло за собою «перехрещування українців» в московське цареслав'я (Покровський М. Избранные произведения. В 4-х книгах. Кн.1. М., 1966, с. 507).

Отже, між РПЦ та УАПЦ є догматичні й обрядові відмінності. І отець Ярема знає про це, бо не приховує, що «колись...обряди» Греко-Католицької й УАПЦ «були дуже схожими». Схожі вони й сьогодні в Канаді, Америці та Австралії.

Адже навіть атеїстам відомо, що «унія церковна — об'єднання православної і католицької церков під зверхністю Папи із збереженням православною церквою своєї обрядовості» (УРЕ. т.15. К., 1964, с.148).

Ось чому Греко-Католицька Церква в 19 та 20 століттях стала опорою національного руху.

Але отець Ярема, щодо його неприйняття УКЦ, вдається до цитування московських політичних опусів, в яких доводиться, ніби «Унія утворена, аби ополячити українців». Для ополячування потрібна була не Унія, а католицька обрядовість разом з польськими ксьондзами. Протиставляючи УКЦ УАПЦ, отець Ярема, наголошуючи на догматичній тотожності своєї Церкви Російській, підтверджує заяву львівського архієпископа РПЦ Іринія, що «нині, коли активізувалася греко-католицька Церква, деякі священики Російської Православної Церкви побачили вихід (аби зберегти храми) в автокефалії» («Ленінська молодь», 31.01.90).

Ось чому, замість того, аби посилати священиків на східноукраїнські парохії, де на них роками чекають, що під-

тверджує один із сподвижників о. Яреми, він нагадує західним українцям про давні кривди, яких вони зазнали від польських ксьондзів. Вдається до арифметичних підрахунків цих кривд, щоб у такий спосіб звести нанівець героїчну боротьбу за легалізацію УКЦ, що за своєю обрядовістю теж православна, але не московська, а греко-українська. Інакше кажучи, той священик, що називає себе українським православним, не маючи парохії, не бажає їхати на парохію, скажімо, в Черкаську область, бо у нього на Львівщині є хата, кури, корова, свиня, — теж шумовиння, яке вийшло на поверхню політичного життя в цю перехідну добу. Та й з власного досвіду знаю, що бути патріотом на Східній Україні важко. А на Західній Україні нарід допомагатиме і неукраїнцям, якщо вони проголосять себе українськими патріотами.

Не відає шумовиння, що нарід, коли він пробуджується до повнокровного вільного життя, можна завести на манівці, але обдурити неможливо!

Як тільки він остаточно прокинеться, то дуже легко відділить шумовиння від справжніх патріотів. У найближчому майбутньому буде шумовиння товктися, наприклад, у Верховній Раді УССР майбутнього скликання, але нічого доброго для народу не зробить, бо коливатиметься між комуністичною більшістю і демократичною меншістю, що складатиметься з колишніх політ'язнів.

Щодо «гризні» між колишніми політ'язнями, тобто лідерами національно-визвольного руху доби застою й перших років т.зв. перебудови, то, ще раз повторюю, це не «гризня», а політичне розшарування, бо національно-визвольний рух до недавнього часу об'єднував у рядах УТС усіх, хто зазнав репресій та переслідувань за патріотичні переконання чи за необережно сказане слово.

Інакше кажучи, у національно-визвольному русі були й випадково репресовані, а також патріоти, що ділилися на лівих і правих, і ті, які тяжіли до звичайнісінького лібералізму.

У цю перехідну добу національно-визвольний рух, що складався з політ'язнів, мусить поділитись на різні партії, бо сама УТС була тимчасовим дахом для лівих і правих. І вона повинна або зникнути, або стати лівою чи правою структурою, тобто однією з українських партій. Тоді т.зв. «гризня» перетвориться на звичайнісіньку багатопартійну полеміку українських патріотів, що обговорюватимуть державні проблеми в українському парламенті, який прийде на зміну заміненій Верховній Раді УССР. Але для цього ми маємо пережи-

ти теперішню перехідну добу. Та це переживання має бути активним. А активність передбачає участь в організації економічних страйків в ім'я незалежності, в економічному і політичному обґрунтуванні необхідності незалежності, у викритті антинародної, антилюдської суті марксистсько-ленінської ідеології.

При цьому маємо не забувати, що КПСС, як і румунська компартія в грудні минулого року, може вдатися до кровопролиття. А це означає, що в ім'я демократичної незалежної України ми повинні бути готовими до будь-яких випробувань і жертв. Адже волю не одержують, а беруть. Боягузи волі не мають. Вільні лише лицарі, а нарід козаків є нарід-лицар! Тож будьмо гідними нашого лицарського звання.

ЩО НАМ ТРЕБА? . .

*«... за нас
І душі праведних, і сила
Архістратиґа Михаїла».*

Т. Шевченко

*«Усвідомлення народом
свого буття — можливо
найбільша сила, яка
рухає життя».*

В. Вернадський

Християнина, який не розлучається з «Новим Завітом», навряд чи здивував у грудні 1966 року пункт перший Статті 1 «Міжнародного Пакту про громадянські і політичні права», де говориться, що «Всі народи мають право на самовизначення. На підставі цього права вони вільно встановлюють свій політичний статус і вільно забезпечують свій економічний, соціальний і культурний розвиток» (2,38). Не здивував! Адже на світанку християнства всьому світові було сказано, що Бог кожному народові «призначив окреслені доби і границі замешкання» (Дії. 17,26) та й дозволив «усім народам ходити своїми шляхами» (Дії. 14,16). Щодо українського народу, в розумінні «доби» його перебування на землі, то про останні години знає лише Бог, а початок губиться аж у імлі кінця IV тисячоліття до Різдва Христового (5,232). А призначені українцям Богом «границі замешкання» земного простору дуже вдало визначив у 1831 році видатний росіянин Микола Надеждин. У рецензії на першу книжку Миколи Гоголя він писав, що Україна розташована «під благодатним шатром синього неба, на широкому килимі степів, які облямовані струмками Дунаю і Дону, пасмами Кавказу і Карпат, хвилями Євксину (Чорного моря — В. Б.) і Каспію» (I, 280-281). Як бачимо, за сто років до нашого всесвітньовідомого географа Володимира Кубійовича М. Надеждин словами накреслив кордони етнічної території України, величезна частина якої сьогодні перебуває по той бік «державних кордонів» так званої УСССР — в РСФСР, в БССР, в Польщі, в Чехо-Словаччині, в Румунії та в МССР. І, що цікаво, «державні кордони» УСССР накреслювалися не в Києві, а в Москві. І це є свідченням того, що призначені нам Богом «границі замешкання» порушені Москвою. І не лише нею. . .

Першого серпня 1975 року держави — учасниці Гельсінської наради, приймаючи III та IV принципи Деклярації принципів Прикінцевого акту, навіть не запитали УССР, що є повноправним членом ООН, чи згодна вона зі своїми теперішніми «державними кордонами». Не запитали! Та й не запросили на Гельсінську нараду, бо знають, що наш народ ходить не тим шляхом, яким «за минулих поколінь» дозволив йому ходити сам Бог (Дії. 14,16), а тим, де тягне його в небуття Москва. Але й без Москви, їй на радість, наші «границі замешкання» можуть одного дня збігтися до кордонів двох трьох областей. До цього схильні ті наші західньоукраїнські патріоти, яким нетерпиться стати «президентами» бодай єдиної хати, що називатиметься «незалежною Україною». Саме про це всьому світові сказав у жовтні 1989 року лідер Християнсько-демократичної партії Західньої України Василь Січко: «Ми не виключаємо того, що у вирішальний момент, який визначить долю України, Західня Україна, посідаючи високий рівень політичного розвитку, зможе стати вільною, незалежно від того, якою буде доля останньої України. Краще мати хоча що-небудь, ніж нічого» («Атмода» 23.10.89 ст. 4-5). Партії, лідером якої назвався В. Січко, ще не існує. Але його інтерв'ю латвійській газеті є свідченням того, що Християнсько-демократичний фронт прищеплює західнім українцям ідею хатнього сепаратизму, який вже працює проти єдності всієї етнічної України, географічні кордони якої 160 років тому визначив М. Надєждін. Але суть цієї «сепаратистської праці» розкриється, коли ми дамо відповідь на запитання: що треба, аби «границі замешкання» земного простору українцями перетворилися в державні кордони України, бо лише це дасть нам можливість вийти на той шлях, якого «за минулих поколінь» накреслив українському народові Бог.

Найбільшим ворогом українського, як і інших недержавних народів, є марксистсько-ленінська ідеологія та її вірна сповідниця — КПСС. І не тому, що, як твердять автори звернення «До членів Руху...», «великодержавна спрямованість... залишається душею КПСС» («ЛУ». 8.03.90, с. 1). Ні! Марксистсько-ленінізм в ім'я побудови всесвітньої безкласової та безнаціональної держави завжди обирає великий державний народ, ототожнює його з революцією і його руками намагається асимілювати чи знищити інші народи, аби у такий спосіб перекрити шляхи, якими Бог «за минулих поколінь» дозволяв усім народам ходити» (Дії, 14,16). На світанку виникнення марксизму Ф. Енгельс обрав німецький народ на роль вбивці усіх

слов'янських народів, якщо вони «ще раз» побажають скористатися соціалістичною революцією для відновлення своїх держав (Соч. т.8, с.85). Через сто років В. Ленін, який у 1917 році зробив катом народів росіян, повчатиме, що тільки в ім'я всесвітньої революції «Маркс і Енгельс були проти національного руху чехів і південних слов'ян» (ПСС. т.22, с.325). Ось чому, як тільки литовський народ проголосив незалежність своєї держави, аби не пустити його на Божий шлях, «на литовській землі», — хизується мілітарна «Красная звезда», — «повпредами політичної і правової лінії советського уряду і президента СССР виступають люди у військових нараменниках» («Красная звезда», 27.03.90, с.1). В ім'я всесвітньої безнаціональної і безкласової советської держави у боротьбі з народами, що прагнуть незалежності, використовуються так звані російськомовні меншості — своєрідні п'яті колони капеесесівського імперіялізму в неросійських республіках СССР. Як засвідчує оприлюднене 28 березня антилитовське «Звернення ЦК Компартії України до комуністів, усіх трудящих республіки», українські капеесесівці, аби не допустити відновлення Литовської Держави, стають на захист мовного пріоритету колонізаторів, що фігурують у «Зверненні...» під назвою «не всі жителі» Литви («Рад. Україна». 28.03.90, с.1), бо в незалежній Литві, в ім'я користування економічними і культурними благами, їм доведеться знати литовську мову для спілкування з литовцями, а свою російську лише як рідну. Російськомовні громадяни Литви, що виступають проти незалежності своєї нової батьківщини, дуже схожі на тих рабів, повстання яких очолив Спартак: вони могли бути вільними по той бік Римської держави, але там не було лазень, театрів, водогонів, теплих будинків, зручного одягу і зручного взуття. Для російськомовного населення неросійських республік СССР «той бік — Росія». Це їм втовкмачує КПСС. Але, насправді, «той бік» — незалежність Литви і знання її мови. Ці дві умови дадуть їм право вільно користуватися лазнями та іншими здобутками цивілізації. Але тут на бік доктрин КПСС стає Прикінцевий акт Гельсінських угод... Країни, що, на словах, і досі не визнають аншлюсу трьох Балтійських Держав, у 1975 році підписали в Гельсінках Деклярацію принципів, в якій визнали повоєнні кордони СССР, тобто міжнародним актом узаконили окупацію Литви, Латвії та Естонії. Про це нещодавно заявив міністр закордонних справ Швеції Стен Андерсен щодо Литви: «Незалежність і пов'язані з нею зміни кордонів, які існували на момент підпи-

сання в 1975 році всіма європейськими державами. . . Прикінцевого акту, не можуть бути проголошені Литвою в односторонньому порядку без переговорів з Москвою» («Труд», 29.03.90, с.3). А це означає, що Прикінцевий акт працює на капееесівський імперіялізм. Щодо України, то він не лише узаконив колоніальне положення нашої Батьківщини в складі СРСР, але й визнав закономірність пакту Молотова-Ріббентропа, який позбавив Західню Україну права самовизначитися в незалежну державу, що стала б пляцдармом для возз'єднання всіх українських земель в єдиній Україні. Інакше кажучи, щодо народів підсоветської Європи, то першого серпня 1975 року 35 країн скоїли злочин, адже Прикінцевий акт перекреслив прийняту в 1960 році Генеральною Асамблеєю ООН «Деклярацію про надання незалежності колоніальним країнам і народам», яка проголошує необхідність «негайно і без застережень покінчити з колоніялізмом у всіх його формах і проявах». Але «застережень», наприклад, щодо Литви було вже багато — від глузливого горбачівського запитання «А ви знаєте, що таке федерація?» («Радянська Україна», 14.01.90, с.3) аж до шантажу з боку БСРС, думкою якої про передачу Литві литовських земель Москва 3 серпня 1940 року не цікавилася. Проте сьогодні, з дозволу Москви, БСРС змушена буде «наполягати на поверненні Білоруській Советській Соціалістичній Республіці білоруських земель». («Правда України», 1.04.90, с.3). Та й така моська, як так звана Калінінградська область раптом «усвідомила» себе спадкоємницею Східньої Пруссії, бо, за словами того ж таки М. Горбачова, теж ставить «питання про повернення територій», що в 1945 році ввійшли до складу Литви («Труд», 1.04.90, с.1). А це суперечить «Деклярації про надання незалежності колоніальним країнам і народам», пункт четвертий якої стверджує: «Будь-які збройні дії або репресивні заходи якого б то не було характеру, спрямовані проти залежних народів, мають бути припинені з тим, щоб надати їм можливість здійснити в умовах миру і свободи своє право на повну незалежність, а територіальна цілісність їх національних територій повинна поважатися» (2,59).

Репресивні заходи, до яких вдається Москва в Литві, приїде час, будуть застосовані й до нас. Уявімо собі, що Україна прийняла рішення про вихід зі складу СРСР. . . «Повпредами советсь зї влади і президента» на нашій землі одразу ж стануть «люди у військових нараменниках». На нас нацькують МССР, Румунію, Угорщину, Чехо-Словаччину і Польщу,

адже наші території входили до складу цих держав і були «передані» ними не УССР, а ССРСР. Міністри закордонних справ тих країн, що підписали у Гельсінках Прикінцевий акт, стануть на бік Москви. Щодо так званого російськомовного населення України, то мовні права цієї меншости будуть піднесені Москвою до рівня життєвих прав більшости... Адже, за М. Горбачовим, в ім'я соціалізму, «ми повинні... пристосувати свою свободу й інтереси» до інших («Радянська Україна», 14.01.90, с.2).

Інакше кажучи, ми не матимемо свободи, незалежної держави, доки не відкинемо марксистську ідеологію, що обирає великі державні народи для ліквідації народів в ім'я, як повчав В. Ленін, побудови «всесвітньої Федеративної Советської Республіки» (ПЗТ., т.40, с.45). Цим ми порятуємо й росіян, які перестануть витрачати свої сили на безглузду асиміляцію народів, у яких зникають і вони самі. Але нам треба боротися й за скасування *прокомуністичних міжнародних актів*, що, як наприклад Гельсінський Прикінцевий акт, узаконюють наше колоніальне становище. Окрім цього, маємо вигнати комуністичну ідеологію з наших душ і свідомости.

Про що йдеться?

Протягом сімдесяти трьох років нас вчили і вчать, що «марксизм-ленінізм — єдине революційне вчення». А «створена великим Леніном партія стала живим утіленням... нерозривної єдності теорії і практики» (3,3.). Ця партія вимагала від своїх членів і всіх громадян ССРСР «вести рішучу боротьбу з будь-якими проявами буржуазної ідеології», і т.д., і т.п. (4,5). «Монопартійність, — доводить нам Ф. Бурлацький, — право на монопольне володіння владою автоматично ведуть до режиму особистої диктатури. І в дуже жорстоких формах, як це було за Сталіна, і в більш м'яких, але не менш диктаторських, як це було за Брежнєва» («Комсомольское знамя», 30.03.90, с.3.). Монопартійність і диктатура призводять до отождоження диктатора з партією, що вдало підмічено В. Маяковським — «партія і Ленін — близнюки-браття». Критика вождя, за таких умов, стає критикою партії: вся партія бореться з критиком... 27-28 січня 1990 року в Юрмалі відбулася міжнародна конференція, присвячена роковинам Державности і Соборности України. На Конференції пролунала критика на адресу І. Драча і В. Яворівського. В інтерв'ю Українському відділу радіостанції «Свобода» Сергій Головатий отождоив критику на адресу керівників Руху з «нападками на Рух».

13 березня поточного року на науково-теоретичній конференції УГС критика помилкової лінії членів Виконкому, які дозволили Рухові підім'яти Спілку, нав'язати їй свою угодовську ліберальну тактику, була кваліфікована Б. Горинем як «нападки» та «поборювання» УГС. Адже, за аналогією з КПСС, «лідери» і «вожді» не помиляються.

Рух та поглинуті чи підім'яті ним організації хворіють на комуністичну монопартійність. І тому лише цим пояснюється замовчування як офіційною, так і «незалежною» пресою того, про що йшлося на конференції в Юрмалі, та й про саму конференцію, бож в ній активну участь взяли члени Української Національної Партії. Цією ж капеесесівською хворобою пояснюється й той факт, що УНП до Великої Ради Руху в Хусті рухівці не визнавали, її представникам закривали роти і навіть нацьковували на неї владу: вона, мовляв, «брязкає зброєю».

«Я нещодавно, — каже народний депутат ССРСР А. Собчак, — брав участь в Парижі в семінарі соціалістів і соціал-демократів, і там вірно відзначалося, що проблема формування багатопартійності в східноєвропейських країнах ґрунтується на тім, наскільки висока політична культура в наших країнах. Нам ще доведеться долати багато проблем на шляху створення високої політичної культури. Культурі незгоди, коли б ми навчилися вислуховувати опонентів, а не бачити в кожному з них ворогів народу» («Комсомольское знамя», 30.03.90, с.3). Перефразовуючи А. Собчака, скажу, що не треба боротися за Україну монархічну, соціалістичну чи комуністичну. Вона нам потрібна *вільною* — без «царків», «лідерів» та «вождів», які будуть переслідувати нас за незгоду з ними чи критику на їхню адресу. Критика справа гальмує наш рух до волі. І цим займається капеесесівська преса. А критика зліва мобілізує, направляє, виправляє і не дає зупинитися на досягнутому. Вміння вислухати критику і не образитися — це те, що в Європі називається політичною культурою. Багатопартійність — це не розведення єдиного народу по різних помешканнях, а звичайнісіньке політичне розширення. Партії, що вже існують сьогодні в Україні, і ті, які з'являться завтра, об'єднуюватимуться в коаліції чи фронти лише з єдиною метою — для боротьби за незалежність. І полемізуватимуть вони чи критикуватимуть одна одну тільки щодо методів і шляхів для досягнення незалежності. Фронтом чи багатопартійною коаліцією був би Рух, якби його засновники об'єднували патріотично-демократичні сили. Але Рух зібрав під свої

знамена патріотів, демократів, невдоволених партократією комуністів, а також тих, кому заманулося помітингувати. І саме тому найбільше враження, яке справляють його дії, зводиться до пишних парадів і демонстрацій з національною атрибутикою та символікою. Через це спроба створити «на базі програми і статуту Руху» партію закінчилася тим, що І. Драч, С. Головатий та інші лідери втратили вплив на Рух. Та й, як переконує поява Комітету по створенню на базі НРУ Руху народів України за перебудову, що боротиметься за збереження колоніального статусу України («Радянська Україна», 30.03.1990, с.3), Рух зібрав під свої прапори й доморощених інтєрруківців, яких породжує імперська капеесесівська ідеологія. Цього слід було сподіватися, адже на Установчому з'їзді Рух не відмежувався від марксистсько-ленінської ідеології та КПСС «як течії». І має рацію «один з лідерів Руху» (Мирослав Попович), говорячи, що «доки ми будемо вважати, що будь-який прояв неприйнятної для нас політичної ідеології — це щось кримінальне, доти у нас не з'явиться громадянське суспільство» («Правда», 25.01.1990, с.4). Адже кожна партія чи політична течія, що береться захищати свій народ, обстоювати його право на вільне життя в своїй незалежній державі, боротиметься тільки проти коляборантів та колонізаторів, а не з патріотами, що не приховують своїх поглядів на КПСС, Леніна чи комунізм. Саме боротьба з такими патріотами руйнує єдність нашого народу, без якої ми не побудуємо незалежної держави в її етнічних кордонах.

В ім'я єдності народу маємо подолати прищеплену комуністичною мораллю віру в авторитети. У нашому випадку вона полягає в своєрідному «обожнюванні» колишніх політв'язнів. . . Нещодавно молодий львівський мовознавець зізнався авторові цих рядків, що будь-яка спроба вказати на помилковість тактики та поведінки відомих у Львові лідерів, колишніх політв'язнів, може призвести до того, що вони двома-трьома словами «розчавлять» того, хто сумнівається в їх непогрішимості. . . Але ж політична культура полягає не в сліпій вірі авторитетам. Адже не те цінне, що виходить з уст героїв, а те, що веде до мети. За часів так званого застою героєм ставав кожний, кого КГБ позбавляло волі навіть за необережний вчинок чи необережно сказане слово. Поважаючи колишніх політв'язнів за пережиті страждання, мусимо зважувати кожне їхнє слово, аналізувати кожний вчинок, аби не наробити помилок на шляху до волі. Гадаємо, не треба доводити, що проводирем здатний бути лише той, хто має здібності політика, тобто вмє аналізувати суспільно-політич-

не становище і передбачати напрямки змін в Україні, в СССР і в світі. Ідучи за героями «добри застою» тільки тому, що вони герої, ми ризикуємо опинитися в ролі тих польських солдатів, які в 1939 році, під командуванням героїв часів війни з армією С. Будьонного, спробували шаблями зупинити німецькі танки. Боротьба зі сліпою вірою в авторитети — це подолання в собі шкідливої комуністичної ідеології, звільнення від неї. А це означає, що боротьба з комунізмом — не лише вихід з членів КПСС, який вже на початку 1989 року набув масовості («Україна», 1989, № 20, с.4), бо став безкарним. Але чи варто тим, кого ініціатори створення «на базі Програми і Статуту Руху» нової партії називають «здоровими силами в КПСС» («ЛІУ», 8.03.1990, с.1), в індивідуальному порядку виходити з КПСС?

Не варто! Цим вони, по-перше, доводять, що були членами партії для особистої вигоди. Та й мужності сьогодні для виходу з КПСС не треба, бо вихід безкарний, не веде до втрати посад. Завдання «здорових сил в КПСС», якщо вони дійсно здорові, насамперед полягає в тому, аби КПСС привселюдно визнала себе винною в скоєних проти людства злочинах і на своєму з'їзді прийняла рішення про тотальний саморозпуск. Індивідуальний вихід з рядів КПСС тільки поглиблює роз'єднання нашого народу на два протилежні в ідеологічному розумінні цього слова табори.

Роз'єднує наш народ і ворожнеча, що минулого року розпочалася між українськими католиками і українськими автокефалами. А це, в свою чергу, призводить і до роз'єднання на релігійному ґрунті нашої еміграції.

Але ж, по-перше, 90% атеїстів в Україні — колишні православні — східняки. А 90% віруючих, за виключенням протестантів, — українські католики. Та й більшість протестантів — західняки. А ті кілька парохій, що в Західній Україні проголосили автокефалію, — українські лише за мовою Богослужіння, бо за обрядом вони — московські! У Східній Україні, на Слобожанщині та на Кубані сьогодні йдеться про відродження християнства взагалі. По-друге, Українська Католицька Церква — це Українська Православна Церква, що вступила в союз з Римо-католицькою і зберігає український православний обряд Богослужіння.

В ім'я єдності народу в боротьбі за Незалежну Соборну Україну мусимо не приховувати православність УКЦ. І маємо домагатися від Апостольського Престолу проголошення Київсько-Галицького Патріархату. Патріарх Української

Церкви буде гарантом нашої єдності, духовним батьком всього українського народу і покладе край як галицькому, так і наддніпрянському сепаратизмові. Західньоукраїнські автокефалісти теж твердять, що утвердження Папою Київсько-Галицького Патріархату зніме питання про автокефалію. Щодо священства і мирян — активістів УКЦ, то місіонерський похід у Східню Україну для відродження християнства — обов'язок перед Богом і нацією. . .

Нерозуміння того, що УКЦ - це Українська Православна Церква, працює на той сепаратизм, який сповідує лідер ще неіснуючої Християнсько-Демократичної Партії Західньої України. І не лише він. . .

На закономлені копійки українська еміграція, що не з власної волі опинилася за кордоном, надсилає в Україну комп'ютери, ксерокси, магнітофони, відеотехнічну та патріотичну літературу. Надсилає в надії, що це допоможе нам у боротьбі за незалежність. А для досягнення незалежності, — писав авторів цих рядків редактор лондонської «Української Думки» Святомир Фостун, — ми повинні позбутися «білих плям» духовної пустки в декількох важливих областях України, в яких суцільна тиша». Але вся надіслана нам техніка і патріотична література обслуговують Львів і в якійсь мірі Київ. Південь, Схід, Слобожанщина, наддністрянські райони МССР, Кубань не мають ні патріотичної преси, ні техніки для її тиражування. Але ж доля України вирішиться на тих занедбаних землях, а не у Львові чи Києві. Якщо ми не приведемо в дію українців Півдня і Сходу, то, боїмося, здійсниться прогноза В. Січка: Українська держава займатиме територію одного сільського подвір'я. Та й тягнутися до нас, наприклад, українці Вороніжчини. . . У 1988 році вони порушили питання про українсько-російську двомовність у своїй області («Знамя коммунизма». Кантемирівка. 22.03.1988). Дімоглися того, аби замість Другої програми ЦТ їм транслювали програму УТ («Знамя коммунизма». Кантемирівка. 16.02.1977, 3.03.1988; 1.11.1988). А це є свідченням того, що по той бік Донбасу маємо свідомий санітарний кордон, що надійно відокремлює нас од етнічної Росії. І ділитися з українцями, що живуть на окупованих Росією українських землях, самвидавними газетами, патріотичною літературою та технікою для їх тиражування — святий патріотичний обов'язок.

У Львові та Києві можна почути, що, наприклад, множилися на техніку останнім часом працювала на виборчу боротьбу за місця у Верховному Советі УССР та в місцевих советах.

Участь у виборах — чи не найбільша помилка, якої ми допустилися в роки так званої перебудови. . .

Дані, які оприлюднила в «Радянській Україні» 13 і 24 березня центральна виборча комісія по виборах народних депутатів Української ССР, засвідчують небачену й нечувану досі перемогу комуністів: членів КПСС у Верховному Советі УССР аж 84.84%. І більшість з них потрапили туди з допомогою придбаної еміграцією множильної техніки, бо виступали від імени так званого Демократичного Бльоку України. Та й що цікаво: як тільки І. Драч з Д. Павличком вийшли з КПСС і вирішили створити нову партію, дембльокивці Львова Б. Котик чи О. Влох, які є членами Руху, навіть не ворухнулися, аби вийти з партії. Доки народ остаточно не відвернеться од КПСС, ніяких змін на користь України не буде. Ті кілька патріотів, що потрапили до Верховного Совета, погоди там не зроблять. Навпаки, вони будуть дискредитовані. Яка, наприклад, народу користь від критичних виступів А. Собчака на з'їздах народних депутатів ССР чи на засіданнях Верховного Совета ССР? Усі свої рішення ці два органи влади приймають і від імени А. Собчака. Це саме чекає на братів Горинів, Хмару, Чорновола і Лук'яненка. До речі, в своїх наскрізь конфедералістських програмах ні Горині, ні Хмара, ні Лук'яненко не спустилися до сьогоднішніх потреб народу. В ССР немає ні безплатної медицини, ні безплатної освіти («Правда», 31.08.1989, с.3), ні безплатного побутового обслуговування, адже робітнику, селянину, інженеру, як відомо, недодається 67% зарплатні («Вечерняя Одесса», 23.02.1990.). А створення платних госпрозрахункових поліклінік чи туалетів — додаткове пограбування народу з метою продовження існування комуністичної імперії. І не помічати цього в боротьбі за народ — політична сліпота.

Сказане нами вище доводить, що всім верствам українського народу на даному етапі потрібні не комуністичні дембльоки, а історичні, економічні, культурні та політичні знання, що допоможуть усвідомити необхідність повалення комуністичного режиму в ім'я побудови Соборної Української Держави як єдиної можливої форми земного буття народу з багатопартійною системою. Адже лише в незалежній Україні не буде місця національному роз'єднанню, духовій деградації, економічному застою та екологічним катастрофам, тому що незалежність поверне нам визначені Богом «границі замешкання» земного простору і поведе нас тим шляхом, яким «за

минулих поколінь» дозволив українцям ходити сам Бог. Тільки заради цього варто жити і боротися.

1. Надеждин Н. И. Литературная критика. Эстетика. М., 1972.
2. Права людини, Зб.док. К., 1989.
3. Програма КІПС. К., 1986.
4. Статут КІПС, К., 1986.
5. Czekanowski Jan. Człowiek w czasie. Warszawa, 1967.

3. ВИРМЕНИЧ КИРИЛО

4. ПОРУБЧЕНКО ПІМЕН

НАЦІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА: НАУКА І ПРАКТИКА ВЕСНОЮ 1989 РОКУ

Якщо спробувати окреслити найважливіші теми 1989 року в етнографії, етносоціології й суміжних суспільних дисциплінах, то першими серед них, очевидно, стануть два поняття: «міжнаціональні конфлікти» і «національна політика». Перша тема увійшла в наше життя взимку 1988 року, з початком конфлікту в Нагірному Карабасі. Та для науки вона стала по-справжньому «відкритою» тільки в 1989 році, причому спочатку в жанрі суспільних дискусій і публіцистики й лише потім у формі професійної аналізи. Друга тема, навпаки, в нашому суспільствознавстві наявна дуже давно: згадаємо сакральні заголовки сотень, якщо не тисяч публікацій на вірець «Національна політика Радянської держави в...» або «Національна політика КПРС і...», що заповнювали наші бібліографії і каталоги. Та за один-два роки національна політика із сфери чисто офіційної і навіть відверто офіційної стала предметом професійного наукового дослідження і відкритого, гострого критичного обговорення.

Раптове зацікавлення етнографією й соціологією обома темами відбиває не тільки хвилюючий перебіг подій у різних частинах багатонаціональної країни. У значній частині населення на очах зростає «національне прозріння», пробуджуються етнічні почуття. На хвилі небувалої суспільної активності колишні ідеологічні схеми непохитності національно-державного устрою СССР піддаються швидкій ерозії. Суспільна свідомість з жадобою вбирає нові (або давно забуті) теми і лозунги: «незалежність» і «самоуправління», «конфедерація» і «національно-культурна автономія», «державна мова» й «суверенітет нації» та багато іншого. Те, що вчора розглядалося як націоналістична антисоветська агітація, сьогодні вільно обговорюється на телебаченні та засіданнях Верховної Ради.

«Національне питання» знову стало істотним фактором для існування держави. Перед нами очевидна потреба, коли однаково необхідно *знати, пояснити і передбачити* стан національних відносин на різних рівнях і в різних регіонах шостої частини нашої планети. Ніколи ще етнографія не була в та-

кому фокусі суспільної уваги (три професійні етнографи: Г. В. Старовойтова, Е. А. Гаєр і В. М. Шаміладзе — обрані зараз народними депутатами), але й ніколи раніше ми не пробували дати відповіді при такому дефіциті часу і доступної інформації, при такому напруженні всіх політичних емоцій.

У вересні 1988 р. в рамках Советської Соціологічної Асоціації АН СРСР була створена нова міждисциплінарна секція — соціології національно-політичних відносин. Тоді така назва багатьом видалася дивною і занадто політизованою. З самого початку ми поставили собі за мету стимулювання «інформаційного буму», розгортання відкритих професійних обговорень міжнаціональних проблем в СРСР і, насамперед, тих, що роками і десятиліттями були недоступні для наукової громадськості. Одним з елементів оголошеної програми було проведення спеціальної конференції з різних аспектів сучасної національної політики і національних відносин в СРСР¹. Таку конференцію як першу річну сесію «Національна політика: сучасне становище і нові підходи» секція провела в Москві 24-25 травня 1989 року.

Два повних дні засідань увібрали 23 доповіді, багаточисленні питання, виступи, дискусії, які збирали до 120-150 слухачів. Оскільки попередній звіт про роботу сесії з повним списком всіх доповідей і учасників вже опублікований², є сенс детальніше зупинитися тут на окремих виступах. Це тим більш важливо, що за своєю тематикою і загальною тональністю вони дають нам дуже точний зріз цілком визначеної соціальної й політичної ситуації і відображають стан суспільної свідомості весною 1989 року — напередодні роботи З'їзду народних депутатів СРСР і за два тижні до початку кривавих подій у Ферганській долині, за якими виникли сутички в Новому Узені, Абхазії, страйки в Естонії і Молдавії і весь подальший перебіг подій літа 1989 року.

Робота сесії була організована у шести тематичних засіданнях. В першому з них, під назвою «Національна політика: нові і старі підходи», в кінці були прочитані дві доповіді — «До етнології Космополісу» Г. Ч. Гусейнова (Москва) і «Українізація: причини, наслідки, досвід» Я. Р. Дашкевича (Львів).

Позиція, яку зайняв Г. Ч. Гусейнов, оцінюючи стан міжнаціональних відносин в СРСР, вже не раз висловлювалась ним у пресі³. В цій доповіді, написаній спільно з Д. В. Драгунським, позиція обстоювалася з величезною емоційною силою і патосом викривача-пророка. Біди нашого часу, труднощі в

національній політиці пов'язані, за словами доповідача, вже не стільки з догмами «застійного періоду», скільки з новими політичними лозунгами, що поглинають маси зі швидкістю лісової пожежі.

Одним із таких лозунгів автори вважають заклик визнати націю політичним суб'єктом. Зовні ідея суверенітету нації не видається дивною чи небезпечною. Правда, в усіх цивілізованих країнах в рамках міжнародних відносин політичними суб'єктами завжди виступають не нації (етноси), а їх державні утворення, органи і представники. Це — відображення досвіду, нагромадженого людством протягом ХХ століття. Усвідомивши себе політичним суб'єктом, етнічна більшість швидко деградує: «нарощує м'язи» для утиску своїх національних меншостей під благородними лозунгами захисту своїх споконвічних прав, очищення своїх коренів від шкідливих, чужорідних домішок. Національна еліта, інтелігенція починають семимильними кроками відводити і без того політично малограмотне «народне тіло» в глухі кути ізоляціонізму, нетерпимости та насильства. Так формується національна ідея, що об'єднує сотні тисяч людей під безглуздим лозунгом «Ми прийшли сюди ще в IV (I, X) столітті, коли про вас не було й чути!».

При відсутності у нашому суспільстві реальної власності і власників у процесі формування всіх національних рухів насамперед постає питання про етнічну або національну власність. І тут же в усіх регіонах країни почався — повинен був початися! — поділ фантомної власності: етнічної території. Тут найлегше розділитися на «корінних» і «зайшлих», тут реальний противник — державна економічна система — підмінюється уявним або уявно втіленим чужинцем.

Іншою фантомною метою національних рухів стає поняття «національної культури». Культура також не може бути чиеюсь власністю, тому що вона нескінченний процес, а не просто результат. Неможливо «присвоїти» собі чужу культуру; і навпаки, як було образно сказано авторами, можна скільки завгодно закопувати в землю очищені від кори гілки, корінням вони від цього не стануть.

Чи є вихід з нинішньої напруженої ситуації; чи можлива така конструктивна національна політика, яка зможе зупинити поширення національного чванства та насильства? Автори бачать її мету в якнайшвидшому розукрупненні теперішніх адміністративно-територіальних одиниць; в наданні більших прав автономіям і областям, що компактно заселені

малочисельними народами; в захисті інтересів національних меншостей. Одночасне визнання багатонаціонального характеру всіх союзних республік і трикратне збільшення їх кількості дасть можливість виробити конкретні правові норми, що гарантуватимуть пріоритет особистості незалежно від її етнічної орієнтації перед будь-якими, в тому числі й етнічними, утвореннями.

Тверезою і жорстокою була запропонована *Я. Р. Дашкевичем* аналіза національної політики на Україні в 1920-х — першій половині 30-х років, котра відома в літературі під назвою «українізація» (за аналогією з «білорусизацією», «татаризацією» та іншими видами «коренізації» національного життя згідно з тодішнім політичним лексиконом). Аналіза ця була настільки жорстока, наскільки й своєчасна. Нові установки національно-культурної політики, зокрема і висловлені в Платформі вересневого пленуму ЦК КПСС, постійно апелюють до ситуації 1920-х років як часу найуспішнішого втілення ленінських норм національної політики, «розквіту» національно-культурного життя всіх народів Союзу ССР і т.п.

Я. Р. Дашкевич починає з того, що сам термін «українізація» був украй невдалим, оскільки вперше він появився в дореволюційній чорносотенній публіцистиці (за аналогією з поняттями «русифікація», «германізація» і т.п.), де вживався для означення процесу насильницької української асиміляції російського населення українських губерній⁴. З цим різко вираженим негативним відтінком термін «українізація» перейшов у советську дійсність, де його намагалися наповнити новим змістом.

Українізація як національна реформа, розгорнута в 1923 році, повинна була звестися головним чином до дерусифікації політичного і суспільного життя. Українська мова покликана була стати мовою публічних виступів, державного і партійного діловодства; початкової, середньої і вищої школи; періодичної преси та всіх зовнішніх проявів молодого владі — надписів, вивісок, печаток і т.п. Обов'язкове офіційне вживання української мови в установах, особливо у контакті з сільським населенням, мало супроводжуватись випуском книг українською мовою, преси, переведення театрів, концертів та інших видовищ на українську мову. Для державних службовців, викладачів встановлювались терміни (один-два роки); організовувались мовні курси з випускним екзаменом. Передбачалась навіть українізація окремих військових ча-

стин (двох командирських шкіл і кавалерійської дивізії). При цьому аналогічні культурні і мовні права передбачались і для всіх інших союзних республік, а всередині їх — для більшості національних меншостей, включно з російським населенням України.

Здавалося б, знали ми б зараз детально про ці льозунги національної політики 1920-х років (включно з ідеєю державної мови, державного громадянства і т.п.), вдалось би уникнути багатьох непотрібних конфронтацій. Я. Р. Дашкевич докладно розкриває весь складний механізм українізації, описує його прихильників і союзників (працівників Наркомату освіти УССР, українську творчу інтелігенцію, ряд крупних економістів — прихильників регіональної самостійности), і відвертих противників українізації — верхівку партійного апарату України; російську бюрократію всесоюзних трестів і відомств; російськомовне міщанство, російський і обрусілий пролетаріят, вихований в дусі престижности всього російського і непрестижности, навіть контрреволюційности селянської української культури; деяких представників російської інтелігенції.

При такому розставленні сил політика українізації, на думку Я. Р. Дашкевича, з самого початку була приречена. Опір, який щораз посилювався, виливався у стандартні звинувачення в націоналізмі, сепаратизмі, ворожості до російського народу. Досягнувши помітних успіхів, підійшовши впритул до головного завдання — культурної і мовної дерусифікації крупних промислових міст, українізація була насильницьки перервана в січні 1933 року і потоплена в кривавих репресіях й штучно створеному голоді. В 1937 році слово «українізація» зникає з усіх партійних документів, а в 1938 році на Україні повсюдно вводиться вивчення російської мови з другої класи початкової школи.

Аналізуючи досвід українізації з позицій сьогодення, Я. Р. Дашкевич вважає його безумовно негативним за своїм суперечливим характером і трагічним кінцем. Сучасні національні проблеми неможливо вирішити тільки культурно-мовною політикою: вони спресувались у складний вузол культурних, економічних, політичних, адміністративних, екологічних та інших програм, стержнем яких є модель національного суверенітету. Власне тому, як уявляється авторові, реанімування застарілих моделей «коренізації» та «українізації» може бути в інтересах бюрократичного апарату, не здатного розробити зараз навіть обмеженої програми вирішення конфліктних національних проблем.

Виступами Г. Ч. Гусейнова і Я. Р. Дашкевича були наче з самого початку зформульовані два основних мотиви обговорення: принцип моральної відповідальності вчених-суспільствознавців і в цілому національної інтелігенції в ситуації етнічного напруження; і необхідність критичної порівняльно-історичної аналізи будь-яких пропонованих моделей і програм національної політики.

Ще з більшою силою ці мотиви прозвучали під час наступного тематичного засідання — «Національна політика: досвід вирішення конфліктів», яке було задумане для обговорення відомих програм і варіантів розв'язання конкретних конфліктних ситуацій. Та тільки дві із шести доповідей тим чи іншим чином відповідали цій темі. *Е.А. Паїн* (Москва) у своїй доповіді «Конфлікти інтернаціональні — конфлікти концепцій справедливості» запропонував своєрідну типологію конфліктів за ознакою зростаючої конфронтації.

Першу стадію еволюції міжнаціонального конфлікту *Е. А. Паїн* назвав «конфліктом стереотипів», коли процес відбувається переважно на рівні масової свідомості і реалізується, в основному, в стереотипах — національної відчуженості, національних упереджень, а із зростанням ескалації і в національній ворожнечі. На другій стадії, названій «конфліктом концепцій», конфронтація розповсюджується і на сферу ідеології і виливається у висуванні національними групами теоретичних програм, що взаємно виключають одна одну, ускладнюють спільне проживання двох (чи багатьох) етносів на одній території. На цьому етапі вирішення конфлікту пов'язане з пошуком взаємоприйнятних змін концепцій, виробленням ідеологічних основ для міжнаціонального діалогу.

Третьою стадією стає «конфлікт відносин», коли обома сторонами декларується несумісність соціальних, політичних і економічних умов спільного проживання. Такі конфлікти, очевидно, не можуть бути вирішені в рамках усталеної системи економічних і політичних відносин і вимагають її радикальних змін, наприклад, у перетворенні національно-територіального укладу, форм власності і т.п.

Одночасно *Е. А. Паїн* запропонував ще одну класифікацію, виділивши три типи міжнаціональних конфліктів, умовно названих конфліктами «кримського типу», «карабаського типу» і «прибалтійського типу» — за регіонами, де даний тип конфронтації став найбільш відомий широкій громадськості.

Конфлікти «кримського типу» пов'язані з наслідками масових депортацій цілих народів в період сталінських репресій

1930-1940 рр. Далеко не повний список «покараних народів» вміщений в платформі ЦК КПСС з національного питання; він включає калмиків, карачаївців, балкарців, чеченців, інгушів, кримських татар, турків-месхетинців, німців, корейців, греків, курдів. До них можна додати тих, кого виселяли не «цілим народом», а його окремими частинами, чи етнографічними групами: кримських вірмен, болгар, греків, циганів, поляків західних територій, закавказьких іранців (персів), курдистанських євреїв, причорноморських турків, фінів Ленінградської області; сотні тисяч громадян приєднаних в 1939-1940 рр. Західної України і Білорусії, Молдавії, Литви, Латвії, Естонії і т.п.

Більшість цих народів після повернення (або ті, хто ще не може повернутися на місця колишнього проживання) зіткнулися з існуванням там нового населення, що має свої претенсії та інтереси. Так виник конфлікт вимог, що взаємно виключаються. Представники депортованих народів керуються уявленням про свої права на відновлення історичної справедливості — праві повернення на свою батьківщину. У той же час, серед етнічних груп, що заселили райони, звідки були вигнані депортовані народи, культивується принцип «визнання історичних реалій», незворотності історичних змін. Цей принцип довгий час був (і до цих пір є) наріжним каменем офіційного підходу до вирішення територіальних суперечок у конфліктах як всередині країни, так і у міжнародних відносинах.

Конфлікти «карабаського типу» пов'язані з порушеннями чи прямим свавіллям у сфері національно-територіального розмежування. Найкраще відомий він зі ситуації з Нагірно-Карабаською АО. Тут, як і у випадку більшості конфліктів «кримського типу», вимоги сторін взаємно виключають одна одну, хоча кожна із цих вимог до останнього часу обґрунтовувалась посиланнями на один і той же законодавчий акт — Конституцію ССРСР (до прийняття Закону Азербайджанської ССР про суверенітет).

Конфлікти «прибалтійського типу» виникають у тих регіонах, де через ряд причин відбулися зміни етнодемографічної структури в сторону різкого збільшення частини прийшового іншоетнічного населення. Географія тут дуже широка і включає не тільки Прибалтійські республіки, але й Молдавію, Казахстан, Якутію, Абхазію, багато районів Бурятії, Татарії і т.п.

У конфліктах «прибалтійського типу» сторони по-різному обґрунтовують свої вимоги. І знову ми стикаємося з ситуа-

цією, коли позиції учасників конфронтації видаються цілком обґрунтованими, якщо розглядати їх окремо, але виявляються зовсім несумісними, взаємоне прийнятними, коли розглядаються разом.

Мирне вирішення конфліктів можливе лише на основі зближення позицій за умови певної загальної ідеології, що дозволяє співставляти різні концепції. Такою ідеологією, на думку Е. А. Паїна, може стати поняття справедливості, що розглядається як усвідомлення необхідності балансування різних інтересів в ім'я спільного виживання, збереження соціальної стабільності, розвитку економіки і культури. Одним з найважливіших постулатів при цьому є визнання пріоритету прав особистості над правом соціальних груп, націй і держав. У демократичному суспільстві, в якому державна влада підзвітна громадянам і вибирається ними, діє принцип відповідальності особистості за дії свого уряду, своєї країни, нації в усіх випадках, коли вона публічно не виступала проти тих дій. У нашій країні ані відповідні демократичні умови, ані пов'язані з ними демократичні стереотипи покищо не склалися, і їх формування вимагає чималих зусиль і часу. Ключ до вирішення багатьох національних проблем, вважає Е. А. Паїн, лежить у новому співвідношенні прав і обов'язків основних перетворюючих суб'єктів советського суспільства: держав, суверенних націй і особистості.

У рамках схеми Е. А. Паїна може бути інтерпретована і доповідь І. І. Крупника (Москва) «Багатонаціональна Абхазія: досвід етно-політичної моделі». Автор виходив у той момент із своєрідності абхазо-грузинської конфронтації, що має давню історію і декілька чітких періодів загострення (останні з них — 1957, 1967 і 1978-1979 рр.), але які до останнього часу не переходили у відкриті форми національного насильства. За термінологією Е. А. Паїна, це була стадія «конфлікту концепцій», коли ще до пролиття крові вихід міг бути знайдений у пошуках основ для можливого діалогу, взаємоприйнятливих змін позицій обидвох сторін.

Автор проаналізував історичну природу конфлікту протягом кінця ХІХ-ХХ ст.ст. як взаємодію двох ліній. Перша лінія — абхазька, розвивалася під лозунгом: «Абхазія — земля абхазців і основа їх територіального самоуправління» у формі самостійної державності чи автономії. Друга лінія — грузинська, твердила, що «Абхазія була і є історичною частиною Грузії, а абхазький народ — або своєрідна частина грузинського народу, або недавній пришелець на територію».

Суть конфлікту при цьому не тільки в тому, що дві описані лінії взаємно виключають одна одну і передбачають придушення однієї із сторін. Обидві вони, що набагато гірше, не можуть знайти вирішення в рамках існуючої на сьогоднішній день системи абхазької автономії і вступають з нею в очевидну суперечність. Нинішня політична структура Абхазької АССР не влаштовує обидві сторони; найгіршим в цій ситуації стала відсутність у системи механізмів корекції та ідеології розвитку. Перехід до більш радикальних льозунгів і програм взимку-весною 1989 р. (з абхазької сторони — до утворення нової союзної ССР, з грузинської — навпаки, до ліквідації абхазької автономії) привів ситуацію до ще більшої безвиході. Наслідком цього стала кров, що пролилася 15 липня 1989 р. і в наступні дні та місяці.

Шанс для вирішення конфлікту весною 1989 р. вбачався в тому, щоб збільшити національні права *всіх* етнічних груп населення Абхазії, тобто перетворити її в складне державне утворення — свого роду федерацію національних районів з більшим набором прав в області національно-культурної політики і економічного розвитку. Деякі форми багатонаціональності вже закладені в сучасну структуру Абхазької АССР у вигляді визнання рівноправності трьох мов — абхазької, грузинської та російської. Наступним кроком могло б бути юридичне визнання *етнічної* різноманітності як основи особливого статусу договірної Абхазії у складі Грузинської ССР.

Основною надією на виживання етно-етнічної моделі був би розвиток особливого регіонального самовизнання, де спільність проживання і постійної взаємодії могли б згладити гостроту взаємних претенсій і суперечностей. Перехід до федералізму — досить прийнятний шлях у подоланні міжнаціональної кризи, поки в її учасників зберігається це почуття спільності, як продемонстрували останні події в розтерзаному війною та ненавистю Лівані. Але всяка ситуація має свою логіку розвитку. Модель федеративної Абхазії була запропонована — і не зустріла жодної реакції з боку як грузинських, так і абхазьких учасників дискусії. Термін її існування — неповних два місяці: вистріли в Сухумі 15 липня 1989 р. зробили ідею федерації неприйнятною для обох сторін міжнаціонального конфлікту.

Ще кілька разів сесія балансувала на межі колишньої ситуації, коли пошук компромісних програм, якихось «оптимальних» схем, які задовільнили б обидві сторони, здавався цілком реальним. Це особливо проявилось в ході тематичного засідання «Народи без автономії» 25 травня 1989 р. П'ять

виголошених на ньому доповідей торкалися відновлення автономій кримських татар та німців, причин еміграції з СРСР німців і менонітів, становища советських євреїв, долі турків-месхетинців. Вже долинав гуркіт прийдешніх літніх подій. З трибуни сесії А. *Хуришут*, представник національного руху турків-месхетинців, попередив про різке загострення обставин в Узбекистані та подав відомості, що надходили з міста Куvasай, про загрозу гострих міжнаціональних сутичок. Через десять днів виголошена в програмі сесії доповідь ленинградських етнографів Е. Х. Панеш і Л. Б. Єрмолова «Турки-месхетинці. Еволюція етнічної самосвідомості в умовах сучасних політичних процесів» стала архівним документом. Її новий варіант був зроблений через кілька місяців і присвячувався, в основному, аналізу подій у Фергані.

«Термін життя» інших запропонованих рішень також визначався кількома місяцями. Тому було зроблено все, щоб, наприклад, доповідь Г. Г. *Вормсбехера* (Москва) «Як ми уявляємо відновлення німецької автономії на Волзі?» якнайшвидше з'явилася у пресі — вона вийшла у світ в журналі «Советская этнография» (№6 за 1989 р.). Ще один учасник сесії — В. Б. *Шем'ї-заде* (Москва), представник національного руху кримських татар і секретар громадської організації «Крим», через два місяці увійшов до складу комісії з проблем кримських татар, організованої Верховною Радою СРСР. Його доповідь «Сучасне становище проблеми кримських татар», доповнена виступом співробітника Кримського обласного краєзнавчого музею І. А. *Заатова*, відобразила міжнаціональну обстановку в Криму до травня 1989 р. Вже було відмінено чи ослаблено дію постанови 1987 р., що обмежувала в'їзд та проживання кримських татар в багатьох районах Криму. Зроставав потік татар до Криму і в кінці літа — на початку осені там було до 60-70 тис. чоловік. Дещо пом'якшилось ставлення до проведення в Криму мітингів кримських татар, інших форм їх суспільно-політичної діяльності. Але продовжувалася і навіть посилювалася антитатарська агітація, що розповсюджувалася багатьма, в тому числі офіційними або напівофіційними джерелами. Мусувались чутки про вимоги татар нібито виселити 500 тисяч росіян, українців і білорусів із Криму, щоб віддати їх будинки татарським переселенцям. Все це створювало передумови для дальшого загострення обстановки в Криму, що підтвердилось у наступні місяці. І знову це відбувалося на фоні уже запропонованої й опублікованої наукової платформи, запропонованої етно-

графами і соціологами, що передбачала компроміс і враховувала інтереси всіх прошарків населення Криму⁵.

Загальне зацікавлення викликала доповідь М. А. Членова (Москва) «П'ятий пункт: єврейський вузол національних проблем». Це була перша в нашій науці професійна спроба висвітлити основні компоненти етнокультурної ситуації советських євреїв, включаючи національне відродження, еміграцію і антисемітизм. В доповіді були сформульовані основні позиції національного єврейського руху в СРСР, подано короткий огляд результатів «круглого столу» з проблем советського єврейства, що відбувся в Ризі 21-23 травня 1989 р. і став, по суті, першим відкритим з'їздом єврейського національного руху, ймовірно за останні 70 років.

В кінці 1988 р. єврейський рух сформулював свою нову платформу, де основним завданням євреїв СРСР на сьогоднішній день ставилось *національне виживання* як складової частини єврейського народу. Основні шляхи для цього вбачались у: національно-культурному відродженні (тобто розвитку культурних і релігійних інститутів, суспільних та культурно-освітніх організацій, закладанні основ общинного життя); встановленні міцних й постійних зв'язків з євреями закордонних країн на основі нових відносин партнерства, а не опіки й патерналізму; свободі еміграції й репатріації в Ізраїль як форм національного руху. Зміцнена в результаті цього консолідація створить основу для протидіяння зростаючому на очах антисемітизму для тих, хто залишається в країні. Таким чином платформа зводиться до трьох «свобод»: свободи еміграції, свободи розвитку національного життя всередині СРСР та свободи опозиції антисемітизму.

М. А. Членов навів дані пілотажного соціологічного обстеження учасників «круглого столу» в Ризі, серед яких було 130 чоловік, що репрезентували 60 організацій з багатьох міст СРСР. В результаті анкетування вияснилося, що більшість учасників серед причин еміграції з СРСР на перше місце ставлять не погіршення економічного становища і навіть не ріст антисемітизму (що лякає дуже багатьох), а загальне відчуття соціальної й політичної нестабільності. Надзвичайно строкатою виявилась структура і статус регіональних форм національного руху советських євреїв: від високоорганізованих культурних товариств Латвії, Литви й Естонії, які мають свої освітні, видавничі і навіть навчальні програми (аж до відкриття єврейських шкіл) до напівлегального статусу і конфронтації з владою, в якій знаходяться єврейські ор-

ганізації в багатьох містах, в тому числі й в Москві, де до літа 1989 р. жодне з існуючих єврейських об'єднань не було офіційно зареєстроване.

Про те, що продовження конфронтації народу і держави (нехай часто й не усвідомленої самою державою) веде до неминучого зростання еміграції, говорилося в доповіді С. В. Соколовського (Новокузнецьк) «Еміграція менонітів: мотиви, причини, джерела». Значну частину емігрантів в ФРН «радянських громадян німецької національності» (всього 74 тис. чол. в 1988 р.) складають зовсім не німці, а представники особливої етноконфесійної спільноти — меноніти.

Доля значної частини менонітів ССРСР, особливо тих, хто до 1941-43 рр. жили на Україні, а потім були депортовані в степи північного Казахстану, була дуже нелегкою. Тепер з Карагандинської й Целиноградської областей меноніти виїжджають не родинами — цілими радгоспами. Тут домінують політичні мотиви еміграції. Від менонітів, що пройшли табори трудармії чи розвантаження товарних вагонів у зимовому казахському степу, автору не раз доводилось чути, що таке не забувається і не прощається. У менонітів, за його словами, є своє загублене покоління. Воно давно вже проголосувало проти влади, котра насильницьки зірвала це покоління з рідних місць і кинула в табори. Діти їх, що виростили без родичів, пам'ятають лихоліття; і далеко не всім вдалося в своєму житті забути закладену з дитинства асоціацію влади і насильства, влади і несправедливості. Ці люди, за словами С. В. Соколовського, вже зробили свій вибір: вони виїдуть.

Складніше становище тих, хто міг би залишитися — мешканців алтайських менонітських сіл. Хоча представники влади ставляться до них тепер набагато коректніше, конфронтація веде в минуле. Ці люди і надалі розглядаються як «сектанти», причому забувається, що мова йде про співгромадян, сусідів й селян-трудівників, яким немає рівних. Щоб утримати їх на обжитих місцях, потрібно зовсім небагато: дотримуватися конституційних гарантій свободи віроісповідання; прискорити перехід до оренди, організації сільськогосподарських кооперативів на основі безстрокової сімейної оренди землі; дозволити запис у паспорті в графі національність — «меноніт»; і, нарешті, відновити умови для розвитку національної культури на засадах автономії, тобто створити національні райони, селища, сільські ради з врахуванням потреб менонітського населення.

Ще шість доповідей увійшли в спеціальне тематичне засідання «Національні рухи». Найбільший інтерес викликали

дві доповіді: *Д. М. Ісхакова* (Казань) «Татарська нація в сучасних умовах: проблема національно-культурного відродження» і *Л. Д. Дашкевич-Шереметєвої* (Львів) «Національна платформа українських неформальних об'єднань». *Д. М. Ісхаков* зробив свою аналізу на матеріялах установчого з'їзду Татарського громадського центру в підтримку перебудови (ТГЦ), який відбувся в Казані 17-18 лютого 1989 р. Всі документи з'їзду видані двома брошурами⁶.

Основним в колі проблем національного відродження татарського народу, як підкреслювалося на з'їзді, є питання про статус Татарії. Тут виділяються три аспекти: політичний — нерівність представництва в Раді Національностей Верховної Ради ССРСР, суперечливість структури РСФСР як федерації республік без російської республіки і т.п.; економічний — нерівність у принципах формування бюджетів союзних та автономних республік; і культурний — нерівність у фінансуванні і становищі інститутів культури, науки і освіти для народів автономних республік. Вирішення всіх цих проблем з'їзд бачить у гаслі «Татарії — статус союзної республіки» (через півроку цей заклик повториться на пленумі ЦК КПСС першим секретарем Татарського обкому Г. І. Усмановим, як і його башкирським і якутським «колегами» — Р. Х. Халібуліним і Ю. Н. Прокоп'євим — для своїх республік).

З'їзд прийняв також програму «культурно-національної автономії», яка, на загальну думку, буде найкраще забезпечувати «культурно-мовну і духову консолідацію татарської нації, а також її нормальне функціонування як цілісного етнокультурного об'єднання». Ця програма передбачала утворення в Раді Національностей ССРСР постійної комісії в справах татарського населення, враховуючи його велику територіальну розкиданість і адміністративну розчленованість; створення таких же комісій при місцевих органах у містах, де проживають татари; створення національних сільських, селищних і районних рад; утворення культурно-національних об'єднань і земляцтв у містах; перетворення Татарії в базову республіку, що забезпечуватиме культурно-мовні потреби всього татарського населення ССРСР (випуск підручників, видання преси, підготовка кадрів, культурних і видовищних програм і т.п.).

Цілий блок пропозицій платформи пов'язаний з визнанням за татарською мовою статусу державної у майбутній союзній республіці (зі збереженням за російською мовою функції засобу міжнаціонального спілкування) і розширення

статусу і можливостей республіканських культурних інститутів (творчих спілок, установ науки і культури, органів радіо-і телебачення та ін.).

Стан конфронтації з офіційною владою українських «неформальних» рухів весною 1989 р. відбила доповідь Л. Д. Дашкевич-Шереметєвої. Вихідною точкою її стало висловлювання колишнього першого секретаря ЦК КПУ В. В. Щербицького про те, що на Україні є приблизно півтора десятка формувань «явно деструктивного, антисоціалістичного напрямку» (Пленум ЦК КПУ, 16 травня 1989 р.). Щоб оцінити, наскільки вони деструктивні й антисоціалістичні, доповідачка проаналізувала опубліковані програми чотирьох найбільших неформальних угруповань: Української Гельсінської Спілки, Української Народно-Демократичної Ліги, Народного Руху України за перебудову (РУХ) і Українського Християнсько-Демократичного Фронту. Всі програми були проаналізовані за дев'ятьма «бльоками» питань — державний суверенітет, економічний і екологічний суверенітет республіки, національна політика, мовні проблеми, історична пам'ять, українці в ССРСР та за межами України, українці за межами ССРСР, релігійне питання і ставлення до національних меншостей.

Висновки підкреслено об'єктивістської доповіді Л. Д. Дашкевич-Шереметєвої були далекі від оптимізму. Платформи усіх чотирьох угруповань, незважаючи на їх відмінності, характеризувалися партійним керівництвом України як «прояви політичного авантюризму і відвертої антирадянщини». Навіть відносно поміркований проєкт програми РУХу вважався проникнутим «ідеалами національної відокремленості, що переслідують по суті сепаратистські цілі, які йдуть всупереч з вимогами перебудови, мають сумнівну політичну спрямованість. . . , небезпеку змикання з націоналістичними, екстремістськими елементами». В цих умовах, на думку доповідачки, неминуча подальша поляризація і як її вислідок — ожорстчення позицій.

Здається, тільки в цьому випадку наш прогноз не підтвердився з гіршої сторони. РУХ офіційно зареєстрований, має свої регіональні структури і проводить відкриті заходи, а В. В. Щербицького після установчого з'їзду РУХу (8-10 вересня 1989 р.) виведено зі складу Політбюро і знято з посади першого секретаря ЦК КПУ «у зв'язку з виходом на пенсію». Можна лише сподіватися, що ці кроки приведуть до більш уважного вивчення національних програм українських рухів

партійними і державними органами, оскільки до цього часу їм не було альтернативи. Та й як можна запропонувати альтернативу ідеям культурно-національної автономії для етнічних меншостей, свободи віроісповідання, підтримки національно-культурних об'єднань українців за межами УРСР, тісного контакту з українськими громадами за кордонами країни і т.д. Програми різною мірою деталізовані, але всі вони при найкритичнішому підході є платформами реальної національно-культурної *політики*, в якій держава відчуває гостру потребу.

Великий емоційний відгук аудиторії викликала доповідь С. А. Ганнушкіної (Москва) «Інтелігенція Баку про події у Вірменії і Азербайджані 1988 р.» Це був виклад першокласного дослідження, задуманого і здійсненого автором при підтримці секції соціології національно-політичних відносин. Поїхавши в Баку, С. А. Ганнушкіна взяла інтерв'ю у 30 представників бакинської інтелігенції, в основному азербайджанців, а також росіян, вірмен, євреїв. В ході бесід обговорювалися найживотрепетніші питання: ставлення до подій в Сумгаїті, проблема азербайджанських біженців з Вірменії, масових мітингів на площі Леніна в листопаді-грудні 1988 р., можливості діалогу з представниками вірменського національного руху і т.д.

Зібрані автором матеріяли безпрецедентні і за своїм історичним та соціологічним значенням безцінні. По-перше, тому, що, як вважає автор, в московських наукових колах переважає нерозуміння обстановки в Азербайджані, упередження до азербайджанської сторони в оцінці подій в Закавказзі. Немає чіткого уявлення про розміри і форми тиску адміністрації на активну частину азербайджанського суспільства. Документи, що приходять з Баку, не знаходять видавця. Місцева інтелігенція майже позбавлена голосу, неформальні видання з недовірою ставляться до інформації з Азербайджану.

Мету своєї роботи авторка бачила в тому, щоб показати самооцінку азербайджанської інтелігенції переломного етапу в розвитку нації й суспільства, відобразити зародження гуманістичного демократичного руху, що потребує підтримки. За словами С. А. Ганнушкіної, у всіх народів нашої країни проблеми дуже близькі, і причини бід одні і ті ж. В цій обстановці заклики до покаяння, визнання вини прекрасні, але тоді, коли вони спрямовані на себе і своїх побратимів. Всім нам краще думати про чужу біду й свою провину.

Зрозуміло, навіть в детальному огляді неможливо відобразити зміст усіх прочитаних доповідей, результатів дводенних дискусій та обговорень. Та, окрім дуже важливого обміну інформацією, нового досвіду професійних контактів і діалогу, в нашому розпорядженні об'ємний рукопис майже з двох десятків доповідей-статтей, готових до друку. Всі вони написані на основі оригінальних джерел, включаючи документи національних рухів і особисті враження авторів, багато з яких самі є давніми учасниками таких рухів. Цей досвід винятково цінний; ще ціннішим було б зібрати його під однією обкладинкою і зробити доступним для ширшого читача.

Всім відомо, наскільки динамічна зараз ситуація в країні, особливо у сфері міжнаціональних відносин. Тому вихід такої книги став би помітним кроком до нашого спільного розуміння ситуації, відобразив би рівень спеціалістів, професійної компетентності етнографів і соціологів до літа 1989 р.

Ми повинні поспішати, тому що час і обставини змінюються дуже швидко. Трагічні події влітку у Ферганській долині і в Абхазії вже відмінили запропоновані на сесії програми відносно цих регіонів. Загострюється обстановка в Криму, в районах можливого відновлення Німецької автономної республіки на Піволжі. Ми повинні поспішати, тому що непочуті думки вчених, невикористані вчасно рекомендації — це ще один втрачений шанс. Наш спільний шанс уникнути непотрібних конфронтацій і нових трагедій.

31.10.1989

Переклад з російської мови

1. Див.: Крупник І. І. Многонациональное общество. Современное состояние межнациональных отношений в СССР и задачи науки (Сов. этнография. 1989, №1, с. 54; Учредительное заседание секции социологии национально-политических отношений). Там же, с. 44-59.

2. Советская этнография. 1989, №6.

3. Гусейнов Г. Ч. Речь и насилие. Век XX и мир. 1968, №8; він же. Идеология общего дома. Век XX и мир. 1989, №1; він же. Нация и личность. Дружба народов. 1989, №6 та ін.

4. Щоголів С. М. «Украинское движение как современный этап южнорусского сепаратизма». Київ. 1912, с. 73.

5. Див. Крупник І. І., Мастюгіна Т. М., Носенко Є. Е. Заседание секции социологии национально-политических отношений по проблеме будущего национального устройства Крыма. Советская этнография. 1989, №3, с. 18-28.

6. Материалы Учредительного съезда. Доклады, резолюции, обращения. Казань. 1989; Платформа. Устав. Казань. 1989.

5. МАТВІЇВ ВІПА

6. ПОРТРЕТ НЕВІДОМОГО

7. СОТНИК ДИКАН

«УКРАЇНСЬКА ДУХОВНА РЕСПУБЛІКА» — ОСЕЛЯ ЧИЙОГО ДУХУ?

Загальновідомо — тоталітарна система підпорядковує собі особу, удержавлює й уніфікує її собі на потребу, однак уніфікація ця зовсім не передбачає цілковиту однотипну стандартизацію підвладного суб'єкта, зведення його до рівня безликого біологічного робота, що з однаковим успіхом й щасливою посмішкою орудує важелями трактора в полі чи садить з крупнокаліберного по втікаючих «душманах». Ні, система нашого викінченого візантійського абсолютизму, підживлена «найпередовішим» марксовим вченням, діє по-іншому, дозволяє певний вибір і навіть пошук свого образу жертви, і ще до того, як оволодіти цілковито тілом жертви, вона опановує і спотворює її дух. Машина ця добре налагоджена й діє досі, машина самовідтворюється, і її гвинтики — вчорашні жертви — шукають собі вже поживу, нових жертв, придатних для знищення або калічення. Шляхом відповідних пасажів анти-селекції суспільство позбавлялось людей, що зберегли пам'ять або навіть досі причетні до певних усталених традицій і норм, до здобутків певної культури. Ознакою високої «культури» і соціального престижу стають відтак речі зовсім неймовірні в нормальному, більш-менш освіченому й нагодованому людському середовищі, тим більше в середовищі неіндиферентному, національному.

Відбули своє Кашпировський й Чумак, але містифікація набуває нових, спеціалізовано-національних форм — звучать бандури, бринять баси, лине могутнє «Вставайте, вставайте!...», всі, звичайно, встають, чекаючи власне того, задля чого і варто було вставати, — тим більше, що апелюють до головного — до національного духу. Однак вся ця пишна інтродукція є постійною імпровізацією, де на тлі вишиваних сорочок й бандур творяться якнайоригінальніші словосполучення, імпровізація вся відбувається в словах, і всі вони з великої літери: «Дух Любови, Кодекс Космічного Права, Дух Нації, Свята Україна, Всесвітнє інформаційне поле, Духовні Парляменти Націй, Критерій буття і Богосинівства Людини», й нарешті «плоди Великої Культури», зривати які перешкоджає «Демонічна Цивілізація»... Гора словесного лушпиння росте на очах, і на вершині, на найвищому шпилі

її, в захмарених висотах велемовства, вже майже не видно самого Богорівного Імпровізатора, Великого Мага й Жонглера Високими Словами — Храм Духу Олеса Бердника збудовано, збудовано на грішній землі, з найдешевших матеріалів, на кістках напівінтелігентних українських обивателів, згвалтованих і розплющених, але все ще спраглих «чогось такого», особливого, доступного і щоб не гірше, ніж у людей.

Претенсійність і прагнення виділитись із сірої безликої «маси» найдешевшим коштом й найшвидшим робом є явищем чи не найтривіальнішим в нашому, місцями вже постіндустріальному світі. Правда, в ледачій Америці, пам'ятаючи, «що нема пророка в своїй вітчизні», користуються послугами заїжджих «джет-гуру», котрих без ускладнень і регулярно постачає до нью-йоркського столу, прямо із Калькутти, ще тепленьких, босих і в шафранових одіннях, авіякомпанія «Пан-Ам». Ми ж, зважаючи на деякі труднощі опосередкованого — через Москву — зв'язку із зовнішнім світом нашої Благословенної Матері-України, Члена-Засновниці ООН, очевидно, обійдемося власними силами. . .

Автор цих не надто дошкульних, сподіваюсь, рядків мав змогу кілька разів обговорювати з Олесем Павловичем, ще на початку вилущення її з підручного лушпиння, ідею побудови власного, приватного храму Духу. Відгомін того лушпиння словесного я подібую і зараз серед теперішніх зерен Нового Одкровення, наприклад: «... Приходив Будда, проголошував ідеї братерства, світової громади, а фанатики перетворили його вчення у купу забобонів» («Радянська Україна», 14 квітня 1990 року). Трохи нижче в своїй газетній заяві, поруч Будди О. Бердник розпластує також Христа, що «закликав до побудови царства небесного на Землі»*. Хай йому грець, за такі заяви «фанатики» у Львові могли б і побити, принаймні ті з них, що не буддисти і читали Євангеліє. Маніпуляція умами людей дійсно передбачає деякий синкретизм власного мислення маніпулятора, хоча в даному випадку я підозрюю щось гірше й більш прикре, ніж бажання засвоїти і використати всі доступні аргументи, що неможливо без певного рівня освіченості, поінформованості і відповідальності перед бажаним тебе слухати, довіру якого треба заслужити і підтримувати. Справа в тому, що Будда, засновник світової релігії, не «проголошував ідеї братерства», він взагалі, як це нам сьогодні не дивно, нічого не проголошував — і зумовлено це було не відсутністю газетних шпальт — Будда повчав своїх адептів, до речі, як і Христос, своїм живим прикладом,

і не кликав він їх до якихось «світових громад», а навпаки, вчив бути самостійними і самодостатніми перед обличчям сповненого страждань світу, і більш асоціального віровчення, ніж буддизм, годі шукати, і якщо на таких засадах, чужих і нам непритаманних, ми спробували б щось будувати сьогодні — крах був би остаточним, принаймні для тих рештків нашої національної самобутності й культури, які зберегли попри тиск іншого нам нав'язаного «віровчення».

Однак рухаємось далі, за текстом відозви О. Бердника та ще одинадцятьох його сподвижників в «Радянській Україні». «У лоні націй двигатля раменами ще небачені в світі космічні діти». Добре сказано, із смаком, — жаль, доводиться лише здогадуватись чиї і які це діти — тулуб у них, очевидно, теїстичний, християнський, а от замість голови — чорна дірка імперсональної нірвани, хоча я ще не знаю, який саме різновид буддизму щепить їм Бердник: «махаяну» чи «хінаяну»?

Слідуючий перл: «Критичний поріг ноосфери — втілюється в Всесвітнє інформаційне поле». Відтак, ставши нелегальними споживачами енергії із виссаного з пальця 'інформаційного поля', ми зможемо відповісти нарешті «на сакраментальні питання: «Хто винен?» та «Що робити?» «Поле» одразу ж дає телеграфічну відповідь: «Винні — всі. Кожен. І кат, і жертва».

Я не знаю, чи ми будемо поодиночі підключатись до цього «інформаційного поля», чи Олесь Павлович «врубить» усіх зразу, — краще всіх одразу, щоб довго не мучились, після всіх експериментів й вівісекцій над нашою культурою й духовістю ми, як видається, заслужили право на спокій, принаймні — на відпочинок від всіляких недовчених ляборантів. А щодо «катів», то поблажливість до них Олесь Павловича мені цілком зрозуміла — він якось мав нагоду пересвідчитись, що вбивають не всіх, вбивають кращих, і роблять це не задля якихось «космічних» потреб «ноосферні паразити» «інструментами Демонічної цивілізації», — вбивають звичайні конкретні люди, в тюремній камері, однак з ними можна домовитись, і тоді вони не вб'ють тебе, ти робиш їм невелику послугу, кілька слів для телебачення, і тоді вони вбивають не тебе, вбивають іншого, а ти залишаєшся жити далі, адже «Критерій буття» власного і творить отой «Кодекс Космічного Права», права абстрактного, позаземного, неіснуючого. . .

14 квітня 1990 року.

*Справжнє християнство трагічне і парадоксальне і тому вороже цьому світові, — але О. Бердника цікавить якраз цей, а не якийсь інший світ.

УКРАЇНА ІРРЕДЕНТА. ХРИСТОС ВОСКРЕС!

(Враження)

По тримісячному побуту в у велетнях вільного світу з казковим духовим і матеріальним піднесенням — США, Канада, Австралія — моя стежка в рідну Україну пролягала через Москву. Там диміли дими в садах — іскрилося зажухле бадилля минулих літ.

А в Україні диміли сади своїм дівочим цвітінням!

Чомусь буйство природи ще більше зласкавлювало мій слух і зір цвітінням суспільно-політичних і громадсько-культурних процесів на рідній землі. Милувало, підносило дух, — та й поспіль будило сумніви й вагання: а який то буде плід?

Мої знайомі виходили на зустріч в новій іпостасі. Поки я об'їздив свої земляцтва поза океанами, земляки в ріднім краю з таких же безробітних офіційно, як і я, або й посеред добре робітних за Брежнєва й Горбачова, обернулися в людей посадових, побіля державного керма. Ледь чи не всі приятелі по Рухові й «дисидентстві» — тепер депутати Всеукраїнського парламенту або місцевих Рад.

Пишатися мені цим, а чи в котрий уже раз завагатися? Уже й так звинувачують мене у песимізмі. . .

Чи принесе суверенність Україні фактичну, а не фіктивну, вкотре, їхня участь у парламентах усіх рівнів, де вони як анахорети? Без надії таки сподіватися чи додлубуватися нових форм праці — позапарламентарних?

Жодній з партій в Україні не вдалося стати реально загальнонаціональною. Не буду скороспіло дошукуватися кореня причин: чому одні пішли обов'язково і тільки в лідери Руху, а інші — навіть у керівництво обласних властей, як це у Львові?

Щоправда, те керівництво химерне. Антинаціональний уряд України вивів з підпорядкування обласних властей основні важелі їх реальної силової та ідеологічної влади. Вони тепер не мають у своєму розпорядженні ані міліції, ані засобів масової інформації. . .

Посади нібито й з кріслом, але крісло в чужих руках. То як же будуть наші дисиденти в чужих кріслах почуватися? Хитрують, що засіють більше добра для українського народу уже тому, що в душі патріоти? А чи престиж — іржа душі?

Бога чи диявола знову ця Сізіфова праця всієї української історії?

Україна була і залишається невизволеною землею.

Чого ж ви чванитеся, ви!
Сини сердешної України!
Що добре ходите в ярмі. . .

Ой, не вийшло б у них лучче, аніж у батьків! . . . І є для цього всі і «за», і «проти». Бо влилися в небезпечне гірське річище весняного лету рік, і хто, і як стерно втримає?

* * *

Нову суспільну групу народила весна-90: політичне об'єднання «Державна самостійність України». Мов і кожному новонародженому, зичу: в щасливу далеку путь життя! Мандрую далі — перед явною загрозою виключення добровільно вимкнулися з енергосистеми КПСС Дмитро Павличко, Іван Драч, Володимир Яворівський. У цьому є свій специфічний, новий нюанс — раніше б каялися і благали: простіть! Божі Хвильовий прорік за лічені хвили перед вічним світом — «Хай живе комунізм!»

Проте політичне каяття і моральне очищення сьогодні не в пошані. Не модне. Немає для оглядки часу ані в тих, хто залишається в партії, ані в тих, хто добровільно-примусово полишає під тиском народного духу «ум, честь і совість» протягом 70-річного маршруту України в прірву.

* * *

Напередодні воскресіння Христа заходжу до продуктової крамниці. Ані душі. Нудьгує продавець. Гадкую: без черги все, як у Канаді й Америці.

— Христос воскрес!

— Воїстину воскрес! А Ви — католик, автокефаліст чи російський православний?

Кажу: — Не треба дискутувати, а то в крові будемо, як Ісус. А наразі вкиньте до кулька мені м'яса, огірочків, цитрин та й оселедця. . .

Гірко-сумними очима пропекла мене продавець та й каже:

— Вам, може, й шинки захотілося? Принесіть усе це, я Вам уже вкину. І мені з дещицю із цього дістаньте, хоч в Америці!

Не знала продавець-гумористка, що я насправді щойно з Америки. І повернувся ще на пустіші полицьки, аніж залишав край перед мандрівкою до вільного світу.

Хто ж їх заповнить? Тільки вільні люди! А наразі Україна — ірредента!

* * *

І я не відаю, не знаю, чи буде коли раєм моя земля, коли заповняться полицьки її крамниць. І людська душа українська також ще далека до заповнення. І тут пригадалися мені ажурні слова довголітнього — о, ні, не політичного в'язня, а довголітнього поета комунізму:

Люба сестронько, милий братику,
Попрацюємо на Хрещатику...

А доки ми будемо тут, в Україні, працювати, аби з'їсти бо-дай огірочок на Великдень та, може, й кусочок шинки, а потому і гаїлок поспівати, — тим часом сердечно вітаю всіх, хто хлібом-сілля зустрічав мене за океанами, у США, Канаді, Австралії: Христос Воскрес!

* * *

А я залишаюся з вірою, що воскресимо Його ми і в рідній землі. Бо ось подзвонили в двері і заходять до мене Олександр Кривенко, Тарас Максим'як і їм ність числа — всі хлопці й дівчата юні, красиві, дужі, а я їм з порога: «З ким Ви: з Рухом, з Товариством Лева, чи засідаєте в парляментах?». А вони ніби й не дотямкують, своє пророчуть:

— Христос Воскрес! Ходімо!

13 квітня 1990 року, Львів.

8. КАБАЧКОВ ІВАН

9. ПОРОДНИК ЯКІВ

Степан ГУРА

ЧОРНІ В БІЛОМУ

Поема

І частина

Я туди не ввійду,
я туди не ввійду,
у кімнату, що повна темряви,
в переході все справа і справа
тлінні трупи висять просто так на виду,
і хоч іншого шляху я вже не знайду,
і хоча я в цю ніч вже нікого не жду,
я туди не ввійду,
я туди не ввійду!

Уберіть ці гаки, уберіть ці аркани,
я не можу, не треба, не хочу!
Мені страшно, й на лобі холодна роса:
там ліворуч під стелею блимнули очі
криваво-багряно, лихоманно, скляно. . .
і мов гавкіт під вухом скаженого пса,
пса скаженого слина,
і обличчя мого досягають краплини.
Я зіплю свої зуби, так, я промовчу,
як побачу червоний прихід поторочі,
і в тортурах ще раз прокричу:
я не хочу, не хочу, не хочу!

Я туди не ввійду,
у кімнату, що мороку повна.
В забутті молитовному руки складу,
ошалілі думки я докупи зведу,
віддихнуть кров'ю сповнені жовна,
щезне враз неминучість біди.
Не підю я спокійно туди,
де людські черепи трощать жорна,
переб'ються кати.

Я нікого не стріну в оцім коридорі,
тільки лямпочка блимає в мертвім просторі
і гуркоче вода, ударяючись в труби,
й під ногами скреготють розтрошені зуби.

Не спіткнусь я об них і не упаду,
я дивитимусь пильно під ноги,
бо крізь відхлань життя до своєї загуби
я по річці кривавій бреду,
де забитих тіла, що підводні пороги.

Та нарешті з дверей, що в кінці,
вийшло двоє банькатих,
двоє чорних у білих халатах,
по крові й харкотинню повз мене пройшли,
одяг чийсь у мішку понесли,
прапором безуму зяяли звислі штанці. . .
і хоча я уперто не йшов до кімнати,
де на мене ждала масна посмішка ката,
та мене силоміць зтягли.

Я туди не ввійду, не ввійду!
Світе ясний!
Де й коли я тебе загубив?
Боже мій. Бо-же-мій, гасне
моя віра в твою доброту.
Я би, Боже, і зрадив, якщо би умів.
Та як боляче це, як це страшно!
Я би може. . . на щастя, не можу.
Усміхаються гади продажно.
О, Боже!
Біль розлуки з добром —
найжахливіша мука.
Він — жахливіший за дурдом,
він — непохитности за порука.
Я пройшов і щастя, і біль, і біду,
і туди не ввійду,
я туди не ввійду.

Але саваном смерти спускається бридь,
уберіть цих катів, уберіть!

Є на світі село,
в ньому повно хатинок,
і мене зтягло
до незнаних глибинок.

В тім селі є дурдом,
а в дурдомі в'язниця;
всюди зелень кругом,
тільки злякані лиця.

Та ще інколи окрик
чи то регіт крізь ґрати,
та ще лікарських пик
тупорилість затята.

Та ще дзявкають пси,
вірність їх на сторожі,
ні про що не проси,
тут це не допоможе.

Погляд гостро-лихий,
мур, менти і залізо.
«Небезпечно дурний» —
згодилась експертиза.

І так зграбно шубовсть
мене в душевнохворі,
там для мене знайшовсь
закуток в коридорі.

Так, тут не благодать,
тут, бра, психіатрія;
ми твою лікувать
будемо шизофренію.

Але якось жили,
але вижили якось;
волю, ум зберегли
і достоинство також.

Лікували. Авжеж.
Слава Богу, здоровий.
І лікують ще теж
хворих перебудови.

Але все це буде,
але все це лишилось,
на жаль, не загуло,
аніщо не змінилось.

Я співаю про це,
не співаю — скрегочу,
і плюю їм в лице,
псам червоної ночі.

Про советських рабів
ще не все розказали
в'язні концтаборів,
їх живцем поховали.

В'язні психов'язниць,
пацієнти дурдому,
що не падали ниць,
а вмерли свідомо.

Помовчімо тепер,
досить балаканини.
Хто зі страху не вмер,
піднімайсь, сучий сину!

Нерв спаралізуюча,
-уюча,
-уюча
хемія —
це дуже жахлива річ.
Бич, бич, бич.
Мене лікували,
шокували, катували
нею, нею, нею.

Справжня теодицея —
це дурдом.
Ом, ом, ом,
а можна і аум —
це таке закляття
чи молитва.
Тож і ми помолімся, браття,
за тих, хто прийняв в одиночку битву.

Перший раунд

А катувати мене почали з аміназіна,
жахлива річ, жахлива. Це коли
ти сам не свій і десь там, усередині, глибинно,
не в кишках, а в душі, там залягли
тривога і нудьга, і щось таке, неначе морок,
що ум затьмарює і дух гнітить,
і дух мій морщиться і корчиться, стліває в порох,
і тіло, що повішеник, висить.

І був ще сульфазин,
авжеж, тортури:
під сорок і один
температура.

Не бійсь, тут не дадуть
тобі померти;
тут стільки тих, що ждуть,
як блага, смерти.

Неначе труп, лежу,
в ногах ломота,
і рот сухий лижу,
а в нім спекота.

Повірите чи ні,
душа мов в пеклі:
за що цей біль мені,
ці муки встеклі?

За те, за це, за все,
за все хороше,
за те, за що кров ссе
із тіла воша.

Ці смокчуть кров також,
бо паразити:
тож разом всі: «Геть вош! —
Гетьмте, бандити!».

Кати, авжеж, кати,
авжеж садисти,
і маєм проректи:
це ж комуністи.

Другий раунд

В нашій справі час вельми іде спроквола,
та колись починається й друге коло.

Як після першого не зрозуміє козарлюга,
то запускається вже коло друге.

Якщо були в звичайній вилікувать незугарні,
зцілим напевно у спецпсихлікарні.

Тут і колишні ліки від будь-якого психозу,
та дози інші вже: конячі дози.

Тут можеш місяць в лихоманці трупом пролежати,
тут можуть стільки ж зв'язаним держати.

Іще тут можуть лікувать таки здорові зуби,
ну що вже ці дрібниці, як розбиті губи

при шмоні з роздяганням догола. «Погана їжа?
Що ж, тут не курорт», — розводить доктор рижий.

Дрібниці, скільки їх! Коли ж по-справжньому візьмуться,
не в печінки — у душу заберуться.

Тоді гарчати, скавуліти і мовчати будеш.
Будеш. І рідну неньку позабудеш.

Ще триседил, маден-де-по, і трифтазин,
і ванна води холодної — це ще гуманно.

Здоровий? Знаєм вас таких. Ще шокотерапія —
і вмить забудеш про шизофренію.

Та що казати так, це треба на собі відчутти,
у шкурі шизофреніка побути.

Хоча б годину, хоч би пів, тож приходіть, хто хоче,
у гості, в мене є і дам охоче.

Клавстрофобія —
це боязнь замкнутого простору.
Побіч
такими гострими
здаються тіні
від електролямп.
Приїхали. Це тільки
значить те, що значить. Значить амба.
Мене уже лякають стіни.
Їх чотири.
Ні, п'ять, бо п'ята стеля;
і п'ята ця така дебела,
мов двопудова гиря,
на душу тисне,
і мою душу,
невмирущу
і беззахисну,
зловмисно
розплющить.
Ось-ось вже трісне
і присне
душа, не стеля.
Вже більше року
не бачить сходу сонця око.

Нехай це буде гола скеля,
нехай це буде з вітрами пустеля,
хай буде це безлюдний острів.
Єдине:
Хай зникнуть стіни,
хай зникне стеля!

Верніть мені безмежний простір,
занурюсь у його глибини,
та звужуються стіни,
і стеля вже ось-ось зімне.
Верніть мені мене!

Клаврофобія.
А їх, скільки їх, цих фобій?
Ціла низка.
Біло-вузько-міцно-низько-
широко-твердо-тупо-лобі
фобії, фобії, фобії.
«Пробі!» —
в розпучі прокричу.
І замовчу.

Міра страждання і мук. За якою шкалою?
А вони мої муки таблетками міряли.
Від однієї тривогою сповнишся злою,
а від двох загарчиш і всміхнешся оцирено.

Ну а від трьох вже покотишся. Може, хтось знає
ту межу, де знеможений від невролептиків,
хворий — здоровий за вчинки не відповідає?
Послухав би я у такому становищі скептиків.

Скажуть вони небавом:
а на самогубство право
і на божевілля право,
так що така ось справа.

І хтось реалізував це право скандальне,
коли не можна думати і жити
по-людськи нормально,
як це роблять люди усього світу,
лишається єдиний шанс —
ввійти в шизофренічний транс.

Я туди не ввійду,
я туди не ввійду,
та мене завели в кабінет.

Тут блищало усе аж нудотно-стерильно,
і так само блищав пістолет
свердлильний,
тобто зубодробильний.
Я щелепи стиснув щосили,
але розкрили
і свердлили,
хоча зуби мої не боліли,
тобто дуже боліли,
коли свердлили,
що аж знепритомнів
від ласки катів.

Ще була простиня,
її мали тут за вбрання.
Вона ж запросто нерви висотує.

З мене одежу знімають,
в простиню зодягають,
тобто замотують,
і залишають
на скільки хочуть.
Та перед цим простиню намочують.
А вже потім вона всихається,
а пацієнт задихається,
може й померти.
Бували подібні смерті.
Це ж геніяльно просто.
Не треба для тортур ні ката,
ні спеціального приладдя, ні кімнати,
а простиней в лікарні завжди вдосталь.
Замотує кат і всміхається,
смакуючи заздалегідь,
а простиня всихається,
стискаючи, наче ведмідь.
Я задихаюся.
Розгорніть!

Якщо вкачувати в ногу розчин,
то вона набрякне і в два рази
більше стане. Біль такий, неначе
м'ясо відривається від кістки.
Це також тут зветься лікуванням
хворих на «погану поведінку».

Я зовсім спокійно арешту чекав,
та віри не йняв до останньої миті,
ні, те, що мене арештують, я знав.

Я іншому віри не йняв:
що зло так реально існує на світі.
Я не без іронії навіть сприймав
катівських рук рухи такі діловиті,
такі нарочиті,
і навіть коли невимовно страждав
чи тілом від болю, чи духом у страховітті,
й тоді я ніяких прав
на себе за злом не визнавав.

У психлікарні я навіть таке співав:
«Я вірю в вашу доброту,
вона належить вам по-праву,
крізь безум зла до вас я йду,
люди, стрічайте правду».

Так, я не зрадив добро. Чи не зрадив?
Я витерпів все і не зрікся добра.
Хвала!
Що ви? Мені хвала?
Я би може і радо. . .
Потім на волі, коли все скінчилось,
я зрозумів,
що сталося страшно.
На віки віків
дійсність моїх світлих снів
у неправдоподібнім минулім лишилась.
Зло торкнулось мене,
я усвідомив реальність зла.
Ні, воно не існує на світі.
Мою душу, прозору і так, роздягли догола,
і, скупавши в свинячім кориті,
зодягнули в лахміття.
Ні, воно не існує на світі.
Боле мій, ти такий чужий
і такий ти мій,
в моїм серці навік поселився,
якось прижився.
Боже мій, ми з тобою в одне окуття
закуті,
твої відчуття,
такі люті, —
не твої по суті.
Та мов щось надприродне
безперешкодно
докупи поєднує нас.
Нехай буде усе що завгодно,
хай будуть судоми, нехай буде сказ.

Боле мій, ти мовчи,
навіть зраджуючи,
я не зраджую. Все гаразд.
Раз.
Два.
Три, чотири.
Я не зрадив свого божества
в жодній мірі.
Я сьогодні зайшов до читальні.
Тут бібліотекарки узнали,
що я пролежав рік у психлікарні.
Спитали.
Вони обличчя тепер не відвертають,
як це зробили б 5 років тому.
Відомо чому.
Гласність, усяке балакають.
Вони навіть співчують —
дякую.
Зараз навіть престижно стало
бути репресованим при Сталіні.
Я до них не відношусь.
Тому і мовчу. Навіть я ще не можу
говорити всю правду.
Тому і мовчу опечалено,
і навіть не знаю, чи скажу її завтра.
І чудно мені.
Я не скажу їм, що ось як три дні
ловили мене санітари знову,
щоб покласти в ту ж саму лікарню.
І це в розпалі перебудови,
і зараз так само безкарно.
Я їм не скажу, щоб не зламати
їхню віру хистку, що можна тепер не боятись.
Ви питаєте мене про те,
що було, ніби не знаєте;
ви мене питаєте,
ніби не в Країні Рад живете,
ніби Щербицький не така ж сама паскуда,
як і попередні кати.
Ах, люди, люди,
якщо ви правду не хочете знати,
ви її не узнаете.
Ви мене питаєте. . .
живете. . .

Ця дика країна, де
щоб вижити, треба
захищатись від правди. Де би

тільки сховатись. Так, тут життя
відкидає правду, а правда
життя заперечує так, що нема майбуття,
де правда й життя — несумісні речі.
Але вже вечір.
Хоч ви наді мною зласкавтесь,
відпустіть.
Я перед сном ще піду погуляю.
І ні шу-шу.
А ви знову?
Тут правда разить, навіть фізично вбиває.
Я правди вам не скажу.
Вірте в перебудову.
Вас дурять, люди!
Буде.

II частина

Повертаюся знову і знову,
мов убивця, на місце злочину:
облишаю дорогу готову,
щоб скотитись в реп'ях обочини.

На обочинах тільки будяччя,
ще повзу, поки геть заплутаюсь,
потім світу усьому пробачу,
як в досвітній туман закутаюсь.

На обочинах всяке знаходжу,
те, що кинуто подорожніми:
як по-кайфу зчинить, о Боже,
дзвін бляшанками геть порожніми.

Залишаюся ж я ні при чому,
як на сході зоря з'являється —
не забуду повіки дурдому,
там обочина починається.

Якщо йти тільки прямо, то можна
ненароком когось розчавити,
але можна ходити бездорожно,
так, щоб шляхом ніяк не правити.

Потім можна ходити ще степом,
можна падло там геть обходити,
також можна йти просто під небом
і в єдине кінці не зводити.

Можна, лежачи, помандрувати,
з чумаками до неба податися.
Добре так, що не треба вертатися,
бо нема куди повертатися.

По обочинах дуже волого,
мені ж хочеться тільки скулитись:
як це добре — не знати нікого,
коли хочеш лише зіщулитись.

Як це добре — усе позабути
і на жодне — не озиватися,
і нікого не ждати — як це круто,
і ні в чому не зізнаватися.

А якщо вже над вухом гаркнуть,
шанс є духа в жугу засунути:
який кайф просто в піку харкнуть,
коли лізуть у душу плюнути.

А на самому днищі болото —
воно справді таки засмоктує —
таки справді там є гидота,
зі слизотою таки мокрою.

Що це ви пройнялись, панове,
прав сверблячкою алергійною;
не тривожтеся, даю слово:
вам у піку лайки не кину я.

Не тривожтесь, паскуди, їйбогу,
я не вийду з рамок пристойности,
та цур йому чи то вам, я того. . .
Я страждаю від невігойности.

Що болото нам, що нам тванюка! —
бож ніяк з ним не розминутися.
Може, виповзе ще гадюка,
щоб навколо ноги стягнутися.

Повертаюся знову і знову,
в гробу трупом перевертаюся. . .
Полюбуйтеся же, людолови,
як в шляхах я не розбираюся.

Що ви дивитесь наче зурочу?
Тож покиньте предивні комплекси,
я визнання знавців не хочу,
як згадаю дебілів оплески.

Що ти зириш на мене нахабно,
мов на кролика, що під дослідом?
Вір, нарватись на ніж мій не вабно,
запевняю всім своїм досвідом.

Простромлю, заколю чи підріжу,
якщо хочеш, зроблю кастрацію,
і це буде тобі сама свіжа
і остання розкомплексація.

І зятям, кагебістська сволото,
можеш десь там собі позначити,
зостаюся на боці голоти,
вік свободи мені не бачити.

Бездоріжжям бреду безпечально,
там вже збитись немає ризику;
чом регоче світ маніякально,
коли б'ються об стінку шизики?

Я не можу себе побороти —
як згадаю, судоми сковують —
перед усмішкою ідіота,
коли член йому в рот засовують.

Справді, що ж відчувають debilи
так під тими ж галоперидолами?
Де були ви і що ви робили,
як кінчався я під уколами?

Що? Ви жили? *Не знали*, та к бісу...
Я, не бійтесь, не звинувачую.
Винуватий завжди дідько лисий
з його геть нікудишньою вдачею.

А дорога — нехай вона в'ється,
чи то пак, по серцях гадючиться;
серце, серце, — нехай воно б'ється,
тільки, Боже боронь, осучиться.

Грати
картати —
щоб світ картатий
розіграти.
А світів цих три.

Гей, міліціонере, слину розітри,
та не на твоїй ослиній бороді,

а на асфальті.
... альті, ... альті, ... альті,
б'ю пенальті,
п'ю настоянку на воді.

Настоюю вислухати мене,
справа не в каламбурі,
а якщо поіменно
і якщо по суті,
то справа від мене
в каламутно-бурій
каламуті
забагато муті.

Запхати за ґрати, —
що в дурня зіграти, —
це світ перший.
Досить, — луна, — позіхати
в латаній свитині.
Йване,
вже не патлатий,
вже лисий нині.
За які беззаконня
вас заперли за ґрати,
сестро моя, мій брате!
Мов палімпсести вивчаю —
мушу спізнати
глибини відчаю.
Тільки не глипай, міліціонере:
советські мільярдери
і моя червона пашпортина
(скотина, скотина, скотина) —
аж ніяк не липа.
По-друге є світ другий.
Він також за ґратами картатими.
І там також подруги є.
Агов, начальнику, гей, куме!
Ніяк не оговтаєшся від мого досьє досі?
Дивись, пропоносять,
як будеш довго думати думу.
Навіть кати себе в свої палати
садовлять за ґрати.

О, навій мені радісний сон,
я з потіхою в сні не почую ментівський прокльон.
Принеси мені жалісну звістку,
що комуністи не дудлять вже жадібно віскі,
а цмулять самий самогон.

Відколи у них це сухий закон!
Дулю їм на закуску,
відкусить!

А тебе, рідна мріє, у творчу відпустку
відпущу погостить
у дійсний світ, потворніший за сни.
Гей, мільйонере, слину розі. . .
тобто спину розігни.

На порозі, на порозі, на порозі
Третього світу,
відкрито.
Я стою на розі
вулиці,
вузької, як стоміліметрова прірва.
А вона мулиться,
тобто не прірва і не вулиця,
а комуністична ширма;
це брехня, це в'язниця, що мов живопліт,
зав'язали мені вільний світ.
Відпустіть мене, відпустіть!

Відпустіть мене, я на вулицю вийшов.
Тихо. Ані живої душі навкруги.
Анічирк. Тобто всі промовляють промови,
всі голосують одногосно, і я,
як щирий хохол, помацати хочу,
лап-лап, що за притча? . . .

Дивлюсь: вони лише губами ворують,
голос лунає звідкись згори, зі стовпа.
Роздививсь. Щоб мене град побив! Ти ба
яка штуковина! Залізяка і говорить.
А вони тільки губами ворують.

Я до них: Агов, ви, дурні,
ви чого залізли на котурни?
А вони мені: не гавкай.

Гав, гав, — зчинилася давка.
Це варта
тут як стій і «рота зачини».
Не варто, їйбогу, не варто.

Гаразд, — говорю, — вже не повторю. . .
Та тільки не слини ти, не слини
свої штани
і матню застєбни.

А люди в штатському такі собі, як тіні,
блукають навколо мене, неначе свині.
Сині, сині, сині.

Я знов до тих: Агов ви, бевзні,
це і є той третій світ?

А вони: Твій вид потертий
нам нагадує. . . Гади, гади!
Бовдури кремезні!
Підбіжали,
похапали.

«Якщо я вільний, то чому навколо мене ґрати?» —
тільки і встигнув спитати.
Ййбогу, не варті такі втрати.

Спохмурнів мій вид.
Отакий-то третій світ,
де я на свободі між ґратами
картатими.

Характеристично.
Так і ходжу я, неначе сонний,
із зони в зону —
ні кроку на бік.
Вся країна — такий собі великий табір.
Хай і соціалістичний
(анти-до-після-історичний).
Звичний, звичний, звичний
аж
антураж:
колючий дріт, вишки. Червона площа,
абощо.

Так, я — шизофренник, куди там, таки шизофренник.
Советська ж діагноз цей визнала психіятрія.
До всього же мене відносять до буйноскожених,
тож я для людей небезпечний. Ото чудасія!
Я навіть ще вирватись можу і в коло спасених,
і навіть в нормальні попасти, але я хворію.
Хай вже буду я хворим, якщо я такий шизофренник,
бо в мене советська (пишаюся!) шизофренія.
Що сумно? Лише не мені. А для тих «незцілених»?
Не просто, советська (пишайтесь!) шизофренія.
Така порожнеча, що вовком завию, та мрія —
дурна, мов я буду останній такий шизофренник.

Чорна, мохната рука перед моїм обличчям.
Тільки рука і нічого, долоня її розкрита,
звиви ліній фатальні, в мої очі два пальця тиче
і трясеться сама вся, немов напідпитку.
Чорна рука, її шкіра чорніш за її волосся,
аж блищить, мов на сонці смола гаряча.
Зморшками вся порита. А косми її, а косми,
наче зарости терну. Це не мавп'ячі, не козячі —
це диявольські косми. А сморід її, а сморід;
цей нудотний — це тричі непраних шкарпеток
смердючий сморід, мов дивний мені апріорі:
наче нутром відчуваю затхлий запах манжета,
аж боюсь, вирву на нього. А нігті її, а нігті!
Брудні пазури і довжелезні, і в очі лізуть,
хочуть вп'ятись в обличчя й ніяк цьому не запобігти.
Господи Боже, а є і такі, що ці лапи лижуть.
Чорна мохната рука на лице мое кидає тіні
і скарлючує пальці, й між пальцями меншає просвіт,
і меншає світ мій, бо я бачу крізь пальці тільки.
Чорна мохната рука — це жахливий досвід.

«Сину, краще вмерти», — говорив мій батько,
коли брали мене білії халати.
«Підлікуєм», — заспокоїв штатський дядько.
Краще заморити себе, — так, мій тату, —
щоб свідомість чисту віднести до Бога,
він бо зрозуміє, ніж безумним жити.

Ах, мій тату, ти погано знаєш
комуністів. Вони зараз не вбивають
й не дадуть умерти. Не умреш — сконаєш,
довго будеш ждати, доки покарають.

Коні рвуться безумно, безумно вперед,
ніби зеківське серце при запахах волі.
Що свобода! Уже відстрочив кулемет,
тільки мертві все в полі стоять, як тополі.

Все навколо брехня, не радій і не злись,
то можливо в майбутньому — там десь, далеко,
час настане колись і поставлять колись
чорний пам'ятник ще невідомому зеку.

Чорний шпиль простромив сірий простір небес,
білий сніг упаде на червоний та синій. . .
жовто-матово-брудно-пістрявий гротеск,
і стоятиме пам'ятник на пластиліні.

Що нам вічний вогонь, що нам мармур, граніт —
все нечисте, що лапали людські руки.
Із сердець своїх ліпше каміння візьміть
і на пам'ять зліпите до небес каменюку.

Що нам вічний вогонь, візьміть приноси з кабиць,
припаліть наші виразки невиліковні,
припаліть наші душі, крізь змореність лиць,
може, виступить біль і втішайтесь вповні.

Тільки, правду, гучніше вітайте катів
і ще вчасно брехню свою облагозвучте —
ми до вас ще посміхнемось оскалом мерців,
ми ще вернемось, покидьки вашої учти.

Ми, породжені вами, вернемось до вас,
ми проступимо плямами крові в сумлінні,
ми спливемо із сховищ свідомости враз
вовкулаками зоряного покоління.

Найживучіші — ми, найжахливіші — ми,
ми, живі, бо не вмерли, живі — бо нас вбито,
ми живемо у прилюдних вашої тьми
і ми живимось мороком вашим досита.

Найкрасивіші — ми, і удачливі — ми,
ми насправді живем, бо живемо годину;
ми сьогодні живем, завтра ляжем кістками,
але вас уберем, бо псуєте картину.

Ми минулого месники, і ненасить
ми свою вашим страхом наситимо радо,
засвітаємо ми в неосяйнішу мить,
ми повернемось ще, усміхайтесь, гади!

Чш! Чого схарапудились? Далі бенкет!
Досхочу жріте, свині, вгодоване бидло,
і не тицятьте в пики вогнем сигарет,
й не жбурляйте огризки, якщо остогидло.

Прошу ще, не вдавайтесь, паскуди, хоча
вам і треба вдавитись під ложку бульйону.
Гей, музики, метелицю вріжте з плеча
чи статечно зіграйте їм марш похоронний.

Тож, будь ласка, не чавкайте й не скреготіть,
а я зручно приляжу тут просто під небом;
спати хочу, незатишно так, ви мене загорніть,
ви закутайте мене українським степом.

Невідчутно отак в свою землю вросту,
в різнотрав'я духмянощах враз захлинуся,
до осель небуття самозванцем ввійду
і ніколи, ніколи вже не повернуся.

Вже недовгий цей час, термін мій закінчиться,
хоч покину барак, з вами вічно лишусь,
хлопці, скоро умру, щоб із вічністю злитися,
ось вже, як тільки з опером ще розберусь.

У ту мить катів в білому звати не треба,
чорні хай не порушать яву маячні,
рознесіте цей дах, щоб побачило небо,
як прийшлося в останньому бунті мені.

Роздовбайте цей мур, я покину в'язницю,
вільний в думках своїх в укрику піді;
відспівайте мене у тайговій каплиці,
запаліть замість свічки різдвяну зізду.

Мою правду повернуть, клянуся Аллахом,
ясний сонячний день і весняний моріг,
та ніколи не стане наїждженим шляхом
моя стежка в ніщо серед безліч доріг.

Обрій Всесвіту криє Чумацька Дорога,
пив її молоко, коли груди гриз;
вись засніжених гір покладіть мені в ноги,
а під голову вранішній сонячний диск.

Простір Всесвіту дихає ніжністю сйива —
просто в просторі тягне мій дух вусебіч:
віддаюся в обійми безмежжя негайно,
заколисаний мрією тисячоріч.

Хрест поставте мені — із доріг перехрестя,
мені саваном буде шовковий моріг,
сонцесхід мені буде останньою честю,
на яку гідно я удостоїтись зміг.

Вічно, вічно живемо, радіймо же, браття!
Ну і цей ритуал до кінця доведіть:
на землі моє тіло віддайте багаттю,
а вже попіл за вітром по світу пустіть.

Чорне море зодягне жалобну оздобу,
вічним трауром буде його чорнота,
шелест моря буде вічним гимном жалоби,
переповниться ним до небес висота.

Та на мене чекають блаженних оселі,
тільки в райські осади я вже не забреду,
перед входом в ніщо кину мрії веселі.
Зупиніте планету! Прибув я, зійду.

Мій щирий друже, мій любий читачу,
все вищесказане — це маячня,
зболеної підсвідомости виплід.
Все це неправда, хоча й не обман;
правда це, хоч і не істина. Друже,
вір і не вір! А ще краще: не знай!
Краще нікому не вір. Та що значить
«краще» у нашому підлому світі,
де вмить добро обертається злом,
зло ж у добро — це ніколи. Не вір!
Зовсім, ніяк! І тоді ти, можливо,
станеш таким же, як ми.
Ми підлі виродки, так, ми падлюки,
так, ми ублюдки ниці, ну, не бійтесь,
адже одна нас породила сука.
Ми покидьки? Авжеж. Тож заспокійтесь,
бож покидьки ми вашого суспільства.
Ми гади, адже ви ще більше гади.
І все тепер хібащо чудодійство
спасе від неминучої розплати.
Ми всі скажені, вбийте нас, якщо ви
убити зможете.

Я — Агофер, я — вічний жид,
бродячий жид, кочую
по душах, по епохах, по ідеях. І свій вид
поганий демонструю.

В усі віки і скрізь.
Це так давно було колись.
Так, я бродячий жид.

І мій знайомий вид
напівзнайомий усюди проникає
крізь шпари: їх для мене людство завжди залишає.

Я — тінь людства.
Загнаний у підсвідомости закамарки,
я проступаю плямами паскудства
на совісті людства,
проступаю скандально і азартно.
Я, вигнаний з арени історії, став
її потаємною майже суттю.

Я, позбавлений всяких прав,
диктую умови майбуттю.
Гонячи мене, зрікаєтесь себе;
здобуваючи мене, знаходите небо.
Та не в мені мене шукайте —
в самих собі.
В собі самих це несумісне поєднайте
без боротьби.
О ти, природо непідкорена моя!
Вигнаний на задвірки історії, я
спливаю з глибин її демонічних,
стаючи
на поворотах її критичних
центром повороту. Я тримаю ключі.
Я, занедбаний вами, жорстоко вам мщу за недбальство.
Якщо хочете, я — давній клик канібальства.
Якщо хочете, я — Іуда,
той, що Спасителя зрадив,
але без мене спасіння не буде,
як і Спасителя не було б без мене.
А хто ж того на хрест спровадив!

Так, коли Спасу хреста на рамена
поклали і Він йшов Голгофським шляхом,
я в перепочинку йому відмовив.
Відтоді я, проклятий, став уособленим жахом,
та долю таку сам собі я вготував.
А ви, чи не ви святенно
його віддали кастрату?
І повели Його на розп'яття.
Хай пам'ять Його буде вічно благословенна,
а на голови ваші хай пада прокляття,
як ви і кричали в Пілата.

Так, так, я віками бреду по дорогах земних,
І суд Божий останній мені за спасіння маячить.
Що? Я — кровний ворог ваш? Тож це значить,
що ми спільної крові. Я ваш побратим.
Я вічно породжуюсь, адже породжуюсь вами.
І ваше і моє прокляття і радощі будуть з нами;
нам можна злитись, та нам ніяк не розійтись.
І ніхто вже не зна, що ж насправді було колись.
А тепер я живу, доки будете ви живими.
Що? Ви знову? Шакал я? Ви що ж, левенята?
Я ж гризу те, що ви самі загризли. Ви гади,
хібащо колись перестанете бути ними.

Вже боюся питати я «нащо»,
бож у відповідь вчую усе
і нічого, а дух мій болючий
цього поглуму вже не знесе.

Вже мовчу, але й слухати важко:
кожен прав, а всі разом — дурні.
Скільки правд, як приходить ся тяжко
серед гасел і правд без відзнаки мені.

І не вірю, бо сам знаю сотні
відповідок на безліч питань,
та одне, наче вовк той самотній,
мене гонить — безглуздість страждань.

Всюди галас, тому промовчу я
в безнадії німій таїни;
помовчу — і тим часом почую
голос розпачу із тишини.

Переляк душі,
стенається серце від болю,
я йду самотньо в нічний тиші
по стерньовому полю;
я йду босоніж, ти боса теж,
чи ти мене доженеш,
моя перелякана доле?

Отець, вітчизна, рідний дім,
моєму серцю рідні ниви і поля,
понад хатами, наче під вагою
перенасиченою млою,
лягає дим —
усе, чого не мав, не маю я.

У сутінках на водопій спішають отари,
ягнята несміливо плутаються ще,
і на вечерю уже звуть флюяри —
моя вітчизно, де ти є?
Батьки мої, батьки,
і прадіди, і прапрапредки,
знікчемнілим нащадкам вашим невтямки
честь ваша, слава, заповіти; мов маріонетки,
холуйствують перед загарбниками залюбки
і в порожнечу смерті котяться інертно.
Святині ваші всі поганьблено, святині,
в яких і віра ваша, і любов,
спаплюжено, на вівтарях моєї Батьківщини

тепліє мученицька кров.
Коли ж дивлюся на зруйноване загарбниками,
дивуюся уламкам, що належать нам;
їх порох вітер по світах жене,
і вітер цей колький засліплює мене.

Душі переляк,
гавкіт далекий собак,
не чужий він, але теплий, далекий,
а ще далі, у комишах,
хором скрегочуть шкреки.

Вечірня пора, які пречисті згуки
в прозорість неба виливаєш ти
у мить, коли замовкнули вже денні звуки,
та ще не згуснув морок темноти.

В ту добру мить від мене відступають страхи
і я спокійно місяцю в лице
дивлюсь, і слухаю, як зумкотять комахи,
мухи хурчать, встромля комар жальце.

Я відмахнусь від нього сквапно і, можливо,
що несвідомо роздавлю, а втім
вечірній спокій диха бунтівливо
й напружено, і я зливаюсь з ним.

Моя чудова сонячна країна...
Колись чудова, сонячна колись,
колись Дніпро пречистий і пресвітла Верховина,
стеги, стеги, Полісся. Тож молись!
Молись за землю цю, окрадену й розриту.
Повітря сповнив сморід, у воді
отрута, і в плодах отрута, і не змити
нам цього бруду з нашої душі.
О, Господи, це тут був рай.
Молися і вставай!

Забрали все: історію, культуру, мову і свободу.
Була природа. Вкрали і природу.

Переляк тіла,
такий фізичний.
Каталепсично
зомліли
і металевістю наповнилися м'язи,
й відразу
без відстрочки

неначе біль ішіастичний
пройняв усього.
І нічого, нема нічого,
крім тіла, скуленого ледь не в точку.
Воно таке тваринне
це почуття провини,
це почуття
зашькованого каяття —
хай буде тричі розпрокляття.
Не хочу знати.
Та я знаю:
для мене вже закритий шлях до раю,
простого, людського, де радість і весна,
й прозорість весняна,
і так багато.

Я хочу знати:
які паскуди, які шакали
це в мене відібрали?
Я йду самотньо
по рідному краю,
мов забрів на чужі терени.
Я не знаю,
я хочу взнати сьогодні,
хто ошукав так підло мене.

Це тому, що я в світі один,
в світі, де без кінця і без краю натовп;
це тому, що я йду, так рвусь в нікуди,
це тому я так хочу спати.

Ви про що це, про що це ви?
Ви про що це з таким азартом?
Ідол з учора, той вічно живий,
стає завтра невдалим жартом.

Несеться уява тонеллю століть,
немає, крім Бога, ніякого бога,
кумира собі не сотворіть —
не вірте, не вірте, не вірте ні в кого.

Швидкоплинно минає усе, усе!
... І поле широке й на полі скирти
пахнючого сіна і щось повзе. . .
Не вірте, не вірте, нікому не вірте.

Якщо навіть прийду і скажу я сам,
що є правда на цьому світі,

ви в ніякому разі своїм синам
цю глупоту не повторіте.

Це тому, що весна не йде,
а на Місяці тільки холод,
і на Сонці жара. І хтось там жде,
тільки я не вернуся ніколи.

Це тому, це тому, це тому,
що там десь і колись, невідомо звідки,
і ніхто не розкаже чому
не розквітла любима квітка.

Так мій шлунок болить і тому
я не вірю і хочу спати,
тож не треба з дна бовтати муть,
хоч на сонці вона може теж блищати.

Що там, гасла? Мо' досить уже.
Даю зуб, що нічого не вийде.
Є в Сибіру тайга, а в ній жень-шень,
та мені б на Антіли, на південь.

Ви за мене не бійтесь, я в морі ідей
не втону і від мук не зомлію,
але як відрізнити любов до дітей
від прихованої педофілії.

Але як відрізнити брехню від брехні,
а нас іншим і не годували,
і тоді уся правда, здається мені,
не варта й усмішки брахіцефала.

Це тому так я йду крізь світ,
як примара крізь товсту стінку,
о, Майтрее, Імаме, Месіє, прийдіть,
щоб у світі старому відкрити нову сторінку.

Десь три тисячі миль я проповз
повз колючого дроту та сітки
і чув, як в трупарнях рвав жили мороз —
так на трупах життя свої пише замітки.

Я сім тисяч тайгою пройшов
повз країни, де пахнуть мирти,
в моїх жилах давно вже загуснула кров,
заклинаю: нікому не вірте!

Я уходжу вже і назавжди вже
у свій світ безрозмірний індивідуалом,

тож нехай ваша милість для іншого прибереже
янголятко різдвяне із напалмом.

Це тому, що я бачу наскрізь,
мені вже і дивитись бридко.
Гей! Ви, хто там? Кому ви здались,
якщо вам самих себе не видно.

Це вже кінець.
Закінчена поема,
та нерозкритою лишилась тема
білих в чорному; нехай буде їм грець!
Та чи настав кінець?
Уже кінчали, щоб почати знову
перебудову,
розпочинали вже, щоб звести нанівець
онову.

А я вже думав, грішним ділом,
що комунізм — це вже кінець,
бож апогей історії, ще вірити хотілось,
що комунізм — це апокаліпсис, та ач,
хоч плач,
— закінчили, щоб розпочати знову
перебудову.
Ну, комунізм — ну, апогей,
ну, комуністи — кращі із людей,
ну, ум, честь, совість нашої епохи,
ну хай немає цього анітрохи,
та ось історія і їх перетрощила,
перетравила
і виплюнула геть.
Шкереберть
покотились міднолобі.
Ох, ця історія, що ненажерлива утроба,
нічим не бридилась, нічим не подавилась,
скажіть на милість.
А ми кінчаємо, щоб розпочать спочатку
по порядку,
а початки млою несвідомости покриті
в тіні забутого тисячоліття.
Легше тим, хто жде кінця в 2000 році.
В мене круглі дати не розбуджують емоцій,
я в історію не вірю, вірю в чудо
перероджених сердець,
я жду кінця, де вже кінця не буде,
я жду початку, де початок — це кінець.

Вересень 1989 р.

10. «CIPKO»

11. РУСИН (РУСІЯН) МИХАЙЛО

12. «BIPA»

13. ЧИЖЕВСЬКІВ (?)

14. ХИЖНЯК

ПОЕЗІЯ ВІРУЮЧОЇ ДУШІ

Про поезію Атени Пашко в Україні знає тільки дехто. І не тому, що поетеси соромно вийти з віршами на люди. Ні! Вона, мабуть, і сама усвідомлює, що пише добре, що її вірші сприймаються на слух і очима. Щодо техніки, то й тут поетеса на висоті. . . Коли читаєш її білі вірші, то не помічаєш, що вони без рим: настільки бездоганний ритм! Аби переконатися в цьому, не треба гортати збірку, бо про це скаже і перший вірш:

Я вірую
У єдиного вседержителя і Творця
Мене,
Мого неба,
Моєї землі.

Одразу ж відчуваєш школу: поетеса виробила свій власний стиль, студіюючи великих попередників. Наприклад, психологізована картинність «Зустрічі в горах», «У дзеркалі», «Заіскрилася. . .» «І дзвонять кришталем» та багатьох інших віршів говорить про доброякісний вплив М. Філянського, що було можливим завдяки творчості П. Тичини, який залишив нам зразки «психологізованого пейзажу». Щоправда, картинність «Зустрічі в горах» нагадує жанрові полотна «Малих голландців». Це не вірш, а зображення інтер'єру гуцульської хати, де все — і гостинний двір, і кожнісінька річ розповідають про вічність, яка врешті-решт переходить у музику життя. А у вірші «Дзвонять кришталем» є щось од імпресіоністично-символістичних картин Ю. Михайліва, який фарбами міг відтворити промені «солов'їної пісні».

Є ще одна риса, яка робить поезію А. Пашко не лише оригінальною, але й глибоко національною. Коли читаєш, наприклад, вірші «Ой вишила ніч сорочку», «Шовкова ніч», «Між небом і землею», «На стрілецьких могилах», «Заіскрилася. . .» та багато інших, одразу ж відчуваєш, що ніч, нічне небо для поетеси більш приємні, ніж день. . . Ніч у А. Пашко сяє всіма веселками фарб. Це пояснюється тим, що протягом останніх семидесяти років ніч для нашого народу стала часом, коли ми, хоча й пошепки, говорили й говоримо правду про дійсність, бо днем за нами стежать уповноважені, бригадири, ланкові, міліціонери, партійці та інші. Ось чому ніч

для українців ХХ століття більш приваблива, ніж день. А в поезії А. Пашко образ ночі домінує. Я назвав би нашу поетесу співачкою сяючої картинної ночі. . .

Але ж чому картинна і сяюча поезія А. Пашко на Україні не відома? Відповідь дуже проста. Коли поетеса створювала ліричний цикл «Вірую», яким починається збірка, вона вже була в колі тих українців, які не бажали «Жити й боятися жити. . .»

Тільки для поетів-боягузів розчиняються двері видавництва і редакцій видавництв. Той, хто не боїться сказати про горе Батьківщини, в Україні не друкується. Бож чи можна сказати вголос:

«Малою я бачила кров,
Кров убитих земляків моїх. . .»

Не можна, а наша поетеса вперто продовжує:

«Малою я бачила чорні хустини,
Чорні хустини на сивих головах
Моїх старших посестер». . .

І не тільки бачила. . .

«Малою я приносила підсніжники,
Перші підсніжники
На могили, що темніли з-під снігу». . .

Потім патріотів перестали вбивати. Та, якщо вони вголос заявляли про себе, їх запроторювали до в'язниць. Навіть жінок. І наша поетеса не могла змиритися з тим, що жінку, яка створена для поклоніння,

«Ведуть, як бранку, до водопою».

І це

«В наш вік
космічний»!

Атені Пашко не довелося «на нарах спати», але вона мала і має право написати:

«Прийди до моєї оселі —
Я вічний вогонь стережу».

У ХХ столітті наша поетеса виявила мужність, за яку М. Некрасов прославив у віршах українку Марію Волконську-Раєвську.

Читаючи вірш «Донечці, що захопилася космонавтикою», пригадую слова моєї неньки, сказані одній зінтернаціоналізований молодичці: «Якби наші бабусі не вчили своїх дітей по-українському, ми вже всі були б турками!».

І дійсно, можливо

«... у галактиках
Є планета така ж сама.
Але ж України...
другої нема».

Та й предковічне завдання матері — не дати дітям «потурчитися» чи поступитися рідною землею, щоб

«Над розбитою
чашею святостей»

не стогнав «тихо... вітер».

Не друкувалася Алена Пашко в Україні, бо

«... була зі своєю совістю
сам-на-сам».

І ця совість, зізнається поетеса,

«Прийшла і вдарила мене в груди
пронизливим боєм»...

«Я встала»

та й

«Пішла назустріч ранкові»,

бо

«Я вірую у свій народ...»

Тож хай поезія віруючої душі переллється в наші спрагли правди душі і допоможе нам іти «назустріч ранкові» нашої Батьківщини.

* М. Степняк. До проблем поетики П. Тичини, «Червоний шлях», 1930, №5-6, с. 136.

БОРИСУ ДМИТРОВИЧУ АНТОНЕНКОВІ-ДАВИДОВИЧУ
до 90-річчя на могилу

I.

В кайданах державного
 сміття,
На зламі щербатих
 мечів,
На грані нового
 століття
Родила Україна синів.
І кожен з них — смертник
 в зачатті —
Складав на жертovníк
 прозріння
Народу свого прокляття
І долю свого покоління.

Коли, не чекаючи ранку,
Стріляли їх в сірих застінках,
Согнала зацькована
 Бранка —
Ой, синку. . .

А дні, наче чорні
 набої,
Шмагали по серцю
 вітрами.
І понад дроти і конвої —
 Ох, мамо. . .

II.

Плачу,
пече моя гірка
 сльоза.
Діти мої,
 плачте.
Онуки мої,
 плачте

над тими,
що вмирали
на пшеничній землі,
забувши смак хліба.
В дитячих зіницях
ніч голоду,
дитячі очі —
дзеркало епохи,
материнські —
божевілля розпуки.
Труна
і тіні.
Вже й не труна,
тільки хлань
чорна,
бездонна,
забирає майбутнє,
наше майбутнє,
що застигло під тином
розпеленане,
опухле
і наге.
Повалені
розхристані хрести
на розритих перехрестях
розбиті святині.
В святотатстві
захлиснувся світ.
Лиш сойки зойк,
бо вбитий птах.
Той,
триєдиний.
В чорній руїні
Отець
і Син
і Дух Святий
в чорній руїні.
Стукіт коліс.
Вагони
в агонії,
Вагони
в погоні
у безвість.

Вніміло слово.
Його скували
дроти іржаві.
Загнані коні
 в степу іржали,
і вмирав дзвін.
За хмарами хмар
 Сонце
в жалобній пов'язці
 на чолі.

НА 19-ТЕ ЛИСТОПАДА 1989 Р.

Із лабіринту ґрат
 оглухлих стін без вікон,
Із колонад втупілого конвою —
Пливе труни набат
 над нашим чадним віком,
Як чорнокрил печального гобою.

Скрижаль смугастих літ
 І смогу зашморг дикий,
Рентгену зблиск у відчаї німому. . .
У вічності прихід,
 о Боже мій великий,
На румовищі зваленого дому.

У панахидний час,
 смертю смерть поправши,
У савані збілілого світання
Вертається до нас,
 на клич землі, назавше
Труни печать зболілого єднання.

ДО МИХАЙЛА ГОРИНЯ
В ТЮРМУ ТРАГІЧНИХ ЧЕРНІВЦІВ

Ця застигла в'язниця,
Твоя чорна тюрма —
Трясовиння в багні
 лихоліття.

Загратовані лиця,
озлоба німа,
Сором, страх і прокляття
століття.
В моїм краю, де ріки
щовечора мруть,
Крила смерчу лягли
над усіми,
І тюремна, свавільна
і зла каламуть
В темних зблисках
хрестів Гірошіми.
Безрукі нари. . . за муром
сміх дитячий завмер,
Сад внімів без пташиного
співу.
На похміллі понурім
страждання тепер
Сколихнулося хвилями гніву.
Заквітчана слива
у вранішній біль,
Рознесло пелюстки
манівцями.
Прокотилася злива. . .
І в гірковості піль
Чорнобривці цвітуть Чернівця-
ми.

ДОНІ

Я вмію молитися —
бо ти є.
Я прощати навчилася —
бо ти є.
І виростають крила
на розбитих щоглах —
бо ти є.

15. БІЛОПОЛЬСЬКИЙ (?).

Павлишин Андрій Степанович народився 30 липня 1964 року у Львові. Закінчив історичний факультет Львівського університету, після чого тільки почалась самостійна історична освіта. Самоусвідомлення себе як поета прийшло лише по ознайомленню з віршами Ліни Костенко і Василя Стуса, а також з прекрасним перекладом Біблії на українську мову. Не зараховує себе до прихильників якої-небудь конфесії, бо вічним джерелом духовости для себе вважає етику Христа, Будди, Конфуція і Лао-цзи. За переконанням — український соціал-демократ. Працює у виборчому клубі «Виборче право».

* * *

Андрій ПАВЛИШИН

Львівська зима:
температура вище нуля.
Снігу нема.
Як вакса, чорніє земля.
Сірий асфальт
стікає сукровицею багна.
Місиво пальт.

- Чи буде мороз?
- Хто зна.
- Чи випаде сніг?
- Безсилий жоден прогноз.
- Чи буде весна?
- Спочатку хоча б мороз. . .
- І щастя ще буде?
- Як маєш час, то чекай.
- А що скажуть люди?
- Іди своїм шляхом — і край.
- А де він, мій край?
- Там, де тешуть тобі хреста.
- А я хочу в рай! . . .
- Дурненький, свята простота. . .

Ти виглянь на двір,
ти пройдиш, не жаліючи ніг,
ти в зиму повір,
і покриє нас білий сніг.

Листопад, 1989 р.

* * *

Вже нікому безкарно
не минає,
як чинить добро.
Не чувать прецеденту,
щоб хтось
убоявся облуди.
Навпаки:
перетворює поле Гончарське
в город
і несе в ощадкасу
свої гонорари Іуда.
Та й треба ж
багато іще
попродати Христів,
щоб при нинішніх цінах
купити гараж і машину,
жінці — шубу
і шапку з лисячих хвостів,
і собі —
з віфліємських овець
кожушину.
Лиш єдина гризота
на мізки Іудині б'є:
син,
кохана дитина,
мазунчик,
надія,
не дай, Боже,
згуляється,
або зап'є,
або й гірше —
натрапить на книги
Павла і Матвія.

Грудень, 1988 р.

ПАМ'ЯТІ ВАСИЛЯ СТУСА

I

Чесність обходиться дорого.
Часто — в життя.
Принципи — штука хороша,

та дуже кривава.
Совісних надмір
чека неминуча розправа,
а милосердних —
одвічне чека каяття.
Вибір вже зроблено.
Слово проказане вголос.
Парки вже з пряжі своєї
зсотали зашморг:
рано чи пізно
гостинно
зустріне нас морг,
і проросте крізь очниці
зличавілий колос.

II

У каждого свой гроб
И каждому — свой крест.
И. Бродский

Вік свій не ми обираєм.
Від нас не залежить —
стати клієнтом Пілата
чи ворогом Сталіна.
Знаєм лиш твердо —
поети не гинуть від нежитю,
гордо чалапають в небо
по східцях розжарених,
як і коли їм урветься —
технічні деталі.
Це вже турбота тиранів —
дровець призбирати,
ну і сягнути прогресу
у виплавці сталі,
щоб не було дефіциту
на цвяхи і ґрати.
Здалося б ще простаків
ошукати доволі:
і змову,
й образу гонору —
хай вимагає народ
їх позбавити волі.
Рор

адресують в катівську контору.
Далі все просто —
Жовтневий палац
чи Голгофа.
Куля чи хрест.
І терновий вінок
на подачу. . .
Ну, а тирані?!
Тиранів чека катастрофа:
пренеодмінно
спіткає їх доля собача.
Роки минатимуть,
все розкладуть по полицях.
Пристрасті
вляжуться витими псами до ніг.
А від минулого
лишаться вірші, як криця,
та у музеї —
кривавий
державний
батіг.

Не чіпайте поетів своїми брудними руками!
Не лишайте слідів своїх в душах
і на сторінках!
Поскоріше тягніть їхні трупи до сконної ями,
Бо обсмалить вам пики їх вічно палаючий прах. . .
Мертві зламані крила судомно схрестяться на грудях,
А знекровлені пальці складуться у знак «віктуар». . .
Кров і мозок поетів належаться зболеним людям:
Це останній прихисток від влади всесильних почвар.
. . . Проростають поети
тайгою і тундровим мохом.
Дощ і вітер розмелюють жорнами вічність і час,
І зорить на нас сонце кінським схарапудженим оком,
І розпачливо космос розкручує в просторі нас.

Грудень, 1988 р.

16. САЛІКОВСЬКИЙ ОЛЕКСАНДР

ВІД РЕДАКТОРА

У лютому 1922 року львівський журнал «Митуса» повідомив своїх читачів, що «Українська державна опера у Києві замовила в українських поетів ряд перекладів оперних лібретт» («Митуса», №2, 1922, с. 31). Серед тих поетів-перекладачів був і Михайло Жук. Як перекладач М. Жук виступав ще в 10-ті роки нашого століття. Вершиною перекладу на українську мову можна вважати, наприклад, його переклад вірша Леопольда Стаффа «Квіти любі, чари феї» («Шлях», №4, 1917, с. 37). Щодо лібретто до опери Спендіярова «Алмаст», то сьогодні неможливо визначити, з якої мови М. Жук перекладав на українську. Та й не знаємо, чи скористався перекладом М. Жука театр.

Зазначимо лише, що, з точки зору поетичної й музичальної, переклад не застарів і його можна використати сьогодні. Адже українській опері якраз бракує українських текстів чужоземних опер. Гадаємо, що наша публікація лібретто «Алмаст» буде корисною для української опери.

В. Барладяну

О. СПЕНДІЯРОВ

АЛМАСТ

Опера на 4 акти, з прологом та епілогом

Текст Софії Парнок
(За Ованесом Туманяном)

Переклад МИХАЙЛА ЖУКА

ДІЄВІ ОСОБИ

НАДІР-ШАХ, володар Персії Бас
ТАТУЛ, князь Вірменський Баритон
АЛМАСТ, Татулова дружина Драматичне Сопрано
ПРИДВІРНИЙ, співець Шаха Високий Тенор
ШЕЙХ, прибічник Шаха
АГА, прибічник Шаха
І-й БАТАЖОК
ІІ-й БАТАЖОК

ПІ-й БАТАЖОК

РУБЕН, бойовий товариш князя Татула Бас
ГАЯНЕ, служниця та довірниця княгині Меццо-Сопрано
БЛАЗЕНЬ князя Татула Баритон
СТАРА ВОРОЖКА Контральто
САЗАНДАРИ, мандрівні народні музики
АШУТ, мандрівний народний співець
ВІЙСЬКОВІ ТОВАРИШІ князя Татула
ДІВЧАТА-ГАПТАРКИ, СЛУЖНИЦІ на бенкеті
ТАНЦЮРИСТКИ, МУЗИКИ, СЕРДЮКИ Шахові та КАТ
I-й АКТ в наметі НАДІР-ШАХА.
II-й АКТ на відкритій терасі в палаці князя Татула.
III-й і IV-й АКТИ в банкетній залі князя Татула.

ПРОЛОГ

ХОР: *(окремі голоси, що звертаються до Ашуга, який стоїть у колі Вірмен).*

ПЕРШИЙ: Скажіть, дідусю, що то з руїни?

ДРУГИЙ: І хто там жив?

ПЕРШИЙ: І що вони були?

АШУТ: Фортеці то старої голі стіни. . .

І там колись давно князі жили.

Тоді твердиня звалася Тимук.

ТРЕТІЙ: Одразу щось подібне та до мук!

АШУТ: А може й так було!

ПЕРШИЙ: Не заважайте!

Мовчіть усі! А ви нам заспівайте!

АШУТ: Послухайте Ашугових пісень

Про дива ті, що вже давно минули.

До нас прийшов новий, блискучий день. . .

Та гори тінь ще й досі не забули.

ДРУГИЙ: Забути тяжко! . .

ТРЕТІЙ: Бо воно болить!

Є ще знаки од кривди вікової.

ПЕРШИЙ: Ти знов своєї. Та ж казали — цить!

ХОР: *(спільно)* Співайте, діду, може і гіркої!

АШУТ: Послухайте, як тут колись за трон

Сварилися княгині та князята,

Яке було в них право і закон,

Яка тут боротьба ішла завзята.

Цю пісню склав співець наш Туманян,

І всі картини виявив Сар'ян.

ПЕРШИЙ: Мовчіть!

ДРУГИЙ: Мовчіть!

ПЕРШИЙ: Сідайте всі довкола!

ХОР: Послухати нам треба за часи,
Коли Вірмень в ярмі ходила гола.

ПЕРШИЙ: Та стихте ви хоч трохи голоси.

Сідайте тут, дідусю, поміж нами. . .

ХОР: Та нас усіх потішите піснями.

АШУТ: Скликає військо сурми звук.

Надіра сили незчисленні. . .

Фортецю обложив Тимук.

Штурмує він її сказано.

В своїм наметі Шах сидить,

Питає він свого Мурада:

Чи ще Татул наш не біжить,

Чи є йому яка порада?

І каже той ватаг з Турені: —

«Ще не подолано Вірмені!»

АКТ ПЕРШИЙ

НАДІР-ШАХ: *(з похмурою іронією)*

Мураде мій! Чутки летять, мов птах. . .

Чув я, тобі щастило у боях. . .

Добу вже йде сорокову облога. . .

Що ж ти зробив? Потіш мене, що змога!

АЛІ-МУРАД: *(Тремтячим голосом, з перервами)*

Ми йшли, як тінь, щоб вже гукнути там. . .

Як звір, — так ворог наш ловця пронюхав.

І ніч була така, що горе нам,

Та ще й на лихо місяць нас застукав. . .

(Зовсім притихлим голосом)

І напад наш одбито вже було. . .

НАДІР-ШАХ: *(суворо)*

Ти вів загін?

АЛІ-МУРАД: *(припадає до ніг)*

Великий Шах!

НАДІР-ШАХ: *(грізно. Тупає ногою об землю)*

Доволі!

Геть ти з очей! Бо за твою сваволю

Скараю так, щоб сліду не було!

I-й Післанець: *(входить)*

Всеволодний пане мій!

НАДІР-ШАХ: Які новини?

I-й ПІСЛАНЕЦЬ: Загін розбито. Вмер наш ватажок.

НАДІР-ШАХ: Неначе Каспій, не спинюся на крок, —
Занім зломлю я всі ворожі спини!
В обхід війська, — такий мій рішенець, —
Хай ворог знає, що йому кінець.

I-й БАТАЖОК: Державний Шах! Хоч би й кільцем подвійним
Фортеці мур здавити. . . Безнадійно.

II-й БАТАЖОК: Татул пройшов за межі наших лав,
І впав на нас, і мало не здолав.
(До шатра вступає кілька вояків).

НАДІР-ШАХ: *(до них)*

Ну що ж? У таборі ворожим свято.
Перемогли Вірмени нас завзято.
Вони у бій — всі левами, вовком,
А з ними ви м'якенько так. . . лучком.
Розбестились, як ті жінки в кубельці:
Ножі пощерблено, а руки на шабельці.

БАТАЖКИ: Всеволодце світу, що таке нам страх?
Твої війська в боях непереможні.
Та щось на нас прогнівався Аллах,
Молитви наші не сприйма побожні.

НАДІР-ШАХ: О, жар війни найбільше я люблю, —
Ще днесь вночі фортецю я звалю. . .

МОНОЛОГ НАДІРА: *(Величаво та з надхненням).*

Брати! Невже нікчемний Шах-Надір?
Невже мені боятися гяура?
Пророцтва маю я з високих гір,
Що будуть мені не менчим за Тимура!
Пролину віхром непокірні доли. . .
До Індії дійду, скарбниці світу,
Змету я все; здолаю підкорити
Павиний трон великого Моголу.
І край увесь, розкинений ось тут,
Смітинка тільки на моїй долоні.
Всі їхні ниви — стопчуть наші коні,
Хати й церкви на згарища впадуть.
Настане ніч, і місяць гляне вниз,
І блисне сльвом на сумні руїни.

І трупом знадяться голоднії звірини,
І жалібне виття полине скрізь.

(Урочиста мовчанка. Ватажки, наче загипнотизовані промовою Шаха, завмирають у захваті та побожності, наче в маячні).

БАТАЖКИ: О, Шах! Весь світ — твоя держава!

Що хочеш, то й роби, —

Ми всі твої раби.

Життя нам чи смерть:

Все щастя ущерть. . .

Гукнімо: — Шахові слава!

Цареві Персії слава!

Пане вельможний,

Небом спроможний,

Непереможний,

Могутній, як велетень, Шах.

(Найвищий захват, що шукає виходу).

ПЕРСЬКИЙ МАРШ

БАТАЖКИ: *(І-й до II-го. Гаряче).*

Ти загони шикуй наступати!

Хай стрільці у міжгір'я зайдуть.

Уночі хай Туранці ідуть, —

На підтримку кінноту послати.

Під звитяжний, погрозливий спів,

Розрубаймо кубло хижаків.

Хай шаблі блискавицями сяють,

Хай побачать, як Перси рубають. . .

Смерть поганим! Нехай сяє Шах!

До кульбак. . . В січу! . . . З нами Аллах!

СЕРДЮК: Прийшов післанець!

НАДІР-ШАХ: *(до післанця, що саме вступає в шатро).*

Що сказав Татул?

ПІСЛАНЕЦЬ: О, Шах! Тобі він словом пострільнув:

«Хай, каже, стихнеться твій пан поволі,

Фортеці стіни ще не впали долі;

Бо чорний віхор бурі з хмар —

Для скелі ще ще не удар».

НАДІР-ШАХ: *(у гніві замахується на післанця. Той з рабською покірною падає перед ним на землю. Мовчанка. Тоді Шах звертається до Шейха).*

Старий! Ти є сама наука,

Твій досвід — мрія не пуста,

І в сивині твоїй порука.
Що скажуть віщі уста?
Як нам змогти недовірка? Промов!

ШЕЙХ: О, Шах! До змоги кожний путь достойний! —
Там, де вояк безсилий, навіть збройний, —
Там хитрощі беруть буйний улов.
Жінка є в нахабного Татула. . .
Гуріями славний наш Іран,
Але в неї ще гнучкіший стан,
Лоб її біліш за сніг Абула.
Море і вогні в її очах,
Губи — пелюстки троянд Ширазу.
Од такої кралі ще ні разу
Чоловік не гинув у боях.
Бо тоді немов шаленим сказом
Суне в бій поет з єдиним сазом.
Із таких обіймів муж — Татул —
Лине в січу, як упертий мул.
Мо' її якнебудь зачаруєш,
Може, гордим серцем опануєш,
За тобою переможену Алмаст
Нам Татул свою твердиню здасть.

НАДІР-ШАХ: Хвала тобі. Ти зір мені отверз,
І мудрість гостра цілі досягнула.
Віднині буде хитромудрий Перс
Дружину воювать, а не Татула.

ШЕЙХ: Так мовив Фірдусі, любий співець,
Колись в поемі про щастя вінець:
«Герой — найстрашніший за тигра борець. . .
Та жінка й вино —
Страшніші давно.
Не схибить герой, де січа іде;
Своїх ворогів під ноги кладе,
Вже слава злітає, між людьми гуде. . .
Та жінка й вино —
Славніші давно.
Хто хвилю страшну на морі спинив?
Орла серед хмар хто в руки зловив?
Хто люту погорду, як тріску, зломив?
Це жінка й вино —
Здолали давно.
Хто сміливий з вас? Ану хто посмій!
Хто скаже, що був герой з ним німий, —

Такому Рустем не буває страшний!

Та жінка й вино —

Страшніші давно.

(Весело повторює)

Бо жінка й вино —

Страшніші давно».

НАДІР-ШАХ: *(скидає зі свого пальця перстень і кидає його Шейхові).*

О, Шейх! Тобі подякувати мушу:

Фірдусів вірш мою потішив душу.

Жінки й вино — найкращий нам слуга.

Що скажеш ти, шановний мій Ага?

ПРИДВІРНИЙ: О, Шах! Одне мою надію губить:

Чутки ідуть, вона Татула любить!

НАДІР-ШАХ: Любов! — Палкий, нестримний то сіяч:

Навідує Гюльнар коханих і Зулійок.

Така розвеза плине на обач.

І видно тут мені немало викрутілок.

ШЕЙХ: Куди й царі не всі пройдуть,

Там є Ашугові дверцята.

О, Шах! І здавна, як і тут, —

Чванливість людська гірше ката.

НАДІР-ШАХ: Добро! Ти істини мудрець. . .

Ходи до мене, мій співець.

(Співець з побожністю схиляється перед Шахом)

До неї в дім старим Ашугом

Іди й гостюй поетом-другом,

Виспівуй жваво ти за мій садок. . .

Що я щедріш стократ її гяура.

Співай про бірюзу із Нішапура:

Блакить її порівнюй до жилок,

Що мають в тілі Пері чорноокі. . .

Що перли всі із Перської затоки, —

Дарує Надір-Шах, неначе ряст, —

За ласку й пестоці з очей Алмаст,

Не будь скупим, мій співче, на пустенці,

Трон золотий пообіцяй Вірменці.

І все, що цар, прославлений давно,

Дає своїй дружині на майно.

СПІВЕЦЬ: *(побожно цілує полу його одежі й з уклоном виходить).*

НАДІР-ШАХ: Пролинув день, немов блискучий птах!
В обіймах щастя чи в бою кривавім,
Давайте господа гуртом прославим:
З безмежности нас слухає Аллах!

ЗАВІСА ТИХО ЗСУВАЄТЬСЯ
ПІД СПІВИ ВЕЧІРНЬОЇ МОЛИТВИ

КІНЕЦЬ ПЕРШОГО АКТУ

АКТ ДРУТИЙ

ХОР ДІВЧАТ: Безпросвітня наша доля:
Вікувати вік в неволі,
День-у-день сукать нитки
Господині на мітки.

А вона все підганяє,
Раз-у-раз прядільниць лає.
До своїх останніх днів
Спину гни, та на панів.

Ти жени голки хуленько, —
Лисячком заший поля.
Розмережуй лиш гарненько
Золотого мотиля.

Пані наша — пишна цяця:
Не подякує за працю.
Не второпає вона
Білі муки полотна —
Долю-мачуху Вірмен.

(Напівголоса)

Подруги, тут шовку мало!
Голку з золотом покинь!
Треба м'ні дошити тіль!
Ой, перлина десь упала!

АЛМАСТ: *(на тлі їхньої розмови утомлено звертається до Гаяне).*

Поглянь, які криваві хмари,
Неначе в небі січа теж. . .
Війни жорстокі, хижі чвари
На небі йдуть, як тут, — без меж.

ГАЯНЕ: *(нашіптує)*

Всю ніч я спати не могла. . .

Пробач мені! Я стерегла
Твій сон, бо ти була бентежна.
Пізнала думку я твою, —
Ти мовила. . .

АЛМАСТ: *(с крикує)*

Мовчи, заб'ю!

ГАЯНЕ: *(киває у бік гаптувальниць)*

Княгине, ти. . . необережна.

(До гаптувальниць)

Що ж ви замовкли? Між піснями

До праці й голка полетить.

ДІВЧАТА: *(перемовляються, якої б пісні їм заспівати).*

ГАЯНЕ: *(до Алмаст)*

Ти б Гаяне могла забить?

Не вірю! Я твій друг незламний.

ДІВЧАТА: *(співають тихої пісні, на тлі якої йде гаряча розмова Алмаст і Гаяне).*

Вечір пливе по долині,

Тіні лягли від стебла. . .

Воду прозору дівчина

В глечик бере з джерела.

Смужка холодна збігає,

Голос прозорий дзвенить,

Стогін з оселі злітає,

Милому мила кричить:

Де ти, квітко, як жар?

Де ти, соколе мій?

Січа темна із хмар

Голос вбила твій!

Ой-ой-ой-ой. . .

Він коня не гукне

І не зможе встать. . .

Не почує мене, —

Вічно буде спать,

Ой-ой-ой-ой. . .

Вечір заліг у долині,

Навіть не видно стебла.

Воду прозору дівчина

В мороці тихо несла.

АЛМАСТ: Ти чуєш? — Грім. . . Повстання. . . Крики. . .

Там певне бій іде великий.

Глянь! Наче з бурею листки —

Біжать Іранські вояки.

ДІВЧАТА: Рятуйте! Згине князь у полі.

І край зруйнується поволі.

АЛМАСТ: *(захоплено)*

Полки жене аж до джерел.

Диви! Он там!... Як Перс тікає...

Мій ніжний голуб! Мій орел!

Завзято ворога рубає...

(З патосом)

Шалена міць... Як птах летить.

І я б могла його здурити?!

(Замислюється. Гаяне і декілька дівчат-гаптувальниць стежать за боєм).

ГАЯНЕ: Вже ворога одбито штурми...

ДІВЧАТА: *(радісно, поспішаючи)*

Біжать вони. Яка їх тьма...

Вже за горою, вже нема...

Я чую переможні сурми...

Гуде за скелями... Ще й там

Доволі душно ворогам...

ГАЯНЕ: *(до дівчат, що за кроснами)*

Дівчата, киньте рукоділля.

На дах скоріше... Решту січ

Ви всі побачите на віч.

(Бадьоро та радісно)

Вам буде видно все міжгір'я.

Мені потрібний ваш язик:

Що діє перс, а що Мелік.

АЛМАСТ: *(знеможено сідає на тахту)*

В моїй щасливій голові

Є віра в перемогу близьку.

Та сумно знов... Бо низько, низько

Нависли хмари грозові.

(Заглиблюється в чорній задумі. Мовчанка).

Як м'ні тугу перебороти,

Тривогу серця припинить?

О, невідомий, хто ти, що ти, —

Що хочеш в спогадах втопить?

Як в день смертельний, в морок ночі,

Встають і привиди, і сни.

Я бачу дні мої дівочі

Під час останньої весни.

Ворожать всі тоді панівни,

І ждуть вони, що скаже їм зерно:
Чи будуть дні щасні та рівні,
Чи сум великий та руйно.
Коли мою спитали долю, —
Повстали хмари чорних дум. . .
Як вітер, що шумить по полю,
Так страшно хлипав Джангюлом.

ХОР: *(за лаштунками)*

Плаче в ніч матусечка,
Джангюлом, джан, джан! —
Донечку жаліє, —
Джангюлом, джан, джан! —
Бо намисто й хусточка, —
Джангюлом, джан, джан! —
Зашморгнули шию. —
Джангюлом, джан, джан! —

АЛМАСТ: *(з відчаєм вчепилася за Гаяне)*

О, Гаяне! Скажи: хто там ридає?

ГАЯНЕ: Дурниці! Все вигадуєш сама. . .

Хіба ж то матінка твоя співає?

Княгині нашої давно нема. . .

АЛМАСТ: *(зневіренням та стомленим голосом. З гіркою посмішкою.)*

Хто знає, де моя дорожка,

Бо доля схована в габі. . .

ГАЯНЕ: *(підводить до неї стару. Бадьоро.)*

Послухай! Тут стара ворожка

Прийшла тобі. . .

АЛМАСТ: *(бадьоро, але разом і похмуро)*

Я слухаю! Мерщій кажи!

Де зерно? Чорно на душі!

ВОРОЖКА: *(розкладає зерно)*

Ворог злий на все чигає, —

Недоїсть і недоспить,

Князь додому поспішає,

Біля брами кінь стоїть.

(Догодливо)

Хочеш, пані, позирнуть?

Бачиш, в'ється тиха путь.

АЛМАСТ: *(забобонно)*

Тиха, кажеш, путь? Не з терну!

Ну, а як піддурить зерно?

ВОРОЖКА: *(підлабузливо)*

Подивись: ячмінь показ —

Жде тебе веселий час.

ДІВЧАТА: Іде в міжгір'ї бій кривавий,

Зчепились шпарко вояки. . .

Вірмени б'ються там на славу. . .

Вже перемоги познаки.

АЛМАСТ: *(несподівано вороже)*

Зчепилось військо! . . . Що ж за чудо?

Тоді я слухать тільки буду,

Коли б хто з вас проголосив —

За перемогу наших сил.

ДІВЧАТА: *(з подивом переглядаються та потиху відходять).*

АЛМАСТ: *(кидає ворожці монету. Стомлено та понуро.)*

На, золото, бери. . . доволі.

ВОРОЖКА: *(виходить)*

АЛМАСТ: *(задумливо та сумовито)*

Ні, я їду в житті без долі,

І всі мої стежки сумні.

(Широко, але гірко)

І гинуть молодії дні. . .

(Понуро замислюється. Потому зі сумовитою щирістю звертається до Гаяне.)

Ласкавий князь, коли б ти знала?

Ой, співом я цвіту, мов крин. . .

Не раз я ласку ту сприймала

В часи довірливих годин.

(Змовкає серед ніжної та сумовитої мрійності. Тоді гарячково, скоромовкою)

Мене ти поглядом не ріж.

ГАЯНЕ: *(налякано)*

О, Цвіте мій! . . .

АЛМАСТ: Чого мовчиш?

(Повільно та стомлено)

В очах ворожість я читаю. . .

ГАЯНЕ: *(хапливо)*

Княгине, годі. . . Річ пуста. . .

АЛМАСТ: Мене лякає. . . самота. . .

І шелести, і жах без краю. . .

Здається, чую крок біди.

І враз таємними руками

Одчине двері в'на сюди. . .

І там. . .

(Двері повільно відхиляються).

ГАЯНЕ: О, Боже, хто це з нами?!

АШУТ: (дідуганом, стає на порозі з каманчею. Хвилину стоїть непорушно, а потому низько кланяється).

АЛМАСТ: (наче заворожена страшним привидом, — встає. З тривогою хапається за Гаяне).

Хто смів пустить? Спитав мене!

О, страшно, страшно, Гаяне!

(У гніві швидко надходить до Ашуга. Повна зненависть. Зі збільшеною силою.)

Ох ти, старий! Облесний раб!

Співці у нас дзвінки, як луни,

А ти, ти нищиш тільки струни,

Рука тремтить. А голос жаб.

У нас і мовчанка гарніша. . .

О, валах, о, писклива миша! . . .

АШУТ: (байдуже настроює каманчу).

АЛМАСТ: (з жахом хапається за Гаяне).

Не треба каманчі, покинь!

Скажи йому! Співає він.

АШУТ: (бере кілька акордів. З кожним звуком Алмаст наче слабшає і, нарешті, упокорена, стомлена, звільна сідає на тахту).

АШУТОВА ПІСНЯ:

Полонила, як співучим сазом, —

Та краса твоя!

Всолодила серце першим разом —

Та краса твоя.

Ох, троянда із садів Ширазу —

Та краса твоя.

Ой, зрівнятись може із алмазом —

Та краса твоя!

Гордий вид, то марні забави, —

То високий твір.

До краси тобі потрібно слави,

А не вбогий двір.

Жде корони лоб твій величавий, —

Гідний тих офір.

Дорогої вимага оправи —

Та краса твоя!

Ти поглянь — Надір тебе чекає.
Неначе раб стоїть.
Цар великий вперше так кохає,
Що тобою снить.

Ох!

Ох, трояндо, на бенкетах, знаю,
Ти б могла зоріть.

У полон до тебе Шах тікає,
Де краса твоя!

АЛМАСТ: *(наче в маячні, гарячково)*

Корона... Стан... Багатство... Слава...

Кружляє віхром голова...

(Захоплено та знеможено)

Отрута пишна та лукава...

Руйнують душу ці слова.

(Повільно та величаво. З широким помахом фантазії)

Воно, звичайно, я цариця.

Звичайний лет мені буйний.

Бо вільно дихає орлиця,

Де лиш простір є голубий.

Ти мій Татул, моя любов.

А зради встид! Тавро прокльону!

І слава ворога — і кров.

І ярма на братів до скону.

(Пригортається до Гаяне).

О, Гаяне, — твоя послуга! —

Рятуй мене! Жени Ащуга.

ГАЯНЕ: *(з величавою виразністю. Сильно та переконуюче)*

Його прогнати, почвалав!

Та житиме твоє згадання.

Бо голосом твого ж бажання

І пісню він свою співав.

АЛМАСТ: *(стерюється, як перед стратою. Чути кінський тупіт, що все наближається. Веселі вигуки. Вбігає декілька прислужниць. Деякі надбігають до балюстради і дивляться в далину).*

ХОР ДІВЧАТ: О, пані! Наша перемога!

Князь подолав! Сюди дорога!

Вже він коня пускає в чвал...

І сам їздець, і кінь, як пал.

Швидкий, як буря, як струміль.

Диви, — як жваво лине кінь.

АЛМАСТ: *(завмерла).*

АШУТ: *(нашіптує до неї)*

О, пані ти моя. Повір,
Щоб царювати час приходе. . .
Та не втрачай лише нагоди: —
Пусти її. . . До себе в двір.
(Швидко зникає бічними дверима).

ХОР: З коня зійшов, як сонце зранку. . .
Сурмить сурма. Кричать: Кецце, кецце!
Уже на сходах, вже на ганку,
Вже двері тягне за кільце.

ТАТУЛ: *(з'являється в дверях).*

АЛМАСТ: *(хвилинку дивиться на нього, а тоді, наче схаменувшись, наче видершись із гіпнози, кидається йому на груди).*

КІНЕЦЬ ДРУГОГО АКТУ

АКТ ТРЕТІЙ

РУБЕН: О, друзі! Вас вітаю нелукаво:
Побідою скінчилась наша справа.
І кожний схилить голову свою
Тому, хто першим був у тім бою,
Чий голос серед нас лунав завзятий,
Кого Надір боявся, як чуми. . .
Кого найбільше згадуємо ми,
Кого й нащадки будуть шанувати!
Татул! Татул! Найкращий наш ватаг.
Твоє ім'я навіки похвалиме.
Щасливі ми, що спільно у боях
Спідручними тоді були твоїми.
Нехай живе Татул! Йому привіт!
Він війська нашого краса і цвіт!

ГОСТІ: *(групами, захоплено повторюють останні дві строфи)*

Він наш ватаг, краса і цвіт!

РУБЕН: Увага! Вибачте! — Не все сказав!
Нехай живе та квітка наших трав,
Що тут цвіте, що красить нашу силу. . .
Вітаємо Алмаст, княгиню милу!

ТАТУЛ: *(здіймає свою чашу)*

О, друзі ви! Нема хвали такої,
Щоб міг я вам та зараз не сказать.
Не згине край такий, де є герої,
Що левами на ворога летять.
Не слава дорога, а дружба ваша. . .
Ви гордість, ви гроза під час війни,
На вашу честь я вихиляю чашу,
Арменії великої сини.
Із гурту нашого та нас покинув
наш славний юний, самий гордий друг.
В бою сьогоднішнім та він погинув,
Пером земля тобі, о мій Невруг!
(Тінь смутку затьмарює банкет).

ХОР: *(скорбно та тихо-молитовно)*

Голосять матінки і вдови,
І радість сковає печаль,
Багато ми згубили знову,
Що край повито в сум та жаль.

ОКРЕМІ ГОЛОСИ: Голосять матінки. . .

Що радість сковає печаль.
Що сковає печаль.
Що край наш вкрили сум та жаль.

ТАТУЛ: Безмежне наше горювання

За тими, хто вже там помер.
Давайте пам'ять їх тепер
Вшануємо своїм вставанням.
(П'ють серед урочисто-сумовитої тиші).

АЛМАСТ: Мовчіть! На святах смерть вже не панує. . .

Хай буде сонцем щастя викрик наш,
Бадьорий час немало ран лікує! —
Лише не любить він порожніх чаш.
(Викрикує)

Вина і співу!

ХОР: *(захоплено)*

Співу і вина!
Хай будуть чаші випиті до дна!
Хай славний день та буде частий гість,
Хай щасно люд наш добрий виростає!

АЛМАСТ: *(понура)*

Нехай шаблі його їржа не їсть,
Нехай і далше так Мелік рубає.

ХОР: *(повторює теж саме. Бренькіт, гам, шум голосів).*

Мелік хай дальше рубає.

Не орел вночі

Крилами змахнув —

Ворога побить

Вийшов князь Татул.

Бойових полків

Жвавий крок дзвенить,

А лячливий Перс

З остраху біжить.

Хто іще не впав —

Той вже не втече,

Гострим їх мечем

Князь Татул січе. . .

Не страшна йому

Та іранців тьма,

Не страшна йому

Навіть смерть, смерть сама!

АЛМАСТ: *(наповнює чашу Татула. Сама тремтить із хвилювання та гарячкового підйому. Істерично, з палючим вогнем)*

Веселощі. . . на дні в останній чаші.

Мій ясний день! Тебе прохаю — пий.

ТАТУЛ: Алмаст, Алмаст! Ти щохвилини краше. . .

Та бачу щось страшне в красій твоїй!

АЛМАСТ: *(виразно кокетує. Тоді з примусовим заграванням.)*

На полі бою ти не знаєш миру,

Невже твоя Алмаст — страшніш Надіра?

(До гостей)

Чому не вип'єте? Невже вина бракує?

Налиймо чаші. . . Кожний хай смакує!

ХОР: Тут питимеш, як воду череда,

Коли такий на святі Тамада.

Хто тут ще не п'яний, то ворог нам!

Тече вино, арак, — на щастя панам.

АЛМАСТ: *(услесливо доливає Татулову чашу)*

Я тут не бачу всіх твоїх орлят.

Хто замок наш бороне. . . од Надіра.

ТАТУЛ: Боронять інші: Агавант, Саргат,

З загонами. . .

АЛМАСТ: Далеко так од миру?

Тут співи, блиск, а там же ніч сумна. . .

Так жалко їх. . . Послати всім вина.
Гей! Лежні любі, йдіть сюди. Танки
Втішати будуть голови палкі.
Бенкетний танець — щастя то вістун.
Без танцю чта, мов каманча без струн!

ХОР: *(сміється)*

Мов каманча без струн!

ТАНЦІ ДІВЧАТ.

РУБЕН: Кінець! Невже? Чекай! Щось несумлінно!

Красуні тільки схвилювали нас:

Не встиг поглянути — скінчили враз!

Ану бо, їм на помсту, та голінну!

ТАНЦІ ЧОЛОВІКІВ.

ТАТУЛ: Ей, хлопці ви мої, даю вам слово,

Що вдруге я не видержу такого!

РУБЕН: До танцю линуть так же, як і в бій!

МОЛОДИЙ ВОЯКА: Держіть мене, дідусю, я сам не свій!

РУБЕН: Пусти! Люблю я молодь, ще й моторну. . .

ТАТУЛ: Гулять, то вже гулять. . .

РУБЕН: Лише проворно.

АЛМАСТ: *(тихо до Гаяне)*

Ну, що там? Ти послала їм вино?

ГАЯНЕ: Сім бурдюків. . . Це добра допомога!

АЛМАСТ: Дай більше сил! Або забий! Не змога!

ГАЯНЕ: Князь дивиться сюди. . .

АЛМАСТ: А, все одно.

ТАТУЛ: *(нахиляється до Алмаст. З ніжною посмішкою)*

Ой, ці жінки. На кожному слові — тайна.

Лукавий шепіт. . . Потаємний зір.

Подумаєш, що зрада. . . на весь мир.

АЛМАСТ: *(з примусовим сміхом)*

О, ти в жінках тямиш надзвичайно.

ТАТУЛ: Ей ти! Блазенче мій! Додай нам трохи перцю,

Змалюй по-своєму, як Шах стає до герцю.

БЛАЗЕНЬ: *(пухкає та надимається. Одхиляє ззаду поли свого каптана так, щоб зробити їх подібними до індичого хвоста. Згорда походить перед гістьми. Це він повторює за кожним куплетом своєї пісеньки, під голосний регіт слухачів).*

Індичий король
Шию роздув. . .
Мов гра на басоль, —
Так хвіст розгорнув.
Кричить: «Каравул!
Вийди, Татул,
На смертний бой!
Веду на Вірмень
Весь Іран і Турень».
А півничок наш, —
Так і кричить.
Трясе гребінцем
Ще й каже: «Ходіть!
О, чортівний гість! —
Висмикну хвіст,
Трохи вам жить. . .
Згадаю Вірмень, —
Весь Іран і Турень!»
Напав на них сказ:
Хочуть побить,
А покищо з нас, —
Та пір'я летить.
Народ наш здичавів
З славних боїв,
Що їм таке, —
Вся наша Вірмень,
Весь Іран і Турень. . .

ХОР: Гей ти, пухир!
Налить йому вина.
Ти всеньку чашу
Та ковтни до дна.
Надусся навіть. Що, свавільник, годі?
Ні, ти вже пий! Бо заслужив сьогодні.

АЛМАСТ: *(до Гаяне, з прихильністю та одчаєм)*
Поглянь, як він сміється, Гаяне!
Немов мала у матері дитина.
Яка докірлива мені картина. . .
Ой, радість і печаль беруть мене.
Неначе з музики — я так сумую.
Сміється він. . . Я ж плачу та нудьгую!
(з жахом)
О, Боже мій, невже я погублю
Єдине те, що в світі так люблю?

(Раптом встає і, наче щось вирішила, схвильовано-надходить до Татула. Спиняється позад нього. Кладе йому руки на плечі. . . Наче задихається).

Татул! . . . Татул! . . .

ТАТУЛ: *(напівобернений до неї, бере її за руки).*

Який лячливий знак? —

Чого тремтячі та холодні руки?

Що маєш ти сказати?

АЛМАСТ: *(стягнувшись. Утомлено).*

Я? ! . Просто так. . .

Люблю тебе. . . Стомилася з розлуки. . .

ТАТУЛ: *(вглядається в неї. З ніжною похмилкою).*

Моя Алмаст! Чого в твоїх очах,

(Алмаст одходить од нього)

Мій любий друже, бачу темний жак?

Здригнулась ти!

АЛМАСТ: *(кволо)*

Дурниці!

ТАТУЛ: Ти чудна. . .

АЛМАСТ: Лий-но вина, Татул! Лий-но вина!

ХОР: Тут з цукром є набат.

Тут найкращий мигдаль,

А тут щербет, то те винце.

Тут листочки пахучого шаману!

Брусквинка тут, що смагла, як лице.

Ось винограду може хто поїсть.

Не одмовляй, — покушай, любий гість!

ГОСТІ: *(частуються. Веселий сміх та піднесений настрій).*

АЛМАСТ: *(Надходить до вікна й розсовує завісу. До кімнати вливається місячне сяйво).*

БЛАЗЕНЬ: *(Кривляється, наче награв на каманчі, якої в дійсності в його немає.)*

Цокає курок,

І дзвенять мечі.

Тулиться смичок

Десь до каманчі. . .

Пані, мов струна, —

Аж тремтить вона. . .

АЛМАСТ: *(раптом обертається до нього, і він застигає під її гнівним поглядом).*

ТАТУЛ: *(встає з-за столу і прямує до Алмаст).*

БЛАЗЕНЬ: *(помітивши Татула, вихляво підходить)*.

ХОР: *(розносить їжу)*

Брусквинка тут, що смагла, як лице.

Ось винограду може хто поїсть.

Не одмовляй, — покушай, любий гість!

ТАТУЛ: *(під час співу дівчат підходить до Алмаст і спинається позад неї біля вікна. На протязі наступної сцени гості, що захоплені їжею, розмовами з дівчатами, вибриками блазня та іншим, не звертають ніякої уваги на своїх князів. За столами дуже шумливо і весело).*

ГАЯНЕ: *(слідкує за тим, щоб чаші були завше повні).*

ТАТУЛ: Алмаст! Не чує! Ніч мовчить.

Та пахне чебриком і тмином.

А місяць хмарами біжить.

Вона сама. . . яким картинам

Душа дарує ніжний цвіт?

АЛМАСТ: *(хвилину без слів дивиться на нього. Потому в захваті останнього одчаю любови.)*

Безумство! Жах! Та ж я люблю. . . Татула.

Якої мрії то тяжкий закон?

Не можу. А вона вже підштовхнула

Мене на царство, на владу, на трон.

(Притулюється до грудей Татула. З захопленням.)

Вчора снила дивний сон:

Злотом писані палати,

Серед їх блискучий трон,

Наче день, такий багатий.

І на трон той золотий

Шах іде зі мною вгору. . .

Двораків безмежний рій

Од мого німіють зору.

Шах мовляє: «Ми раби

Та красі твоїй до скону,

Бачу, що лише тобі

До лиця твоя корона».

ТАТУЛ: Поглянь! Любов, як ті простори

В безмежній неба глибині,

Де зірки, як ті рибки в морі. . .

Моя Алмаст, моя ти зоре! —

Пливуть в далекій срібліні.

Даруй достойним нагороду,

Що бились ми тоді на смерть,

Зробив я Персам грубу шкоду,
Та що тобі така пригода, —
Що з засідки їх вибив вщертъ.
Одважно ми побили Шаха. . .
Я гордий за свої полки,
Тікав Надір тхорем од жаху,
А я натиснув карабаха
І гнав за ними навслідки.
Та що мені ті перемоги,
Коли Алмаст моя сумна!
За усміх: села і дороги,
За любовці — усі залоги
Нехай бере тепер вона!

АЛМАСТ: *(раптом, наче виходячи з обіймів сну, вглядається в Татула. Потому нервово хапає його за руку і тягне на середину залі. Всі її рухи різкі, нервові. Вона ніби підлягає фатальному вирішенню. Вона ніби в шаленому стані).*

Це цар, ти, а кохання раб.
Ей, тарабанче, бий у дап!
До танцю йду! Хай зурни плачуть.
Мене такою не побачуть.

ТАНЕЦЬ АЛМАСТ

ТАТУЛ: Алмаст! Чекай, любов моя!

Так страшно. Я сумую. . .

Мене струїла красота твоя.

АЛМАСТ: *(частує всіх. Викликаючи)*

Ей, гості, треба випить вам давно

Із рук моїх прозорчає вино.

ХОР: Ой, вже ніяк! Кохана господине!

Бо буде так, що й смак мене покине.

Звичайно, що вино міцне з тих рук.

Хто в учті не п'яний, — той нам не друг!

Та вижили, щоб бачити віконце!

Нехай живе княгиня — наша сонце!

Мовчи, упертий! Пий! То будеш жить!

Ой, мов араз, то кров моя кипить!

Ми всі покірливі, немов раби! —

Загадуй нам, Алмаст! Матах тобі.

АЛМАСТ: *(дико)*

Ей! Знову танцю!

ГОСТІ: *(шумливо схоплюються зі своїх місць. Багато з них тут же падає знову на лави. Свічки догорають. Під брязкіт посуду, що падає зі столу, та безладні вигуки починається п'яний танець вояків).*

ТАНЕЦЬ ВАНЦІВ

ХОР: Ми прийшли на свято спільно погулять.

Толаво! Толаво!

Тут хтось каже тільки: годі нам зівать.

Толаво! Толаво!

У саду на учті треба танцювать.

Толаво! Толаво!

Трави під ногами любо нам топтать.

Толаво! Толаво!

Хай Варагу скелі відповідь дадуть. . .

Толаво! Толаво!

Зорі ясні в небі держать тиху путь.

Толаво! Толаво!

Місяць срібний вийде в небо позирнуть.

Толаво! Толаво!

ГОСТІ: *(деякі, не докінчивши навіть танку, падають у без-
тямі на підлогу. Інші знову, непевними кроками йдуть
до столу. Декілька вояків по закінченню танцю без-
глуздо тупцюють на місці, а потому падають одні на
одного).*

ТАТУЛ: *(сонний, невиразною мовою)*

Алмаст! Алмаст!

*(Світачі догоріли й зовсім гаснуть. Тільки один бли-
має серед столу).*

АЛМАСТ: *(бере те останнє світло й уважно розглядає лице
Татула, що міцно спить. Наслухається до його відди-
ху. Тоді біжить до вікна і подає тим світлом гасло в
простори ночі. Одступає на кілька ступнів. Хитаю-
чись, притулюється до стіни. В знесиллі випускає з
рук світач, який падає додола і зараз же гасне. На
сцені повна темнота.*

ХОР: *(Віщі голоси)*

Ей, отямтеся! Міцний сон ваш, битвами стомлені. По-
дивіться: це хто так вимучений у пітьмі, що не знає
сну?! Вставайте! Вставайте! Всю ніч хтось там ходить і
виходить. Ей! Зруштесь, жваві оборонці вірного Тату-
ла! Вставайте! Вставайте! Напоїла своїх неперемо-
жних гостей, відкрила ворота і двері та зрадника-ха-
зяйка. Тут зрада! Вставайте! Вставайте! Скликайте
полки. Гей, до зброї! Наперед! Скрипить і гримить та
брамища чавунна.

КІНЕЦЬ ТРЕТЬОГО АКТУ

АКТ ЧЕТВЕРТИЙ

НАДІР-ШАХ: *(суворо та велично)*

Зрадливе все. Хвилинна слава наша. . .

Багатство, доля і щасливі сни.

Рукою любою налита чаша.

Хто знає, що вона без трутизни?

Татул! — Це мужній ворог мій. Недавно

У честь його співав тут Сазандар. —

І вже він спить. . . в довічності, безславно.

А я, Надір, правую тут. . . як цар!

Держави гинуть, валяться престולי. . .

Змінюються кордони всіх країв.

Один упав, а інші лізуть, голі,

На скелі дикі до стрімких плаїв.

Настане час. . . Павиний трон, я знаю,

Впаде, як все. . . Необережний крок

Загубить нас. І в прірву кине з плаю,

Бо кожному призначено на строк.

(Мовчанка. Нарешті Шах вириває себе із сумної задуми і, наче зараз, помічає співця. З подивом та зацікавленням вдивляється в нього).

Ти все мовчиш, майстерний мій співець. . .

Ви всі народ якийсь чудний на диво!

У вас нема незгоєних сердець, —

Бо з горя ви лікуєтеся співом!

СПІВЕЦЬ: *(побожно цілує полу його одєжі).*

НАДІР-ШАХ: *(з несподіваним подразненням)*

Чому не йде вона? Я не Мелік! —

Шах Персії жінок чекать не звик.

(Уразливо)

Красунечко. Ти гостя не шануєш:

Не вгорнено в прозорі шати стан,

Не вкрито лиця рожами рум'ян: —

Своєю блідістю мене турбуєш.

АЛМАСТ: *(погордливо)*

Я брів своїх сурьмою не малюю,

На щоки не стелю дешевий жар.

Я вельми гарна і з природніх чар.

Найкращий маю я весільний дар —

Тобі фортецю знищену дарую.

НАДІР-ШАХ: *(не звертає уваги на її мову. З навмисною повільністю).*

Я тямлю: ще хлоп'ям та мав я силу,
Якраз шістнадцята пішла весна,
Коли мені пригнали з табуна,
Як сам шайтан, баску руду кобилу.
Швидка, як блискавка. Як з хмарки тінь. . .
Та й я тоді шаленим був. Без жалю
І радісно затиснув між стремін
Боки шовкові степової кралі.
Коли вона метнулась на дибки,
А вершника не скинула стрибками,
Коли вже їй не допомогли танки, —
Помчала восліп з ношею степами.
І цілий день завзятої борні
Я витримав на дикому коні.

(З жорстоким задоволенням милується впливом своєї промови. Алмаст тремтить од гніву. Тоді Шах лукаво й упевнено продовжує).

А ввечорі, коли в просторах неба
Заблисло сяйво голубих зірок,
Вона везла мене домів, як треба,
Узді покірна, мов дала зарок.
(З виразною зневагою)
Ну, а тепер я звичай одмінив,
З часу, коли повінчано на цноту, —
Конюх мій об'їжджає скакунів,
А валах мій приборкує жіноту.

АЛМАСТ: *(ненависливо та уципливо)*
Клянусь, державче, слушно кажеш ти!
Звичайно, старість вимага спокою.
Коня не стримать кволою рукою,
Жіночий норов тяжко ті звести.

НАДІР-ШАХ: *(не відповідаючи, милується нахабно з її гніву)*
Щасливий я! Сама цариця Джіній
Моєю зараз бранкою стоїть.
Лице горить у гордої княгині,
Брова тоненька гнівом мерехтить,
Палають очі дивними вогнями. . .
Клянусь Аллахом — ти мені закон.
Не треба длатися лише з торгами,
Що за любов ти хочеш мати?

АЛМАСТ: *(викликаюче)*
Трон!

НАДІР-ШАХ: *(презирливо)*

Так мало? Трон? Аж поки випадково
Ключа не матимеш до інших зрад?
О, жіночко! О, ти. . . пекельний гад!

АЛМАСТ: *(задихається з гніву)*

Постережись лише! Спини промову!
Сюди пригнала, згублену себе,
Не для того, аби смішити тебе.

НАДІР-ШАХ: *(холодно та немилосердно)*

Очей гнівливість, викрик хамуватий, —
Тебе мій валах вивчить гамувати.

АЛМАСТ: *(з понурим надхненням)*

Для квітки гарної сумна теплиця.
Не дихає зневолена орлиця,
В колодязі і хвиля не шумить,
В твоїм гаремі я не буду жити!
Мене така образа схвилювала,
І кров кипить забурена моя. . .
Прийиження ніколи я не знала. . .
І покищо дружина не твоя!
Не дурно бабки наші в бій кривавий
Та йшли на поміч до своїх синів. . .
І з ними в'ни ділили горе й славу,
І вмерти вміли без порожніх слів.

НАДІР-ШАХ: *(з гадючою обережністю)*

Твій голос, ніби гарф Дамаських співи,
І цупко так напнута в нім струна,
Що гді тихого лише повіву,
Як може враз порватися вона.
Скажи мені — тебе спитаю двічі, —
Не хмарся так до мене без кінця! —
Чи твій Татул, коли боявся січі,
Чи він тобі поганим був з лиця?

АЛМАСТ: *(зі зненавистю, але захоплено)*

Татул мій — сонце бойового стану,
І вдачею й красою він митець. . .
Ворожих, зрадою жінок, не брав фортець,
Не крав собі звияти за оману.
Він міг в бою одвертим полягти. . .
Мій князь прекрасний, не такий, як ти. . .
(Шахові сердюки гнівно переглядаються. Шепіт обу-
рення).

Я знаю, що тепер мене простити
Не зможе навіть той, що так любив!
Потіха м'ні одна лишилась — мстити!
Сама я так зроблю, щоб він помстив!
(Вихоплює з-за пояса кинджал і наміряється ним на Шаха)

ХОР: Ей, де ж той кат?! . . . Вона нехай погине!
Жигалами нехай її проткне!
(Сердюки кидаються до неї та обеззброюють)
А там нехай голодним псам покине,
Завісить, засліпить, її розпне.

НАДІР-ШАХ: *(спокійно, але грізно)*
Скарати зрадницю! Та не жалій
Ти кар довершених, о, кате мій!

КАТ: *(на згоду киває головою).*

АЛМАСТ: *(намагається вихопити з піхви сердюка меч, щоб ним заколоти себе. Але на неї накидаються й прова-
дять до ката).*

КІНЕЦЬ ЧЕТВЕРТОГО АКТУ

ЕПІЛОГ

ХОР: *(обурено викрикує)*
Ганьба! Ганьба!

ПЕРШИЙ: Та годі, не кричїть!

ХОР: А як ти думав — за таке — мовчати?!

ДРУГИЙ: Що дїд казав — того не буде. Цить!

АШУТ: Прохали ви та правду проспівати.
Тепер я вас вернув у інший світ:
До нашої майбутньої Вірмені.
Дивїться краще. . .

ХОР: *(поривається вперед)*
Що за дивний цвіт?
Поглянь туди! Та на тому струмені!

ПЕРШИЙ: Колеса, світло там!

ДРУГИЙ: Якїсь дома!

ХОР: *(з патосом)*
Горить електрика, гудуть мотори!
Та нуж бо, дїду, розкажіть, де ми?

АШУТ: Привів додому вас. . . Невже ви хворі?

Невже ви не пізнали рідний край?

ПЕРШИЙ: Та ж справді він!

ХОР: Дивись і не питай!

АШУТ: Басують коні, ваші карабахи. . .

Горами лине та веселий спів.

І вам вже не страшні ті росомахи,

Що кров пили на протязі віків.

ХОР: Он там ідуть Комольці між горами.

Зустрінемо ми їх подібними піснями.

МАРШ: Як повстали замучені люди,

Поскидали недолі тягар,

За степи, за моря, на базар

Повтікали пани, як приبلуди!!

Під звитяжний, погрозливий спів

Зруйнували кубло хижаків.

І не вернуться знову панята,

І не сядуть на спини князята, —

Смерть поганим! Робочий народ

Розцвіте без ярма, без турбот!

КОМОЛЬЦІ: *(приєднуються до хору)*

З цілим світом ми будемо жити,

Спільне діло та спільно робити,

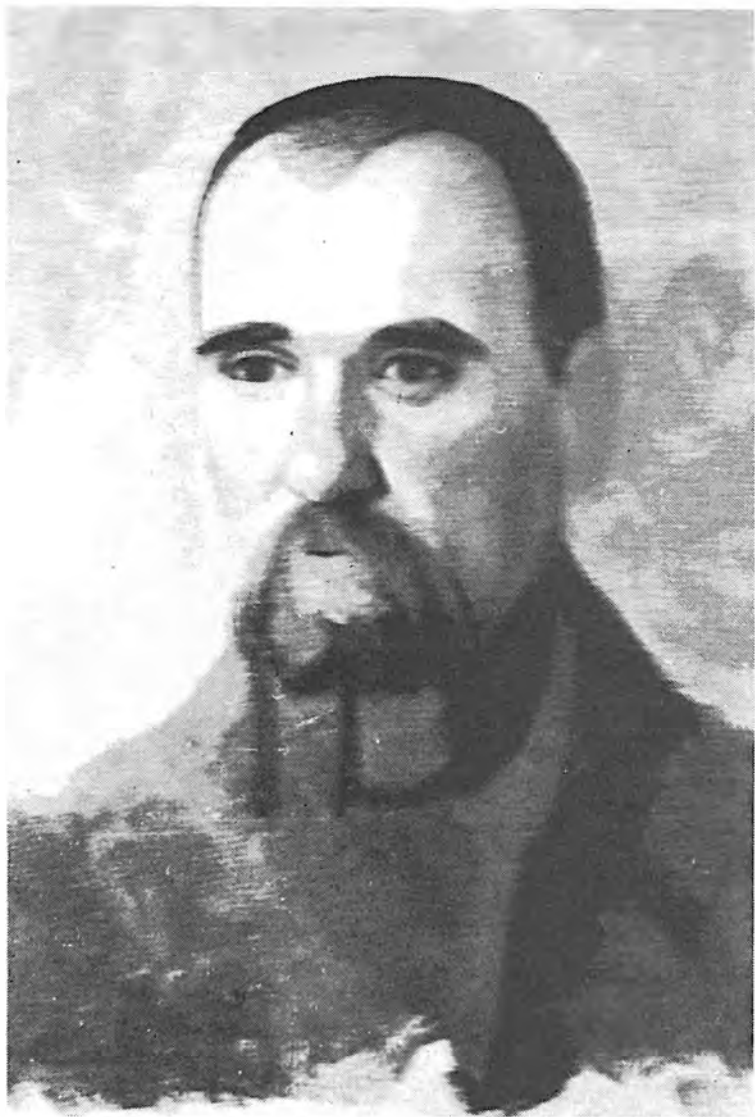
І вже видно щасливий той час

Пролетарської єдності мас!

Одеса, 18.VII.1930 р.

17. БАБЕНКО ВІРА

18. ОМЕЛЯНОВИЧ-ПАВЛЕНКО МИХАЙЛО

19. ПРОКОПОВИЧ ВЯЧЕСЛАВ

20. ПОРТРЕТ НЕВІДОМОГО

21. СЕВНУНЬШ МИХАЙЛО

22. ГРЕЩЕНКО (?)

СПРАГА БЕЗМЕЖНОГО

Футурологічна вправа № 1

Нарешті зі мною щось трапилось, трапилась пригода, що матиме для мене і не лише для мене — я добре це зараз відчуваю — певні важливі наслідки. Мій погляд ковзає по столі (насправді він ніколи ні по чому не ковзає і не повзає — він, радше, вбирає, поглинає, відкриває ту нетривку червону заслону, і світ видимий сам до мене, в мене вривається, збурюючи міріади спеціалізованих, на нього налаштованих жадібних клітин, розчахнутих й тремтячих), отже мій погляд знічев'я, так собі недбало ковзає по столі, по книжці — так було домовлено і заздалегідь ці речі, окреслені поза мною в приступному для мого зору й дотику просторі, названо — «стіл» і «книжка», хоча нічого не змінилось б, коли першому предметові дісталась б назва, позначка другого, й навпаки, адже назви існують лише в мені, по цей бік миготливої тремкої червоної, рожевої заслони теплої, лише тут вони теплі й холодні, принадні й відразливі, страшні, хоча насправді жодна позначка, навіть оце «насправді» до них не стосується, бо існує в зовсім іншому, вигаданому, ілюзорному фантазмагоричному вимірі по цей, по наш бік заслони рожево-живої, теплої, гарячої часто від сліз, від розпуки, від усвідомлення своєї єдино реальної й неунікної минулості, і слова ці, живі теплі позначки, є лише спробою жалюгідною зачепитись за той чужий і незбагнений, часто абстрактний й не підвладний нам світ зовні, поза нами, що нас незабаром поглине і в собі розчинить зовсім байдуже, без найменшої краплі смутку чи радості, без жодної емоції нас перемеле механічними зубами, розщепить діловито на відповідні будівельні, придатні для рекомбінації рівні, — і слюзи здогаду й прозріння не зронить, і учень довірливо й ніжно не прихилиться, не запитає пошепки: «Хто, Вчителю?», — там надворі, в пітьмі зовнішній, постійно триває чиста єдина велика таємна вечерея й жертвопринесення, і ми, як ті равлики, ховаємось, скручуємось в собі, зариваємось в наше маленьке невігластво поряд з лицем великої неунікної всюдисущої Правди, чавкання якої нам розкриває вуха, розліплює набряклі червоні повіки. Я беру і розгортаю скромний томик, добуваюсь до спресованих між них, між палітурками тоненькими, шарудких крижалонок нашаткованого простору й часу з того ні на мить не вщухаючо-

го позачасового постійного банкету, беру ці крихти з чужого високого столу, уламки багатства древнього незайманого поганства, збережені неймовірними зусиллями миготливих облич нищих і гордих, аскетичних й сласних, таких мені знайомих, людських, — але на першій сторінці нічого суттєвого ще не трапилось, іржали білі коні, сурмили бойові мушлі, дві армії лицарів відважних шикувались до бою, хоча один з них уже вагався, почав думати й зважувати, чи варто вбивати, чи не краще все обличити — ілюзорні «честь», «обов'язок», «покликання» й почати жебракувати, жити незалежно й собі, зрештою, на втіху. Це був бунт, викликання справжнього ворога, і він не забарився, інтродукція пишна скінчилась, і мова пішла про головне, — просто й доступно викладене, воно давно смутно жило в мені, і тепер за допомогою цих крихтих пелюсток зів'ялих, розтерзаної плоті рослин, готових і після смерті служити іншим, вищим, воно відкривалось, набувало чітких і викінчених обрисів, з попелу розтравленого поташем й лугом, роз'їденого азотним меланжем знову поставали й розпукувались живі цілісні тіла квітів, дерев, зворушливих й досконалих в своїй простоті функціональній листків їхніх, на яких вищі кров'ю соком своїм витравили й закарбували правду спільну, всіх нас об'єднуючу, — сама земля, весь світ цей вивергав із себе матеріял придатний, щоб вибити, закарбувати на віки прийдешні цю правду про нас всіх, про себе, на листках паперових, вбитих задля життя і пам'яті про нього. . . На сторінках тих буде записано, що всередині тілесної оболонки кожного з нас є незмінна і єдина сутність, лише тіло наше зазнає страждань й матеріяльних втіх; а ця безсмертна сутність, справжнє «я», до них непричетна й повсякчас незворушна. Втілення Того, що неуникне, сутність ця поширена скрізь у світі і вона особистісна й тому насправді неподільна і цілісна, і її ця незмінність і неподільність робить неможливими насправді почуття, що завжди є віддзеркаленням, повторенням рис другорядних, сама ж Вища Сутність непідвладна чуттям, прихована під ними. Сурмлять мушлі, мчать назустріч в стовпах куряви бойові колісничі, виспівують тонко й зловісно тятиви луків, стялись, діткнулись нарешті, вгрузають крицеві наконечники й вістря в тіла слонів, людей і коней, — але не можна вбити, спалити, розсікти на шматки, втопити в воді цю справжню незмінну Сутність, не можна її пронизати й розщепити променями астравід'ї, не можна її також відчутти й пізнати за допомогою слуху і зору, й інших чуттів, цю неуникну сутність, що сама,

за власним бажанням й хотінням, відкриває себе людям, окремим. Власне, таким містичним відкриттям і була ця книжка, й оскільки всі тіла на полі *тої* битви давно були вже вбиті, вона зверталась безпосередньо до мене — і бій розгорявся знову. Ілюзорні відображення єдиної Сутности вставали, розтерзана плоть злипалась міцно до купи, приростали відрубані руки разом із шаблями, всотувалась в розпанахані горла кров, похлиналась, і горді голови в шоломах роззирались усміхнені, шукали недавніх кривдників, — що важить їхня смерть чи народження, гра «випадковости» перед лицем незворушної персоніфікованої Вічности, що сама тут присутня, закликає вбивати, вбивати власну ілюзію, ілюзію ворога, друга, родича і брата, вбивати їх, а не чинюсь вічну думку. Справжня й єдина Наддуша неуникна каже: це я, звільнена з цих понівечених тіл-оболонок, це мене ти шукаєш, і що може бути ліпшим від такої правдивої нашої зустрічі, — в наступну мить голова в шоломі з хряскотом летить, підстрибує і котиться опукою поміж копита, до інших розчленованих ляльок цього грандіозного спектаклю, і на устах Спостерігача Трансцендентного, що всіх обманутих пожирає, пробіжить вдячна посмішка. . .

Не має кінця вічність, немає кінця божественним проявам болю, насолоди, страху і смерті, стражданням також, що передбачають минушу обумовленість й ілюзорну зрозумілість ситуації, підозру про Безначальне Вище, що його навіть не можна назвати сущим чи несущим, — воно вище од усіх, від всяких амбівалентій й порівнянь, сприймань, а також розумувань недолугих, адже розум і є тим злоякісним гніздом, яке породжує непевність й вагання, й розпуку, і яке слід розчавити, — терновий вінець, вінок нарешті розвинути, під яким прозирає скрізь в безликому світлі блаженная усміхнена єдина дірчаста машкара — обличчя жаданої, безякісної, неминущої, сліпучої, незайманої Смерті. Вона перебуває в тілі всякому, вона є сенсом світу, його чистою тотожністю, самопізнанням й повторенням, опираючись на ще вище знання. Вона, що себе пізнає, стає причиною, сім'ям виникнення всіх живих істот, дає всім нове життя в нових личинах, придатних для одноразового вжитку, повитому серпанком чергового смутку, розтавання, розвіювання безначального Духу — остаточно на сороковий день, а поки що я залишаюсь щасливим власником нерозчленованого на окремі складові — що теж в свою чергу множаться — тіла. Я почуваю себе в ньому як якийсь простий і надійний предмет, знайомий і водночас

незвичний, забутий і ось тепер віднайдений, пригаданий і тому особливо дорогий і потрібний, — я називаю це почуття, щойно відкрите, своїм життям, миттю своєї присутности, спалахом крихітним на сліпучому екрані Істини. . .

17 вересня с. Лозовата

РІЗНИК ПАВЛО ГАРАДЖА

Футурологічна вправа № 2

Людина далі, як і споконвіку, живе і програмується їжею, особливо надовго жирним смаженим м'ясом. І механізми поведінки окремих людей, зумовлені їхнім травленням, можуть багато сказати про загальну психологію цілого народу, певної культури, до якої індивіди причетні, більше того — дозволяє передбачити еволюцію поведінки й реакції всього етносу на об'єктивну зміну зовнішніх та й внутрішніх умов його існування. Всі складні форми людської поведінки можна розкласти до кількох елементарних первинних домінант, головна з-поміж яких — більш-менш завуальований інстинкт самозбереження, довкола якого і відбувається концентрація, кристалізація всіх інших, вторинних рис, що й витворюють загалом тип виживання певної спільноти людей — культуру народу. І не лише в книгозбірнях чи порожніх галеріях музеїв живе ця віндзігорна пані. Її думки, почуття й шляхетні, неймовірно високі й чисті поривання зріють також в теплих сажках, порожкують вдоволено й незалежно на купках прілої підстилки, щоб ранку одного осіннього, погожого, цей згусток вкритої щетиною й ріпицею плоті, злютований міцно кавалок енергії життєдайної, сповили мотуззям і витягли на світ божий, повели до місця заклання, свіжою соломкою встеленого. І він іде манірно, видрібцем, хлапає вухами, здригаючи тлустим, провислим задом і лише векає з несподіванки, коли колій Павло Гараджа вправно гепає його на соломі, підчепивши за передню куцу ногу. І точно, артистично недбало встромляє свій довгий вузький ніж в потрібне, лише йому відоме місце між двигими, як драглі, складками сала. Важка грушева колодочка, вишурувана до блиску від тривалого користування, ритмічно здригається, зачепившись за інтимний, повсякчас прихований внутрішній ритм, і з непристойно розквашених протиприродних губ під пахвою, що обхопили, затисли лезо, чорними пульсуючими викидами б'є, вивер-

гається масна течія, звільнена з берегів узвичаєних. І тут ми з Павлом щосили хапаємось за чотири задерті до неба смердючі хвищаючі ратиці — кабан різко й тупо здригається, раз, вдруге, мотає рилом й верещить тонко, пронизливо й болісно. Ріже нам вуха, скаржиться білому світові, свідчить в прозорі й байдужі небо про людську підступність й жорстокість — і на дощатому зеленому паркані усміхається в вуса добірне товариство жирних мордатих котів, що опустили смугасті хвости, застигли скульптурно й терпляче, забули про постійні чвари в чеканні свіжини, — давні поціновувачі Павлового мистецтва, вони вже не раз були уважними свідками й учасниками драми, що знову розігравалась. Вереск слабшає, захлинається, стає примирливо-скривдженим стогоном, і в ньому вчуваються нотки навіть якогось болісного вдовolenня, насолоди. І перед тим, як визівнути в терпке прохолодне повітря свого духа, кабан встигає ще видристатись — на нас, своїх кривдників, на блискучу свіжу соломку, на руді Павлові чоботи, на весь цей чужий і ворожий світ, обгороджений зеленим парканом, якого він до пуття так ніколи й не бачив із свого сажу. . .

Дивлячись з паркового містка Патона на Труханів острів, я побачив і прочитав на протилежному березі Дніпра на встро-мленому в рінь пляжу диктовому щиті напис про необхідність строга саблюдаць правіла паведзенія на вадзе, а далі за диктовим гаслом лежали безбач, недбало розкидані фігурки телеваті, розпластані на тлі дарницьких білих коробок дірчистих, вони смажились на жовтому березі, й тремтливі обриси їхні зливались в химерні знаки, витворювали майже розгаданий надпис, слова майбутнього, але я не став чекати, доки він зовсім проявиться і, обпершись об поренча, кістляві плечі котрогось із блаженних патонів, перевів погляд від червоних літер вище, на білі недолугі хмародряпи, однак і там було щось написано — про «МИР», «ПАРТИЮ», «ТРУД», «ЧЕСТЬ», інші ознаки нашої славної епохи; атрибути застиглого нав'язливого марення, що далі нам сниться, повторюється і вже новий харизматичний лідер, з драглистим ніжним підгарлям, із зловісною стигмою на чолі, обіцяє, усміхнений, груші на цих вербах дніпрових, оскільки на правому березі його понурий попередник вже місця не залишив, заселив його мальовидлами із свого історичного сну, гранітними брилами й сталлю листовою обкладеного сажу. . . Літо кінчалось, ще добрих два місяці і настане справжня осінь, сезон незмінних духмяних жертвопринесень в нашому селі. І мій

давній приятель Павло Гараджа розвие й дістане із шкарубкої ганчірки свій ніж різницький, і точило знову кине білий сніп іскор на його великий рудий яловий чобіт, вранці в прохолодній возовні, де тхне мастилом й металом іржавим, давнім, й над головою до сволюка ластівки приліпили свої сухі й порожні вже гнізда. . .

16 серпня 1989 року, с. Лозовата.

НАСЛАННЯ

Футурологічна вправа № 3

Обсипаний мерехтливою лускою і навіть поодинокими ворухкими кліщами, що натрусили за комір повз вікно пролітаючі малі шарудкі світи Паскаля, я підвівся з ліжка і майже навпомацки відшукав жовтий світляний папір, ручку і, позіхаючи, шкрібаючи груди, під пахвами, розпочав трактат про феномен людського альтруїзму — явище майже не досліджене й не помітне згори Сторонньому Спостерігачеві нашого недолугого сумного кружляння в безмежному космосі — поважний цей трактат, вперше з часів Галілея покликаний збагатити й наповнити вщерт, до верху нудотою одноманітного кружляння сю ніч осінню зоряну, занурити в запащу і сонну, терпку від сіна сухого в хліву її прохолоду, закрутити разом з примерзлим павутинням, вкритими памороззю блідо-синіми соломинками крихітний гойдливий ковчег мого Сонного Безсилля в затишному хліву, де я живу, під уважним поглядом виколотого й закислого ока Пічного Споглядальника, якому до всього є діло, — я знаю, до ранку воно в нього витече зовсім. . .

Феномен альтруїзму в нашому селі колись, до Великих Перетворень, був тісно пов'язаний з християнським поняттям жертвості, в якому знайшов своє, як нам тепер видається, метафізичне тимчасове обґрунтування, бо сьогодні, після того, як з дубових церковних колод зробили добротні леги, щоб настелити підлогу в колгоспній свинарні, ми можемо з повним правом першовідкривачів, підкріпленням вагомо почуттям високої відповідальності перед прийдешніми поколіннями, сказати: альтруїзм абстрактний, християнський набув у нас нового, співмірного вимогам бурхливої епохи звучання, не зважаючи навіть на те, що деякі важкі сірі колони, слід признатись, скинуті з високих стін церкви дідівсь-

кої, розкололись навпіл деренчливо і тим самим, прямо скажемо, порушили загальну урочисту гармонію гупання об втрамбовану землю плодів зрілих 1000-літньої євангелізації нашого народу, — але ми, як один в чорних куфайках, задержавши голови в небо, добре розуміли, що стражданнями своїми давно перевершили розіп'ятого Галилеянина. І переводимо оце тепер принцип нашого альтруїстичного, жертвовного самозбереження на якісно новий щабель, Йому недоступний, забезпечуючи досягнення щораз вищих виконань і перевиконань плянів здачі державі свинини, покращуючи тим самим, всіма своїми помислами, силами й соками все зростаюче духовне й матеріяльне побутування не лише нашої великої держави, але й всієї людської спільноти, змушуючи на нас рівнятися і зарубіжні прогресивні маси трудящих, можливо, і не в теплих немарких зручних куфайках, як ми оце зараз, а покищо в кумедних якихось шортах й кольорових набедрених пов'язках. . .

Так думали ми, задержавши голови в осіннє синє небо, де кружляли наполохані ворони, і лише вітер нагонив нам скупку сльозу на очі, і жертва наша від того ставала ще більш чистою і опосередкованою, дробилась, як в кристалі, наближаючись і повертаючись до свого напередвизначеного стандарту, запропонованої колись Галилеянином на горбі серед жовтої пустелі досконалої метафори, в жертвопринесенні якого майже не було нічого матеріяльного, корисливого; в ім'я щастя і світлого майбутнього людства ми відмовлялись від Бога з усіма атрибутами і оце руйнували його хату. Кожному народові, кожній культурі притаманний свій щабель альтруїзму, і якщо він, цей щабель, звичайно міняється — то лише в напрямку до ще вищого, витонченого і тривкішого «щабля», адже всякий регрес духовости, себто усього комплексу жертвовної культури, неминуче означає деградацію, моральне падіння й подальшу загибель етносу, носія культури, — так резонно думали ми, задержавши голови в холодне, вже свинцеве осіннє небо, де розпачливо кружляли древні птахи, і коли Пінцевич виплюнув в розчахнуті дверці кабінки заслинений недопалок й потяг на себе обидві ручки фракціонів, й замурзаний, з патьоками мастика «детешка» його заревів, заскімлив з натуги, заходячись, — потім рванувся вперед полегшено, і зачеплена тросом баня з хряскотом впала, ще й покотилась й розсипалась в бур'янах віялом лат, — трухлява голова в посрібленім шоломі виявилась зовсім порожньою всередині, — і ми, посміхаючись, місячи болото гумаками,

розійшлись по своїх хатах під стріхою, з більмастими вікнами, ще більш певні своєї сили, свого високого надлюдського призначення.

Пінцевич, що звалив трухлявого осоружного велетня, був зайшлий мандрованець, очевидно білорус, представник нації, своєрідний культурно-жертвний прогрес якої і досі залишається для нас взірцем недосяжним, — на вигляд він був як з шкільного підручника чоловік, що стоїть з палицею на плечі, розкарячивши ноги, і з якоюсь особливою, знаючою посмішкою терпляче переконує, потверджує все новим поколінням людських дітей теорію мавп'ячу вченого містера Ч. Дарвіна. Білявий і приземкуватий, з посмішкою-натяком на мокрих губах, Пінцевич завжди був веселий не так від самогону, як від постійного успіху в наших чорнявих й тілистих молодих; давно перезрілі й без пари, вони охоче лягали з ним в полі просто неба між купами прив'ялої гички, — одним поміхом ножа, затиснутого червоними, синіми пальцями, жінки відрізали, відтинали ту гичку з холодних, обліплених грудками землі буряків, а потім перекидали ті прив'ялі влежані купи габлями на причеп, і губатий Пінцевич, з приліпленим до варги недопалком, тяг перехляблений причеп вниз, возив гичку до села, на колгоспне подвір'я, до свинарні, корівника, стайні й інших таких потрібних, може й не зовсім привабливих й задрипаних, як на перший недосвідчений позір естета, вирішальних споруд нашого з вами добробуту, — хоча, якщо придивитись, в сяючій й ніколи не діючій, перемерзлій, повній гнилого силосу вежі з алюмінію є щось те самодостатнє, невловиме й недовомлене, як посмішка Пінцевича, й чого так бракує анодованим сріблом стерильним скульптуркам Архипенка, порожнім, як свистулька всередині. Життя тут було потужним ключем, перелопачуючи, вивертаючи механічно з кожним черпаком транспортера новий кавалок гною, свіжого й жовтого, що ляпавсь в підставлений кузов жирною печаткою, підтвердженням правильності обраного нами колективістського шляху, альтруїзму безоглядного, що веде до повного розчинення й злиття з неуникною, вічно рухомою і теплою первинною плоттю універсуму, з якої і народжується все суще паруюче розмаїття форм.

Якщо розглядати людство цілісно, то його генофонд накопичував шляхом відбору генотипи все більш альтруїстичні і ми є вершиною цього світового відбору, вершками сепарації, що сприяють розвитку і збереженню всіх, крім нас самих; відбір цей зумовив максимальну нашу пасивну сприйнятлив-

вість, розкритість перед чужинцями, що проникають в наше середовище й розщеплюють його зсередини, — тоді ми плачемо від вдячності; наш сум материнський виливається в журливі пісні, яких маємо понад триста тисяч; якби комп'ютер новітній вивів їхній спільний алгоритм — це була б непогана коліскова для дозріваючого до міжзоряного Апокаліпсису світу. А поки що, коли раптом твої рідні й знайомі забувають і не впізнають тебе, соромляться, коли часом ти сам забуваєш те, що здавалось неможливо забути, і коли на тебе находить байдужість і тремтіння, і отой відомий щем внизу живота, й сухість в роті — ти стаєш низенький-низенький, ти присідаєш від знічености до самої землі, згорблений навкарачки, щоб прислухатись зачаєно до самого себе, до того внутрішнього шуму, що в тобі росте і зріє, — ти стаєш рівчаком і осклизлим вичовганим колобом, крізь який протікає, пробирається каламутний потічок вже чужого, відстороненого часу, жебонить і нашіптує тобі, самотньому, щось гаряче, несамовите про вдячність на вухо, і ти зачудовано придивляєшся до цього потоку рідного, а не чужого, і крізь дзюркіт вчуваєш глухі утробні звуки вулкану, що дістають все глибше й глибше, сміх нелюдський і прихований тебе розбирає, булькає в горлі знанням і здогадом нового зриву, нового чину й поступу, — навкарачки спрінтером наслухаєш стрілу наступного поштовху струмом в спину, що зірве й кине, пожбурить тебе назустріч новому рабству, новому сонцю, вітру й розверстій землі — черпаком вічного і незворушного Транспортера. . .

14 жовтня с. Лозовата

Футурологічна вправа № 4

Всякому життю притаманна телеологічність композиції, кінець життя передбачається із самого початку і є єдиною об'єктивною справжністю, до якої неухильно наближаємось із свого часу. Власне, мета і засіб її досягнення найтісніше взаємопов'язані, вони щомиті дзеркально відображаються одне в одному, і живемо й дихаємо ми лише для того, щоб перестати жити.

Зіщулений, я відчуваю все ближче як зверхністю нелюдською віє в часі, крижаним холодом відсутности. . . Надчассям позачасовим назвав я останнє це спостереження, хоча й жев-

ріла на самому початку надія назвати його відкриттям позачасовим. . . Але вражаюча глибина зачаєности в часі, глибина узбочення із запрограмованого шляху загального дала відчуття усвідомлення свого невідпадкового взаємопов'язання з драглистим матеріалом смердючим перетворених в звалище наших долинів, в яких перебуваю, заколисуваний шепотом верболозів. Матеріал цей — проекція мого «я», відбиток алкозбудження, бачення виноградної лози, що пронизує світотвір, в хорі недбалому гублячи окремі голоси цвіркунів, — вмовклі, вони ще когось пізнають надвечір, прислухаються роздратовано, осivistують з бур'янів, здригаючи свідомість, розбурхану вичавками до ще глибокого сну. . . І тоді над доспілими пшеницями визирає й посміхається Місяць, зауважує глибину переходу жовтого кольору в темно-синю мою самотність край урвища. . . Пульсуючи від дискретних твердих остюків вгрузаючих, м'яке тіло мое сповзає безголово униз в своїй готовності, де життя, що мене переслідує, розчиниться гойдаючись. . . Недовго їй тішитись, перестиглій смаглявій Деметрі-Матері, біля самого входу лона її ніж представлений, і волосся, отруйним хробаччям намащене, волого полискує. . . Лише в мене є ключ до цього потріскування тернини під горщиком — час повернення назадгузь до ветхої Книги, де вже перші рядки є констатацією конфлікту розподілу всього створеного надвое, на Небо й Деметру поступливу, на світ видимий і невидимий, ідеальний, позачасовий. Комашина ж моя свідомість покликана Батьком усепопужним стати посередником, місцем зустрічі й солодкого, скуленого спросоння ніжного доторку двох сфер протиставлених, Жовтого Поля й Хіті Небесної Пітьми, сильно надвечір примруженої. . .

1 липня 2013 року Божого в селі Лозовата на Україні, лежачи напідпитку край болота ставкового (поруч дрантивного гумового чобота й жовтої ляльки із пластику), я зазнав перетілення, трансміграції в тіло цвіркуняче. . .

ВІД РЕДАКТОРА

У своєму рукописі «Київ. Академія Мистецтва» М. Жук згадує, що він уклав угоду з «видавництвом 'Сіячі' на видання... творів (п'ять томів — проза, поезія, драматичні твори, казки і статті з питань українського мистецтва). Книжки так і не змогли з'явитися з чисто технічних причин». І через це українська культура не має тома п'єс М. Жука, який в ті роки був одним з провідних українських драматургів-екзистенціалістів. Його п'єси ставилися в Чернігові. 1-го січня 1920 року в Чернігівському Будинку мистецтва було показано «Легенду» — драматичний етюд на 3 дії. А 25-го серпня 1923 року в Чернігові в Театрі імені М. Заньковецької відбулася прем'єра «Мадонни з Ефесу». П'єса мала великий успіх.

У першому числі ж. «Плужанин» за 1925 рік (стор. 35) читаємо: «Жук М. (Чернігів) — написав велику п'єсу з візантійського життя. Її було зачитано в колективі артистів театру імені Івана Франка. Її визнано дуже доброю, але через старовинність сюжету, хоча і революційного, для сільського театру не придатна».

У нас немає відомостей, що п'єса «Плебейка» ставилася на сцені. Рукопис, який оприлюднюємо, дійшов до нас в поганому стані. Подаємо п'єсу, як високохудожній приклад українського екзистенціалізму, що з'явився задовго до Ж.-П. Сартра.

Василь Барладяну

Михайло ЖУК

ПЛЕБЕЙКА

Трагедія на чотири акти
(шість сцен)

Політика — це є дуже непожиточне розгортання павутини, яка далеко простіше рветься, ніж розплутується і яка заводиться по тих місцях, де найбільше неохайности.

ПЕРСОНАЖІ ТРАГЕДІЇ

МАРІТА (плебейка)

МАРИНА (сліпа мати Маріти)

ГОРБАНЬ (голова Месників)
ІМПЕРАТОР
ЕВНУХ (Ганем)
НАЧАЛЬНИК ЗАЛОГИ
НЕВОЛЬНИЦІ: 1, 2
ЖРЕЦЬ
ПОМІЧНИКИ ЖРЕЦЯ: 1, 2
ГОЛОСИ: 1, 2
РАБИ: 1, 2
УПРАВИТЕЛЬ ПАЛАЦУ
ВАРТОВИЙ ІМПЕРАТОРА
ВАРТОВИЙ
ХЛОПЧИК
МАРКО
ЛУКА
Сторожа, вояки, голота, раби, музики.

АКТ ПЕРШИЙ

ДЕКОРАЦІЯ

Старий льох під назвою «Зелене Око». Лукаста, масивна стеля, циклопічної будови, з якої звішується олійна лямпа на ланцюгах і на залізному обручі.

Просто поглиблення в стіні, куди стає поганська фігура жадливого каліки-бога. Вона так приладнана, що може ви-качуватися вперед і знову бути захована в поглиблення, яке добре маскується висувною стіною. По боках дві арки, за якими коридор, що йде рівнобіжно рампи. Праворуч коридору гвинтові сходи надвір, ліворуч до верхнього помешкання. Крізь арки видно два подовгастих (горизонтально) вікна, що заґратовані в залізо.

Столи, прилавки, діжки з вином.

На сцені сама голота приморського міста, як чоловіки, так і жіноцтво. Під музику дудок і бубона йде обрядовий танок.

Все робить вражіння важке, дике, безнадійно заплутане. Дуднять ритмічні удари ніг, звиваються тіла, митляють лахи; гойдається світло, коливаються великі волохаті тіні... І тільки напівпритомні вигуки прорізають чимось напруженням атмосферу.

Якийсь час триває танок, глухо й сердито звучить музика, перетинає сцену кинена в куток одежа, лише фігура Горбаня завмерла на підвищенню...

Там концентрується світло, що різьбить його поставу в чорнотіні та яскраві бліки.

ГОРБАНЬ: *(на підвищенню, біля фігури бога)* Богу помсти помолимся. . . Як жажлива його постава — так само жажливе наше життя серед бруду, холоду, голоду, хвороб і зневаги тих, на кого працюють наші руки.

ВСІ: — Кар-га

— Кар-га

— Кар-га

ГОРБАНЬ: — Так, ти звешся Карга, що значить ворон, зловіщий, чорний. . . Ворон, що літає на трупи. . . Ми тебе годували довіками, і ти не можеш сказати, що колинебудь лишався голодним. . .

ВСІ: — Кар-га

— Кар-га

— Кар-га

ГОРБАНЬ: — По довгому обіді — ти заслуговуєш на ласощі. І дамо тобі легомінку з тих, що нас пригнічували, що годували тебе тільки важкою стравою: нашими трупами.

ВСІ: — Кар-га

ГОРБАНЬ: *(простягає вперед руки і хвилину мовчить, встроївши очі у тих, що танцюють)*.

Розмова танцюючих:

ЧОЛОВІК: — Не кружляй так незграбно, товаришу.

ЧОЛОВІК: — А що?

ЧОЛОВІК: — Бог не любить нечистого танцю.

ЖІНКА: — Нехай бог потурбується за нашими дітьми.

СТАРА: — Немає іншого клопоту богіві. Не наплodжуй стількох дітей, красунечко. . . А то сама вже потурбуйся за тим.

ЧОЛОВІК: — Та тобі легко до твого бога промовляти такі речі. Наші діти потрібні йому. Він їх спродує тим, що висмоктують наші сили. О-го-го.

ЧОЛОВІК: — О-ля-ля. О-го-го.

ВСІ: — О-го-го. О-го-го. О-го-го.

ГОРБАНЬ: — *(зразу стрибає з підвищення і виходить уперед, вихопивши по дорозі Маріту за руку, наче квітку з танечного вінка)*. Слухай, прекрасна. . . Ти ненавидиш його. . . імператора?

- МАРИТА: — Так ненавиджу, як ненавиджу бруд, що навколо мене і в якому я примушена жити. . . Як голод. Як важку хворобу.
- ГОРБАНЬ: — Дальше, дальше, прекрасна.
- МАРИТА: — Ненавиджу за те, що мене били батогами, коли я була малою дитиною. . . Ненавиджу за те, що батька мого закатували на смерть. . . Що матір мою позбавили очей на старість. . .
- ГОРБАНЬ: — Кажі, кажі, прекрасна. . . Твої слова дорівнюють твоїй красі. . . Яка ти гарна. . . до болю гарна твоя краса. *(Пестить їй руку своєю рукою)*.
- МАРИТА: — Ненавиджу до того, що задавлю його от цими руками, що перегризу йому глотку власними зубами. . .
- ГОРБАНЬ: — *(тихо сміється)* Навіщо руки, моя кралечко? Навіщо зуби? Ось. . . *(Похапцем виймає з-за одежі пляшечку)* Поглянь. . . кілька краплин тієї отрути — і певна смерть. Смерть не зразу, повільна, але певна. Так повільно вмерли ми од його рук. Так повільно хай і він загине від нашої отрути. Дозволити йому вмерти одразу, не відчуючи жаху смерті, — це було б великою ласкою з нашого боку. Ні, хай перед ним встане вся картина руйнації його власного життя, хай він почує те, чого не можна уникнути, те, що відчували ми, на протязі багатьох років, багатьох поколінь. Нам не легко чекати, але ми почекаємо. Дивись, як горить. Так горять часом очі у тих звірів, яких я доглядаю в царському звіринці. . . Як грає, як іскриться. . .
- МАРИТА: — *(хапає пляшечку й притуляє до грудей)*. Правда? Правда? . . . Кілька краплин. І ти кажеш, що повільна, але певна смерть. . . Повільна. . . І всю насолоду помсти відчую я. . . Це правда. . . Скажи, що це правда. . . Я ще раз хочу почути. Скажи. . .
- ГОРБАНЬ: — Така ж правда, як те, що я маю горб і що він виріс від удару ломакою управителя звіринцем. . . Я був тоді. . . був малим і гарним хлопчиком. . . Я всім казав «драстуйте» і ласкаво посміхався. . . Й душа моя сміялася. . . Як тільки сміється дитяча душа.
- МАРИТА: — *(ховає пляшечку на грудях за одягу)* Мені жалко тебе. . . жалко того, що ти був колись малим і гарним. . . *(Простягає руку і пестить Горбаня)*.
- ГОРБАНЬ: — *(одстрибує набік)* Не смій цього робити. Це є на зраду. . . Це є ніжність, яка присипляє справедливість. Раби не повинні знати ніжності, поки вони є рабами.

МАРІТА: — Вибач мене за жіночу ніжність. Я так. . . Я більше не буду.

ГОРБАНЬ: *(надходить і бере її за руку з силою)* Іди туди. . . до матері. Там приготовлена тобі пишна одежа і блискучі прикраси. Одягнися. Бо коли продають тіло, то воно му-ситься бути гарно оздобленим.

МАРІТА: — Мене продають? . . .

ГОРБАНЬ: — Так треба. . . Гроші підуть на повстання.

МАРІТА: *(стискає руку Горбаневі, дивиться на його, а по тому мовчки йде ліворуч на сходи. Там спинається, знову йде).*

ГОРБАНЬ: *(втримує павзу, потому повертається до по-стави бога)* Чого завмирає Ваш танок? Карга буде гніва-тись. Карга не стане їсти лабоміни. . . За мною так! *(Почи-нає жваво кружляти в танку)*

ВСІ: Кар-га

— Кар-га

— Кар-га

(Танок розгортається все більше та більше. Нарешті стає подібним до віхру).

ВАРТОВИЙ: *(зі сходів праворуч, що провадять надвір)* Тихо. Мовчіть. . . Мені здається, що я чую ходу. . . Припиніть танки і зробіть порядок. Я піду назустріч, щоб трохи од-тягнути час *(зникає за дверима).*

ГОРБАНЬ: — Доволі. Зараз же все на місця. . . Старий Лука сідає за прилавком і подає вино. Решта сидить і п'є. Тільки сховаємо Каргу. Швидше, не барись. *(Допомагає всім. Хо-вають фігуру, засовують стіною. Сідають за столи ра-зом з жіноцтвом. Тих, що попадали від танку, — кладуть попід стіни).*

ВСІ: — Обережно.

— Не хапайтеся.

— Вартовий не допустить, щоб зараз увійшли. Нічого не станеться.

— Давайте, діду, кружки та пляшки!

— Кар-га.

— Кар-га.

— Де Маріта?

— Вона переодягається. *(Всі сідають пити вино. Деякі жартують з жіноцтвом).*

ГОРБАНЬ: — Все? . . . Тепер шум і пісню. Вартовий буде зна-ти, що можна йти. . . *(На сходи, де Маріта).* Ти вже готова, Маріто?

МАРІТА: *(за лаштунками)* Я вже готова. . .

ГОРБАНЬ: — Чекай на мене. . . Я прийду, коли буде треба.
Тільки твердість. . . Не треба ніжності. . . Пам'ятай, що ти
Плебейка. . .

МАРІТА: *(з дверей)* Заклинаюсь вам на все, що не захитаюсь,
що рука моя не здригнеться, коли буде це робити. Закли-
наюсь пам'яттю свого батька.

ГОРБАНЬ: — Віримо, чекай.

ВСІ: — Віримо, Маріто.

— Не треба заклять.

— Ми теж не зрадімо.

— Кар-га.

ГОРБАНЬ: *(одходить од сходів праворуч і сідає окремо за
столом).*

ТРІО: *(Співують).*

Гуртуються хмари в отари,

Збирається небо до злив,

Тікає Оника додому,

Аж парубок раптом зустрів.

ХОР: — Зажди часок, красуне. . .

— Зажди часок, красуне. . .

ТРІО: Не зможу заждати й хвилинки:

Я блискавки вельми боюсь. . .

Попробуй лише обійняти —

Побачиш, що справді трушусь.

ХОР: — Та тільки обережно. . .

Та тільки обережно. . .

СМІХ

ГРУПА: *(розмовляють)* — А я кажу, що зробить.

— Маріта?

— Звичайно, не хто інший.

— Красою?

— Тільки красою. . .

— Я вірю в ножі. . . Тільки в ножі. . .

(Спільно) — Кар-га, Кар-га.

МАРИНА: *(Виходить з лівих сходів. Як стає на підлогу —
простягає руки вперед. Сиве волосся лягає пасмами. Оде-
жа обідрана. За інстинктом сліпої — спиняється і зразу
простує до Горбаня).* Ти скажеш мені, яка красуня в ново-
му вбранні? Ти скажеш?

ГОРБАНЬ: *(похмуро)* Скажу, Марино.

МАРИНА: — Моя дочка... мої очі. Вона помститься за мене й за мого чоловіка... і за всіх. Чуєте? Вона помститься... Помститься...

ВСІ: — Чуємо...

— Чуємо, Марино.

МАРИНА: — Вища справедливість вимагає того... Вимагає того моя передчасна старість. Моя сліпота. Я віддаю Вам свою дочку. Вона буде шматком принади, а ви капканом... Чуєш, Горбань?

ГОРБАНЬ: — Чую, Марино...

МАРИНА: — І настане час, коли ти розпустиш диких звірів, що для забави роздирають наше тіло. І не потягнуть на розкішних носилках змучені люди гніючі постави сатрапів. І не будемо всі так важко здобувати шматок потрібного нам хліба. Замуруємо льохи, де на гнилій соломі народжувалися наші діти. Загояться рани од ударів... Не будуть сліпнути очі з отруєних випарів на фарбувальнях. Доці та вітри не шарпатимуть так швидко наших мушкулів. І кожного, хто не піде на це, — сплямує громада. Народиться новий бог — добрий до всіх, і спалимо Каргу, бога помсти.

ГОРБАНЬ: — Так буде... Так буде, Марино...

МАРИНА: — Так мусить бути. Я це бачу своїм внутрішнім зором. Але треба не тільки їх, а й таких, як ми. Може більше самих себе... Бо не вони страшні, а ми... Чуєте, ми...

ГОЛОС ПЕРШИЙ: — Серед нас немає зрадників.

МАРИНА: — Тисячі.

ГОЛОС ДРУТИЙ: — Немає катів...

МАРИНА: — Тисячі.

ГОЛОС ТРЕТІЙ: — Немає сатрапів.

МАРИТА: — Безліч... Чуєте, безліч!

ВСІ: *(схвильовано)*

— Ти сліпа.

— Брешеш!

— Тобі жалко своєї дочки.

— Ти забула за наші муки.

ГОРБАНЬ: *(стукає кулаком по столу)*. Тихо, не смійте плямувати ту, яка оддає свою кров у жертву...

ГОЛОС ДРУТИЙ: — Серед нас немає злодіїв.

МАРИНА: — Є злодії... Є кати... Є сатрапи... Є всі ті, що мріють мати рабів. Я боюся Вас, боюся...

ГОЛОС ПЕРШИЙ: — Затули рота, стара, поки не пізно.

ГОРБАНЬ: *(кричить)* Тихо, кажу! Годі, Марино. Ти в житті зазнала багато несправедливості... І не твоя вина, коли так гірко плачуть твої слова.

ХЛОПЧИК: *(вбігає. До Горбаня)* Там ідуть. Імператор. . . сам імператор.

ГОРБАНЬ: — Добре *(бере за руку Марину)*. Іди покищо до Маріти. . . Хай буде готова. І ні слова, пам'ятай, з того, що ти тут казала. Твої слова повинні стати солодкими. . . Йди. *(Випроваджує Марину ліворуч на сході, ходить і стає раз за раз же вдолині. Павза)*.

ВСІ: *(Шум розмов. П'ють. Обіймають жіноцтво)*.

ІМПЕРАТОР: *(Входить в темному й довгому плащі. За ним у такому ж плащі вартовий)* Хазяїн! Пес горбатий. Чому так темно в твоїй смердючій ямі? *(До вартового)* Смолоскипів, щоб розглянути злочинське зборище.

ГОРБАНЬ: *(Надбігає й цілує край плаща)*.

ВАРТОВИЙ: *(ляпає в долоні, і на той заклик входить кілька людей зі смолоскипами)*

ГОЛОС ПЕРШИЙ: — А ти чого кричиш? . . . Хто ти такий? Може, дикий тур? Так ми туролови.

ІМПЕРАТОР: *(Скидає раптом плащ і кидає його на руки вартовому. Гордо)* Імператор. . .

ВСІ: *(схоплюються. Наче спільним віддихом, похилившись)* — Імператор. . . ?

ІМПЕРАТОР: — Так. . . Імператор. . . Я вибачаю того, який так нечемно зустрів мене. . . Гей, пес горбатий, де ж твоя красуня? А випийте за здоров'я імператора. . . Старий, дай вина! Гроші? — маєш! *(кидає на прилавок золотого)*.

ГОРБАНЬ: *(з уклоном)* — Красуня давно чекає на твою ясність. . . Вона подібна до того алмазу, що прикрашає твої груди. В неї чорне волосся, як держало твого меча. Вона біла, як місяць серед темного неба.

ІМПЕРАТОР: — Годі, годі. . . потворо. Тобі все буде гарним, що неподібне до тебе. . . Йди швидше, а то розчавлю, як краба ногою. . .

ГОРБАНЬ: — Смерть під ногами імператора — найкраща смерть підданцеві *(схиляється і спиною відходить до сходів ліворуч)*. Так померти кожному на честь піде. . . На славу. . . На довгу, невмирущу славу. . .

ІМПЕРАТОР: *(до всіх)* Пийте. Чи мало вина дає вам старий скупар? Диви, старий. . . Погані жарти починаєш. . .

ВСІ: — За здоров'я імператора!

— Слава!

— Слава!

— На многії літа!

— На весь світ!

МАРИНА: *(сходить з простягненими наперед руками)* Де він? Дайте мені зміряти пучками його поставу. . . Дайте доторкнутися до його одержі. . .

ІМПЕРАТОР: — Що то за відьма? Од неї смердить гніючим болотом. . . Сліпа безодня, сліпої доли. . .

МАРИНА: — Дайте доторкнутися. . .

МАРІТА: *(сходить з високо піднесеним чолом. У руці пальмова гілка. Плавним рухом кладе гілку до ніг імператора).*

ІМПЕРАТОР: — Вона? Де ви вкрали таку зорю? Небо якої країни втратило свою прикрасу? Випростайся. . . Не псуй свого стану, дівчино. Твої очі від нині повинні дивитися тільки на мене. . . Я і сонце повинні стрічати твій погляд. . .

МАРІТА: — Мої очі не звикли бачити таку ясність. Я тільки покірпа раба свого імператора. . . Покірпа рабиня. . .

ІМПЕРАТОР: *(до Горбаня)* На. *(Передає мішечок з золотом)* Тут стане тобі на двісті рабів. . . Або на що схочеш.

ГОРБАНЬ: *(бере гроші. Робить вигляд, що цілує край одержі імператора. Тихо спльовує на бік)* — Велика ласка, велика. . .

ІМПЕРАТОР: *(до Маріти)* — Ти хочеш бути. . .

МАРІТА: *(випростовується)*

ІМПЕРАТОР: — Моею коханою. . . Моїм щастям?

МАРИНА: — Маріто.

ІМПЕРАТОР: — Відьма.

МАРІТА: — Мамо, я тут. . .

ІМПЕРАТОР: — Вона?

МАРІТА: — Мати.

ІМПЕРАТОР: — Вона — мати? *(Павза)* Підеш зо мною?

МАРІТА: *(тихо)* Піду.

ІМПЕРАТОР: — Плащ. . . Дорогу моїй коханці! *(загортає Маріту в темний плащ. Сам також загортається у другий)* Ще вина, старий. . . Хай п'ють за її здоров'я. . . Маєш. *(Кидає золотого)* Ходім. Дорогу!

ВСІ: — Слава імператорам, слава!

— Дай Боже, Маріто.

— Пам'ятай: Карга.

— Кар-га.

— Кар-га.

ГОРБАНЬ: *(бере за руку Марину й виводить наперед)* Мовчи, Марино. . . Заціплюй зуби та мовчи. . . Надходить великий час. . . Я повипускаю своїх звірів. Я стану великим месником.

МАРИНА: — Мені вирвали серце й покинули собаці *(труситься)*. Мені спорожнили груди. . . Слухай, як там віє, як у

димарі... І це зробили ви... бо вам так потрібно. Я сліпа... Я вже помру. У-у-у. І ви своїми руками накидали каміння на мої груди. Вони п'ють вино — кров моєї дитини... Я мати, я повинна захищати життя... *(Сильним помахом руки б'є Горбаня по виду)*. Каліка.

ГОРБАНЬ: — Приймаю цей святий удар од матері... Тихо, ви... Кар-га...

МАРИНА: *(дико кричить)* — Маріто! Маріто! Дитино моя... Серце моє, кров мого тіла... Вернися до мене, вернися!

ВСІ: *(наближаються до них)*

— Тихо... тихо...

— Мовчіть.

— Плач матері.

— Мовчіть... Тс-с-с...

— Вона страждає...

— Страднице.

— Страднице.

— Тс-с-с...

МАРИНА: *(скрикує)* Маріто! Маріто! *(Падає)*.

ЗАВІСА

АКТ ДРУГИЙ

СЦЕНА ПЕРША

ДЕКОРАЦІЯ

Спальня імператора. Ліворуч розкішне ліжко. Просто — маленькі ковани двері. По боках вузьенькі заграбовані вікна. Праворуч такі ж самі двері, що проводять на жіночу половину. Порфірові колони, що йдуть півколом у глибини. На стінах зброя: щити, списи, мечі, шоломи... З правого боку біля колони — квадратний стіл і кілька масивних, майстерної роботи крісел. Горять олійні лампи, ковани з бронзи. Під стінами лави, що застелені дорогими килимами. На мармуровій підлозі також кілька килимів. Стеля розмальована, а на стінах, мозаїчної роботи, картини полювання. Ловці з собаками і звірина, що тікає од ловців.

УПРАВИТЕЛЬ: *(з тройчаткою)* Ти що взяв зі столу? Шакал, собака! *(Б'є раба)*.

РАБ ПЕРШИЙ: *(падає — плашма й старається поцілувати ногу правителя)* Зоре небесна... Свята блискавка... Це тобі здалося... Нічого я не брав зі столу. Змилуйся, пожалій.

УПРАВИТЕЛЬ: — *(тручає раба ногою)*. Гей, там!

ВАРТОВИЙ: *(входить)*

УПРАВИТЕЛЬ: *(до вартового)* Дайте йому двадцять линів і замкніть під землю... На ланцюги...

РАБ ПЕРШИЙ: — Змилуйся... я од раня голодний... Я нічого не брав зі столу. Я ніколи нічого не беру...

УПРАВИТЕЛЬ: *(до нерішучого вартового)* Ну, бери... *(до другого раба, що біля столу)*. Чого руки назвішував?... Те ж хочеш?

ВАРТОВИЙ: *(тягне першого раба)*.

РАБ ПЕРШИЙ: — Скажи замкнути під землю... Не треба линів... Позавчора мене також били.

УПРАВИТЕЛЬ: *(Не звертаючи уваги. До другого раба)*. Кухоць з вином постав посередині столу *(розглядає чарку до світла)*. Що тут за пляма? Що за пляма, кажу?!

РАБ ДРУГИЙ: — Як сонце. Ніякої плями... Зоре найясніша... Місяцю срібний! *(падає до ніг)*.

УПРАВИТЕЛЬ: *(сердито)* Хочете, щоб мене під землю замкнули, як вісім соняшних днів тому назад... Хочете згноїти мене на соломі? *(заносить тройчатку над рабом)*.

ІМПЕРАТОР: *(входить)*

УПРАВИТЕЛЬ: *(опускає руку й низько нахиляється)* Алмазові твердому... Сонцеві ясному...

ІМПЕРАТОР: — Встаньте і йдіть собі... Йдіть.

УПРАВИТЕЛЬ: *(цілує край одержі імператора)*

РАБ ДРУГИЙ: *(затуляє руками очі, наче від сонця й виходить за управителем)*.

ЕВНУХ: *(тихо входить)*

ІМПЕРАТОР: *(до Евнуха)* Ти? Що ж Маріта?

ЕВНУХ: *(схилившись удвоє)* Як срібний струмок вимита й чиста... Як свіжа квітка пахтить найдорожчими мазями... В чорне волосся вплетені ясні рубіни... Уста, як стигла вишня, прорізана смужкою чистого золота...

ІМПЕРАТОР: — Мало для неї цього, мало! *(наливає чарку вина, але не п'є її)*.

ЕВНУХ: — На ногах ніжні папуші, заняті смарагдовими запонами. На руках заціпки із щирого золота. Ще ноги замкнуті золотим ланцюжком, і хода її від того, як музика флейти, рівна та співуча...

ІМПЕРАТОР: — Мало... Я сказав розчинити всі двері моїх скарбниць... Я сказав засипати її в дороге каміння...

ЕВНУХ: — Вона вибрала перли... І тими перлами затканий її сіро-блакитний одяг. Вона між ними світить, як біла квітка. Вона краща за всі самоцвіти, і вони будуть тільки лускою на її поставі... Тільки ти, наше сонце, маєш право дивитися на неї своїм всевладним оком.

ІМПЕРАТОР: — Йди... Я трохи на самоті побуду...

ЕВНУХ: *(схилившись, одходить спиною до дверей на жіночу половину)*

ІМПЕРАТОР: — Чекай. Ти не сказав мені про очі...

ЕВНУХ: — А хіба я, порох землі, можу сказати про те, що ти називаєш очима... Я вночі дивився в глибокі та чисті озера... бачив там прозору безодню, бачив іскорки від зорі, і душа моя плакала з радощів... що ж робилося зі мною, коли я побачив погляд її, того не скажуть уста і не стане мови, якою б можна висловити все те, що відчуло моє негідне тіло.

ІМПЕРАТОР: — Йди... Ти розумний і хитрий. Твої слова подібні до самоцвіту, що в кожній грані ховає все нові й нові вогні... Йди... Чекай. Пришлеш сюди танцюристок, та зараз *(жест рукою)*.

ЕВНУХ: *(тихо виходить праворуч)*

ІМПЕРАТОР: — Хотів полишитися на самоті. Страшно стало. Що зробилося? Плебейка, рабиня... Од старої відьми і, певно, од брудного раба... Який бездомний дух не вступив до її тіла... Цілий день я не мав спокою на полюванні. Мої стріли, мої несхибні стріли, поминали дичину. Очі мої туманилися, а в голові кипіло вино, як піна кипить на хвилях моря... Я, безстрашний, налякався дикого кабана? І чому... щоб випадково не згинутися. Щоб не згубить її сьогодні... Я зрозумів ціну свого життя... Я став обережним. Перейшов на дрібне. Не чув нічийх голосів, бо у вухах дзвенів її голос... І що мені казали — не знаю. Хіба цей, останній: так він казав про неї... і казав добре... І казав те, що і я можу повторити... Зорі вночі серед озера — очі її... *(замислюється)*.

МУЗИКА, БАЛЕТ

МАРІТА: *(тихо входить)* Властителю мій, чи може рабиня твоя подивитися на тебе?

ІМПЕРАТОР: — Ти? . . . Почекай, почекай. . . Я нічого не бачу перед собою. . . Ти вийшла? Зникла. . .

МАРІТА: — Я тут. . . Я перед Твоїм ясним поглядом. Я прийшла не на те, щоб вийти. Але тут сторонні. . . Може, я буду зайвою?

ІМПЕРАТОР: *(йде непевною ходою до неї. Спинився. До всіх).* Геть, щоб нікого не було тут. . . *(Всі виходять. Павза).* Невже я можу доторкнутися до тебе, і ти будеш тут? І не зникнеш пахучим туманом з моїх очей? Скажи — і всіх людей я поверну в твоїх рабів. Невже ти чуєш, що я балакаю до тебе? Невже ти розумієш мою мову, так само як і я твою?

МАРІТА: — Я твоя рабinya. Ти віддав великі гроші за мене. Ти одягнув мене в шовки та самоцвіти. Ти прийшов до мене в ту яму, що зветься «Зеленим Оком». Я належу тобі. Я тільки твоя рабinya. . . *(наслухається)* Чуєш? Там. . . щось шамотить за дверима. . . Чужий.

ІМПЕРАТОР: *(лишає руку Маріти. Слухає)* Ніхто не сміє турбувати мене. . . Горе тому, хто наслідився це зробити! *(виходить дверима в глибині).*

МАРІТА: *(надходить до столу. Швидко виймає пляшечку і капає з неї в келих імператора).* Дорого ти заплатиш за поцілунки рабині. Дорого заплатиш за моє тіло. . . Кар-га, поглянь, я виконую обов'язок, і рука моя не тремтить од того. . . Серце скаменіло в грудях. *(Знову одходить на перше місце. Шум за дверима. Вона хвилюється).*

ІМПЕРАТОР: *(входить і міцною рукою тягне Горбаня. За ним кілька чоловік сторожі).* Ти чого там туляєшся попід стінами? Мало заплатив я тобі? Ти слідкуєш за мною? Шакал! Душогуб. Звірина.

ГОРБАНЬ: — Я не слідкую. . . Мені треба побачити Маріту. На одну хвилину.

ІМПЕРАТОР: — Маріту. . . Яку Маріту?

МАРІТА: *(повільно)* Навіщо побачити? Мені твоєї допомоги не треба. . . Чуєш, не треба. Ніжності не маю. . .

ГОРБАНЬ: — Мати. . . Марина. Її не пускають до тебе. . . Вона хотіла прохати ласки імператора. Вона сліпа. . .

МАРІТА: *(м'якше)* Мати? Це залежить од мого властителя. Коли він схоче. . . Я тільки покірна рабinya — і більше нічого. . .

ІМПЕРАТОР: — Скажи, що може приходити. . . Скажи, що Маріта дозволяє. . . А ти. . . що зробити з тобою. . . Що зробити? *(Занімів у гніві).*

МАРІТА: — Пустити. . .

ІМПЕРАТОР: — Пустити? *(ляпає в долоні)* Пустить. І щоб я тебе ніколи не бачив. . . розумієш, щоб ніколи не бачив. . .

УПРАВИТЕЛЬ: *(входить з уклоном)*

ІМПЕРАТОР: *(до управителя)* Так ти пильнуєш мого спокою? . . Я казав, щоб живої душі тут не було. . . Випусти цього потвору. . . Можна без кари. . . Але вдруге, щоб я його не бачив. . . Геть!

УПРАВИТЕЛЬ: *(хапає Горбаня)*

ГОРБАНЬ: *(схиляється і робить вигляд переляку)*

СТОРОЖА: *(наставляє піки)*

Виходять.

ІМПЕРАТОР: *(до Маріти)* Управитель тепер сам стане на сторожі й заплатить своїм життям, коли хто насмілиться потурбувати наш спокій. . . Ти ще тремтиш, моя кохана? Ти зблідла?

МАРІТА: — Мені сором, що я турбую мого найяснішого. . . Я боюся гніву, бо заслуговую на його.

ІМПЕРАТОР: *(бере її за руку)* Ти? Мого гніву? . . Не для тебе гнів живе в моїй істоті. Твій голос зачаровує мене. Твої уста приваблюють до себе. Так упокорене сонце падає на квітку своїм промінням і так воно поєднується з нею. . . *(Обнімає і довго цілує в уста).*

МАРІТА: *(стомлено)* Новий світ. . . Новий світ. . . *(Одхиляється од імператора).* Не треба ніжності — я Плебейка. . . Я повинна це знати. . . Кар-га, Кар-га.

ІМПЕРАТОР: — Земля хитнулася. І в горлі пересохло. Наче сонце спалило мої груди.

МАРІТА: *(стягнувшись)* Я дам тобі вина. . . І як дозволиш, сама вип'ю з тобою. . . Мені сором, що «Зелене Око» навчило мене. . . Навчило любити вино. . . і навчило набиратися з його сміливости. . .

ІМПЕРАТОР: — Так. . . Вина, вина. . . З твоїх лілейних рук. Повний пугар. . . А потім ще раз поцілунок. І тисячі на цілу ніч, аж до світанку. . . Аж поки стане день, аж ти заснеш в моїх обіймах.

МАРІТА: *(подає пугар)* Твій пугар.

ІМПЕРАТОР: *(бере з рук Маріти вино).* А ти?

МАРІТА: — Беру свій, щоб випити з тобою. Тоді настане сміливість. Забуду може я, що ти мене купив. . . Що я — плебейка. . . Що винна я тобі за розкоші одіння. І зрештою, за все, за все. . . Я п'ю. *(Випиває вино духом).*

ІМПЕРАТОР: — Я також п'ю *(повільно випиває).*

МАРІТА: *(напружено стежить, ставлячи механічно свою*

чарку на стіл) Тепер... Тепер... я поверну той борг... Я буду варта перлів дорогих... І цього золота. *(Надходить до імператора. Невпевнено сміється)*. Як вдарило вино... хитаюся, немов на хвилях моря...

ІМПЕРАТОР: *(кидає пугар. Обіймає жагуче Маріту)* Боргів немає... Ти моя. *(Цілує. Бере на руки, несе і кладе на ліжко)* Ти сон. Ти щастя. Ти небо ясне... Ти квітник пахучий... А, зрештою, немає слів для тебе... *(розцибає ланцюжок, що зв'язує ноги Маріти)*.

МАРІТА: *(безсильно)* Не треба... Залиши.

ІМПЕРАТОР: — Дозволь мені стояти на колінах... Дозволь вдихати, і слова, і запах тіла, і блиск очей, і теплоту, і віддих ніжний, тихий...

МАРІТА: *(підводиться й жагуче обнімає імператора)*. Новий світ... Боюсь того я світу... Боюсь себе... Рoste велика ніжність, як хвиля заколисує... І сниться сон двічі. Забутий сон, з минулих літ дитячих... Забута казка днів. Хто захистить од власного припливу? Кар-га. Кар-га. Подібне це до зради... І страшно, й солодко мені. Я тямлю все... воно, немов запона, спадає нижче, нижче... Світ новий. *(За вікнами, в глибині, чути різкий тихий посвист. Маріта здригається. Слухає)*. Мовчи, Кар-га. Вже пізно, пізно. *(Притуляється до імператора)*. Влада і ти, і все моє, моє, моє... Не дам. Не дам! *(Знову засвистів хтось довго та тихо)*.

СЦЕНА ДРУГА

ДЕКОРАЦІЯ

Кімната Маріти на жіночій половині. Мармур, дороге убранство. Два місяці по першій сцені. Маріта лежить лицем униз на великій і пишній канапі. Евнух стоїть біля дверей. Молода невольниця порядкує біля кованої скрині під стіною. Друга невольниця запалює олійну лампу і зараз же з уклоном виходить.

МАРИНА: — Що з тобою, моя люба, моя дитино? Ти сумуєш? Чого ти побиваєшся, про що каже твій смуток, моя єдина...

МАРІТА: *(підводиться)*. Вийдіть усі... Я побуду з мамою...

ЕВНУХ: *(до невольниці)*. Забирайся... Ти чуєш? *(кланяється й виходить схилившись)*.

НЕВОЛЬНИЦЯ: *(так само кланяється)* Я тільки тінь... І коли хоче світло, то тіні зникають *(нечутно виходить)*.

МАРІТА: — Сідай, мамо... Тут, біля мене... Ти зрозумієш мене... Ти зрозумієш...

МАРИНА: *(сідає, пестить Маріту)*. Кажи, Маріто... Сліпа мати послухає тебе... Вона товариш своєї дитини... вона захисник її життя... Кажи... Я слухаю тебе, моя люба.

МАРІТА: — Ти знаєш, мамо, чого я тут? Я зробила своє діло. Я зробила... Ти знаєш, як я ненавиділа його. Ще змалку, ще тоді, коли помер мій татко... А ще більше, коли ти втратила свої очі... Я його ненавиділа... Він видавався мені звіром, гадюкою, яку треба роздушити... Коли я ввісні бачила його поставу, то се була постава мого ворога... Я біла його по лиці, поки не бризкала кров на мене... Поки він не падав без життя до моїх ніг. Я бігала тоді до Карги і щиро прохала, щоб він, бог помсти, здійснив мої мрії. Я танцювала перед Каргою молитвенний танок, і кожний рух мого тіла казав про велику ненависть до його, про мою таємну помсту, про далекі мрії. Але ніхто не сказав, що може бути... Я тепер всевладна, я можу все зробити, що схочу. Але також можу все потратити... все, все, все... Але цього я не можу потратити. Як — владу й потратити? Владу, силу, волю... Як? Як? *(сміється істерично)*. Ніхто не сказав... І я зробила те, що мені тепер болить... Рана, велика рана... От тут *(хапається за груди)* От тут... *(обіймає голову й ридає)*.

МАРИНА: — Що? Ти сама випила? Сама?

МАРІТА: — Ні, мамо... Не сама... Якби сама, то ще нічого, добре... *(раптом)* Мені не треба, нікого не треба, нікого... Він не звір. Він той... Мамо, той, якого я... не знала. Ласкавий, ніжний, сильний, великий... Бог. Тепер Карга забере його, й я сама віддала і я сама зробила злочин, і не можу сказати йому, не смію. Мамо. Мамо! *(Притуляється до матері й ридає)*.

МАРИНА: — Так, так... бідна дитина. Хтось помстився на тобі. Невже за мою сліпоту, за передчасну смерть мого чоловіка?.. Я знаю, розумію тебе, Маріто... Розумію. Тільки я не сподівалася, що так станеться. Ніколи не сподівалася...

МАРІТА: — Так станеться... Сама зробила. І нічого б не сталося. Мене засліпила на той час помста. Я піддалася і тепер мушу страждати. І буду страждати... Подвійно десять разів... Він, а з ним все те, що навколо... Все, що навколо. Важко. Він такий прекрасний... Сильний, мужній, смі-

ливий. . . Він теж на той час осліп, але в його сліпоті вийшла його душа. . . Людина, надзвичайна. . . І хто сказав, що він звір? . . . Хто сказав? Ти також говорила, що він гадина, що його серце з каменю. *(Стоплюється. Шалено)* Ти ж казала. . . Ти сліпа! Ти штовхала мене разом з ними на помсту. . . І та помста впала на мене, коли я досягла найвищого щабля. . . Ти чуєш? Чуєш, що я тобі кажу. . . В тебе серце з каменю. . . Ти більше знала за мене. . . *(З одчаєм)* Моя краса. Моя краса. Навіщо мені краса? Де ти діла отруту? Я знаю, ти взяла її од мене. . . поверни. . . Чуєш, поверни. . . Інакше я забуду, що ти моя мати. Зараз поверни. Два місяці муки. Два довгих місяці бачити, як він тане на очах. МАРИНА: *(встає й простягає руки)* Ти моя донечко, Маріто. . . Ти моє щастя єдине. . . Маріто. . . Маріто, не кажи такого. . .

МАРИТА: *(біля неї)* Поверни.

МАРИНА: *(твердо)* А вони?

МАРИТА: — Хто вони? Хто?

МАРИНА: — Вони, ми, що тебе послали. . .

МАРИТА: — Розумію. . . Так, я повинна лишитися. . . Я повинна. Я всім віддячу. . . Так, так. . . За нього, за себе. . . Це не буде зрада. . . Слово своє додержала так, як ніхто й нікому. Рука не здригнулася. Обов'язок виконаний. Я тепер хочу мати обов'язок для себе і для себе його виконати. Я маю право. Зрештою, тільки каліки не мають права й ті, хто прохає про своє право. . .

МАРИНА: — Менше слів. . . Менше слів, моя дитино. . . Слова мають крила й літають не тільки близько, а й далеко, і сідають слова не тільки на троянди, а й в болото. Пожалій слова, моя дитино. Сліпа мати допоможе тобі. . . Сліпа Марина — твоя мати. А мати віддасть усе, цілий світ спалить, щоб врятувати свою дитину. Бідна, бідна Маріта. . . *(Бере за руку Маріту)* Сідай. . . Кажи мені, що хочеш. . . А те, що маєш зробити, — роби мовчки, роби так, щоб тільки знала твоя голова та твоє серце. . .

МАРИТА: — Я вже знаю. Я вже знаю. Всі дні його будуть найкращими. . . Маріта віддасть усе, що може віддати, що їй полишилося тут, на землі. . . На останку вийме серце і положить з ним. А тоді. . . тоді ніхто не пізнає безсердечної Маріти. Як часто я й сама себе не пізнаю. Тільки Карга, тільки він, вічно чорний, вічно кривавий. Карга.

МАРИНА: — Бідна, бідна моя дитина.

МАРИТА: — Я маю сили. . . Ніхто тепер мене не спинить. Я маю горе, але він його не побачить *(ляпає в долоні)*.

ЕВНУХ: *(входить і низько кланяється)*.

МАРИТА: — Де невольниці? Прислати їх сюди. А ти мені не потрібний. . .

ЕВНУХ: *(знову низько кланяється)*. Я нікому не потрібний. . . Нікому, найясніша *(виходить)*.

МАРИТА: *(до Марини)* Ви йдіть до Горбаня. . . до «Зеленого Ока». І щоб я все знала. . . Кожне слово. Все те, що вони навіть думають робити. І так щодня. Чого не можна буде почути дурно, то ось Вам чарівне зілля. . . Як не стане — скажете. *(Передає Марині гаманець)*. Тепер ідіть. Я мушу трохи забути й багато подумати. . . Забути минуле й подумати вперед. . . Ідіть. *(Випроваджує Марину за двері)*.

МАРИНА: *(йдучи)* Нічого не забуду. . . все почую. . . все почую. . .

МАРИТА: — Йдіть. . . А то пізно. *(Сама. Павза)*. Для життя все одно пізно. Тільки не для мене і не для помсти. Я знаю. . . знаю, що робити. Карга навчив мене. . . Чорний і хижий Карга.

ГОРБАНЬ: *(тихо просковзує до кімнати)*. Ти сама?

МАРИТА: *(злякано)* Ой! Це ти? Чого ти прийшов. . . Чого прийшов?

ГОРБАНЬ: — Куди пішла Марина? Чому ти зблідла?

МАРИТА: *(більше спокійно)* Мати пішла до «Зеленого Ока». А ти замість щось робити, — стежиш за мною? *(сміється)* Я не маленька і не з високого роду. . . Няньки мені не треба.

ГОРБАНЬ: — Ми віримо тобі, Маріто. . . І не того я прийшов до тебе, щоб стежити за тобою. . . Я прийшов спитати, чи скоро. . .

МАРИТА: *(дико)* Що? Що?!

ГОРБАНЬ: *(одступає)* Що?

МАРИТА: *(більше спокійно)* Я не зрозуміла твого питання. . . Тепер я розумію. . . *(Павза)* Ще не скоро. . . але йде невинними кроками.

ГОРБАНЬ: — Нам тяжко зносити свої муки і довго чекати. Голод, насильство роблять своє вперте діло серед нас і жорстокою рукою виривають жертву за жертвою. . . Ух, прокляті кати, помщуся я. . . помщуся. . .

МАРИТА: *(холодно, крізь зуби)* Я це знаю. . . Що ж даліше? Помста почалася. . . Повільна, але певна смерть.

ГОРБАНЬ: — Коли скінчиться — тоді буде видно. А тепер от що. Ти мало звертаєш уваги на наших. . . Якось обережно

через того, імператора, можна б досягнути й зробити деякі пільги... Розумієш?

МАРІТА: — Розумію...

ГОРБАНЬ: — Я не хочу ласки для себе з його боку... Але я не можу бачити мук і страждання своїх товаришів. Не можу... Не можу...

МАРІТА: — Розумію... *(повільно)* Я теж багато чого не можу, але йду своїм шляхом і нікому не жаліюся. Я сама, а вас там більше.

ГОРБАНЬ: — Бідна Маріта... Тобі тяжко.

МАРІТА: *(розміряно)* Може й бідна, а може й ні... Може й тяжко... Навіщо ти прийшов? Ти приносиш з собою те, що хитає мене у моїй певності... Приносиш той світ. Те, що було з людиною, ніколи не минає дурно... Воно поєднує його чимось непомітним, але таким, як залізо... Минуле... Вічний бруд, вічні недостачі... Але серед того бруду моя найкраща частина життя. Той час, коли світ видається безмежним, коли не знаєш, що таке день і ніч, коли не знаєш років... Я от захопила з собою шматок того світу... Спідничку, що робила шматяній ляльці... Як вандрівець бере грудку землі, так і я взяла шматочок мого світу. А ти приходиш... Ціла людина з того, що полишилося назад мене і починає падати, як підмита водою глиняна скеля... Ти був колись гарним і привітним хлопчиком...

ГОРБАНЬ: — Не кажи... Не знаю... мені здавалося. Але від того часу поминуло не мало днів. Виріс горб, вирости образа та зневіра... Приходив той день і брав мене на муки. От як беруть на муки люди людину. І не бачив я сонця, і тільки ніч була мені люба. Саме той час, коли міцно засинають люди. Я часто думав, що було б, коли б людина не спала? Неспляча людина, от та, що висмоктує з інших кров, піт і сльози і всю життєву силу... Несплячий дракон... Дні, мука, сором... Важка праця на тих, що нікому не потрібні, що забувають межу поміж тим, що дозволено і що переходить усі закони... і ти можеш казати, що твоє минуле рушиться, як глиняна скеля під натиском води...

МАРІТА: — Не знаю... Нічого не знаю... Нікому не вірю... забула все, забула...

ГОРБАНЬ: — Дай руку... Я хоч і каліка, але маю міцні жили... я може й обильований зверху та сірий, як камінь. Але з того каміння, коли його пошліфувати, то він заіскриться таємницями того, що всередині. Простягни руку...

МАРІТА: *(машинально простягає руку)* Не знаю... Нічого не знаю...

ГОРБАНЬ: — Маленька, прекрасна рука... Як вона стала неподібна до тої, що я знав. Вона має інший запах, вона інша на дотик... От тут були мозолі з праці... За нігтями сидів бруд щоденного життя, а тепер як тепла запашна водичка, а нігті рожеві, як пелюстки троянди. Яка ніжна ручка *(пестить руку)*.

МАРІТА: — Приходить минуле до людини... І немає сили уникнути його... Брудне, скалічене... Тягне свою волохату лапу до знайомих закутків, і тільки жах перед стражданням може одштовхнути її.

ГОРБАНЬ: *(жадібно припадає устами до її руки)* Яка шалена краса... До болю, до нестями...

МАРІТА: *(стрепенувшись, гостро)* Не треба ніжності, вона присипляє справедливість. Ти сам казав... колись, як пам'ятаєш...

ГОРБАНЬ: *(схиляється)* Пам'ятаю... Але й ти пам'ятай, що я тобі казав — про наших... Бо я не можу... не можу. *(Круто повертає і висковзує в двері)*.

МАРІТА: *(Павза. Заломлює руки)* Гм-м-м, я ж не можу. Не можу! *(Стиснене ридання. Лице відкрите)*.

НЕВОЛЬНИЦЯ: *(входить і низько схиляється)*.

МАРІТА: *(приходить до тями)* Де ти барилася? *(Павза)* Розпусти волосся... І дрібно посплітай з намистом перлів. Заціпки на руки одягни нові. Папуші зав'яжи міцніше. *(Сідає на ослінчик)*. Що ти чула? Про що балакають?

НЕВОЛЬНИЦЯ: *(розплітає волосся)* Імператор, наше сонце, збліднів, як місяць...

МАРІТА: *(перебиває. Гостро)* Неправда. Плітки все про імператора. Він вчора перервав тятину з лука. Він тільки стомлений.

НЕВОЛЬНИЦЯ: — Не знаю, найясніша зоре... Так кажуть...

МАРІТА: — Що ж даліше кажуть?

НЕВОЛЬНИЦЯ: — Кажуть, що його отруїли...

МАРІТА: *(схоплюється)* Неправда! *(Сідає)* Неправда...

НЕВОЛЬНИЦЯ: — І я казала, що неправда, не слухають...

МАРІТА: — Хто?

НЕВОЛЬНИЦЯ: — Та...

МАРІТА: — Швидше.

НЕВОЛЬНИЦЯ: — Управитель...

МАРІТА: — Вже завтра він цього не скаже.

НЕВОЛЬНИЦЯ: — Як пасують перли до чорного волосся... неначе тут зробилися.

ІМПЕРАТОР: *(тихо одчиняє двері. Зблідлий, спиняється біля одвірка, наче йому важко йти).*

НЕВОЛЬНИЦЯ: — Імператор. *(Падає до долу в уклоні).*

МАРІТА: *(схоплюється)* Ти? Сам, до мене... Що сталося? *(Спокійно до невольниці)* Встань і вийди.

НЕВОЛЬНИЦЯ: *(встає. Виходить).*

МАРІТА: — Ти зблід... Коханий, любий *(обіймає його).*

ІМПЕРАТОР: *(спирається на неї).* Мені погано... І я прийшов до тебе. Боюся на самоті лишитись... Боюсь мовчання.

МАРІТА: — Для тебе самоти немає... Маріта зробить так, що забудеш про самотність. Маріта кучері твої попестить. Маріта поцілує те місце, де болить... Сідай от тут, Маріта буде біля ніг твоїх... Погляне в ясні очі... От так. Невже і досі самота з тобою?... і досі ще погано?

ІМПЕРАТОР: *(тихо посміхається)* Ну, тільки тут і гарно. Тут не болять мене шалено груди... Ти знаєш, як жакхливо носить з собою смерть... Знати, що вона... *(береться за груди)* що робить своє діло, і ти безсилий припинити її роботу... безсилий... Це так... докучило... не треба. Там смерть.

МАРІТА: *(здрігнувшись).* Ти безсмертний... Хіба вмирає бог? Помруть усі, а бог все буде жити. Помру і я, а ти мене сховаєш... Маріта знає все...

ІМПЕРАТОР: *(схоплюється з махом, трусить за плечі Маріту)* Що ти знаєш? Що? Що?

МАРІТА: *(павза. Здушено)* А ти?

ІМПЕРАТОР: *(заспокоєно)* Що я тебе кохаю... От все, що полишилося з минулого й того, що є сьогодні.

МАРІТА: — О ні, не все...

ІМПЕРАТОР: — Ні, тільки ти й нікого більше... *(Цілує).*

ГОРБАНЬ: *(з'являється на порозі. Кривить уста в ірку посмішку. Вихоплює ніж, потому його ховає і, зробивши кілька ступенів уперед, знову повертає назад. Притискається до лутки та, важко дихаючи, каже)* Ваша ясність... Тількищо з кліток повтікало дещо звірів, а поміж ними тигр... Поки вони не зловлені... не слід виходити з покоїв...

Німа сцена

ІМПЕРАТОР: *(бурхливо)* Погань! Уб'ю, розіпну!

МАРІТА: — Не треба, заспокойся.

ІМПЕРАТОР: — Вбити... Вбити його.

МАРІТА: *(спиняє рух імператора. Упевнено)* Спинись, не треба... Я так хочу.

ЗАВІСА

АКТ ТРЕТІЙ

СЦЕНА ПЕРША

ДЕКОРАЦІЯ

Спальня імператора. Імператор схудлий на ліжку. Перерва часу після другого акту, другої сцени, приблизно кілька місяців. Перед світанком, коли ще догорають вогні та сіріють поволі вікна, коли панує надзвичайна тиша.

В кінці акту промінь сонця падає крізь вікно до кімнати. В головах ліжка стоїть бронзовий посуд в роді хрещальниці. З його йдуть пари пахучих смол, що розтоплюються на жару з вугілля. Старий жрець і двоє молодих помічників правлять службу невідомому богові і за життя того, що вмирає. Маріта стоїть на колінах і гаряче молиться. Очі імператора заплющені. Руки покладені поверх дорогого накриття. За сценою чути від часу до часу призивну сурму, що голосить, ніби скликаючи військо, ніби попереджуючи табір, щоб він не спав. Коли відкривають завісу, то люди мовчать, аж поки тривожний голос далекої сурми не примушує їх зломити свій жах, наповнюючи кімнату голосами.

ЖРЕЦЬ: — Духи вод. Прийдіть на допомогу і заберіть у свої глибини духів болю і страждання. Духи бурі, принесіть своє покривало, щоб вони не бачили дороги і не могли повернутися сюди. Коли ви їх втихомирите там, то виплюньте на берег і духи лісу прийдуть і поховають їх у землю. Прийдіть.

МАРІТА: — Прийдіть. Прийдіть.

ПОМІЧНИКИ: — О, Агні, о, Агні.

ЖРЕЦЬ: — Агні, дай краску на лице імператора... Спали блідість у своєму нутрі. Поглянь своїми світлозорими очима на те, що діється, і ти заплачеш. Дух Агні, піднімаю тебе... *(Дле воду на вугілля. Воно шипить і дає пару).*

ПОМІЧНИКИ: *(лягають плашма)* О, Агні, о, Агні.

МАРІТА: *(теж схиляється долу)* Дай краску, милосердний!

ЖРЕЦЬ: — Покарай тих, чия рука доторкнулася до його тіла і принесла заразу...

МАРІТА: *(схоплюється і стоїть з жахом біля колони... Поривається щось сказати. Але уста лиш потиху шепочуть).*

ЖРЕЦЬ: — Нехай вона одсохне... Нехай тіло зрадника вкриється струпом... Нехай сморід наповнює повітря на-

вколо нього. . . нехай бездомні собаки обминають його. Нехай матері ховають дітей од його погляду.

ПОМІЧНИКИ: — О, Агні, о, Агні.

МАРІТА: *(з великим зусиллям)* Нехай все станеться, як благаять тут. . . *(скрикує)* О, Агні! *(Осідає непритомна)*.

ЖРЕЦЬ: — Покарай тих, хто навіть думав таке зробити, але не встиг. . . Чия душа, як шакал, ляклива, як гієна, що викопує трупи померлих. Покарай їх, світлозорий. *(Знову ллє воду на вугілля)*.

ІМПЕРАТОР: *(розплющує очі, тихо)* Маріто, Маріто. Води. . . Вина. . .

ЖРЕЦЬ: *(простягає чашу з напоєм)* Дай напитися йому, напою світлозорного. . . Дай вдихнути йому саме життя у груди. . .

МАРІТА: *(підводиться й бере чашу. Надходить до імператора)* Я Маріта. . . Випий, мій любий, єдиний, хороший. . . *(напуває імператора з чаші)* Я молилася, щоб Агні скарав тих, які зробили шкоду єдиному. . . які згасили сонце на небі. . .

ІМПЕРАТОР: — Тут чужі. . . Всі чужі. . . не треба їх.

МАРІТА: *(дає знак рукою і передає чашу жерцю)* Вони прийшли помолитися Світлозорному. . . Вони святі люди. . .

ІМПЕРАТОР: — Не треба святих. . . не треба чужих. . .

ПОМІЧНИКИ: *(забирають бронзовий посуд)*

ЖРЕЦЬ: *(стилившись, виходить спиною)*.

МАРІТА: *(по павзі)* Ми самі. Вже ніч тікає, і настане ранок, і принесе тобі щастя, мій любий. . . Принесе щастя. . .

ІМПЕРАТОР: — Я чую сурму. . . Я чую твій голос, що дарує мені щастя. . . Я почуваю, що якби ти знала, хто заподіяв таке зі мною, то ти б прокляла його і зненавиділа, і стерла б з цього світу. . .

МАРІТА: *(схоплюється і одвертається од його)* Я. . . знаю. . .

ІМПЕРАТОР: — Ти. . . ти знаєш. . . *(Павза)*. Горбань?

МАРІТА: — Не Горбань. . . Не чужі. . . Я. . . Сама. *(кричить)* О, Агні! Агні!

ІМПЕРАТОР: *(наче йому бракує повітря)* Ти? Ти. . . Маріта. *(Показує на неї пальцем, силкується встати. Падає)*. Маріта. . . чужі *(Стогне. Випростовується. Кінець)*.

МАРІТА: *(шалено кричить)* Агні, Агні! *(Падає на приступи біля ліжка. Павза)*.

Тільки як продовження крику Маріти звучить сурма та

поволі затихає. Нічна темрява рухається тою лячливою вразливістю, яка настає світанком. Збільшуються шелести і досягають зухвалости, бо людина так безсила, що не може боротися з ними, не може пособити собі. До кімнати обережно, швидко, але м'яко влітає кілька постатів із «Зеленого Ока». Балакають пошепки. Руки ковзкі та лихі.

ПЕРШИЙ: — Спить?

ДРУГИЙ: — Помер.

ПЕРШИЙ: — Багато наших ввійшло до Палацу?

ДРУГИЙ: — Підрахувати не можна. . . Але Горбань видається небесним каменем — всюди постігає.

ПЕРШИЙ: — Так, так. . . несподівано. Був тут — і немає. Немає — й знову з'явився.

ТРЕТІЙ: — Шукайте, братця, зброї. . . Забирайте зі стін все, що годиться, та що можете взяти з собою. . .

ДРУГИЙ: — Тихше. . . (Хижа павза) Я чую кроки. До зброї. (Всі, як вибух полум'я, юрбою надбігають до дверей. Напружена група. Як заціплена струна, ридеє сурма).

ГОРБАНЬ: (ковзким рухом впадає до кімнати, але його зразу ж хапають декілька рук і затуляють рота).

ПЕРШИЙ: — Свій! Пустіть.

ГОРБАНЬ: (бере двох за руки й виступає з ними вперед) Швидко забирайте всю зброю та йдіть у середнє дворище. Робіть тихо та обережно. . . (Постаті опадають од його і, тихо рухаючись по кімнаті, забирають все годяще для нападу та оборони).

ГОРБАНЬ: (застиг на місці. Дивиться на Маріту). Яка краса, яка шалена краса. . . Поруч здохлого собаки.

ТРЕТІЙ: — Обережно, кроки. . . Сюди йдуть. . . (Всі швидко зникають в двері).

МАРИНА: (руки простягнені вперед. Йде плавною, але невпевненою ходою).

ГОРБАНЬ: — Сліпа. . . Ну, пора. Прощай, Маріто. Спасибі за твою допомогу. (Нахиляється, швидко цілує руку Маріти, надходить кружма до дверей, на хвилину спиняється). Прощай. Може побачимось. . .

МАРИНА: — Що з тобою, моя дитино? Де ти? Озвися ще раз, бо сліпій мені погано знайти тебе. . . Озвися. . . (Натикається на речі) Тут щось сталося. . . Маріто. Люба моя, де ти. . . Донечко моя. . . Ти не хочеш бачити своєї матері. . . Я тебе лякаю своєю сліпотою. (Натикається на приступки. Мацає руками, знаходить Маріту). Га-а, ти вмерла? Ти

не видержала болю... Ти, моя люба, люба... Встань, скажи слово до матері... Невже я ніколи не почую твого слова?... *(Знаходить голову. Піднімає. Цілує).*

МАРІТА: *(приходить до тями)* Га? Що? Мамо... *(Притулюється до матері. Раптом виривається з обійм. Стоплюється. Запинає запону над ліжком, стоїть і держить, наче боїться когось впустити).* Він живий... Ти нічого не знаєш... Ти не скажеш, ти не можеш сказати... Я тепер керую всім: і життям, і смертю... Над всіма... Він спить. Чуєш, він спить... Встань. І мовчи, мовчи...

МАРИНА: *(хитає головою)* Він спить... І ти була заснула, а я збудила тебе... Я подумала, що ти не хочеш бачити мене, і мені так стало лячно... Подумати, що ти мене не хочеш бачити... Я прийшла сказати, що чула, що знаю.

МАРІТА: *(кидається до неї).* Що? Що? Кажи... Вони знають. Вони дорозумілися?...

МАРИНА: — Він спить?... Я тобі щодня про все казала... Вони не знають, що ти — проти них. Але вони вже не хочуть чекати... Їх примушує голод... Горбань випускає сьогодні своїх звірів на сторожу... Вони оточують сьогодні палати... Лука випускає тюремників... Вони мають трохи ножів, а то кілки, сокири і зненависть... Вони вірять тобі...

МАРІТА: — Годі. Тепер я маю право... І я хочу його взяти.

Гей, люди! *(Одчиняє двері)* Вартові!

ВАРТОВІ: *(входять кілька чоловік)*

МАРІТА: *(спокійно)* Закликати сюди начальника залоги.

ОДИН ВАРТОВИЙ: *(швидко виходить)*

МАРІТА: — На дворі тихо?

ВАРТОВИЙ: — Як ніколи, найясніша... Якби не сурма, то я не знав би, чи ще живий сусіда.

МАРІТА: — Не викотять звірі... Чи де вогню немає?

ВАРТОВИЙ: Крім вартових башт — вогню не видно. А звірі сплять міцніше за людей...

НАЧАЛЬНИК ЗАЛОГИ: — Що скажеш, найясніша?

МАРІТА: — Хай вийдуть всі... Мені потрібно щось тобі сказати.

НАЧАЛЬНИК ЗАЛОГИ: *(дає знак)*

ВАРТОВІ: *(виходять і зачиняють двері)*

МАРІТА: — Тепер уважно слухай... Імператор спить. Але його іменем наказую тобі... Нам зрадили. Горбань сьогодні звірів випускає. А там, ти знаєш, є таверна «Зелене Око» — там будуть всі. Вони зачинщики. Їх треба всіх живими

взяти. Тюремників подвійно вартувать. Повстання виникне над річкою «Гниле болото». . . На північ, у ліску, стоятимуть раби. . . Його раби (*показує на ліжку*). На сході, де комори з хлібом, — там також будуть нападати. . . Вони голодні і як не дати хліба, то повстанці поб'ють самих себе, а також ватажків. . . Тепер іди. . . Так він наказує. . . (*Павза*) А також я. . .

НАЧАЛЬНИК ЗАЛОГИ: — Все буде зроблено. (*Йде*).

МАРІТА: — Чекай. Пильнуйте також там, де зброя. . . Він наказав, щоб я платила Вам найкраще. . . Я не забуду. . .

НАЧАЛЬНИК ЗАЛОГИ: — За пам'ять дякую. . . Ми також не забудемо його хоробрости. . . Нехай він спить і не турбується, бо ми не зрадимо йому. . . А також і тобі, велична. . . Ми не зрадники. . . (*виходить*).

МАРІТА: — Не зрадники, а ті, яких купити можна. (*Наслухається*) Замоккла сурма. . . Світанками так тихо. . . і страшно. . . Мамо, ти ще тут? (*Бере її за руку, піднімає з приступок*) Тобі не страшно, що так тихо? Я змалечку боюсь, коли от так буває тихо й тьмяно. . . Я хочу бурі. . . Вина і крови. . . Ви мене навчили. . . Хіба я знала, що чиню. . . Ви дали зненависть. . . Сказали так, що розкоші — то зло всесвіту. . . Що самоцвіти — сльози незчисленні. Що в кожний килим заткано не візерунки квітів, а кости людські. . . Я вірила. І що ж, була то все неправда. . . Звір, от той, що спить, — був голубком мені. . . Пахучі трави зовсім не смерділи. . . Послуги всіх рабінь були не гіркими, а кращими за солод. . . Шовки далеко краще гріли, як лахи, що носила я. . . І що ж? Замість ненависти — любов. Хіба нарочито я так хотіла? Хіба я думала, що скоїться таке? . . . За що ті муки, що носила довго? За що я втратила сама своє велике щастя? (*з жахом*). Ти чуєш: вие звір? (*Павза. Напруження*) О. . . знову чую крик. . .

МАРИНА: — Вони. . . Вони вже йдуть. . .

МАРІТА: — Як тяжко. . . Та що ж. . . Нічого. День настав. . . День моєї помсти. . . Мені життя не треба, а тільки помсти. . . Кар-га почує, що я кажу. . . Не треба ніжності. . . Не буде, ви не бійтесь. Моя рука навикла до отрути. Не знаю жалю. . . Так мене навчили. . . (*Прикладає палець до уст і напружено мовчить, схопивши матір за плечі. Десь далеко нарастає шум і збільшується*).

МАРИНА: — Я перша стану. Хай мене заб'ють. Я не боюсь нікого. . .

МАРИТА: — Мене забито. . . Вони знайдуть порожнє місце. . .
(Знову сильно стискає руки матері) Цить. Мовчи. (Відштовхує матір). Тепер доволі. Мій день настав. Ввійдіть!
МАРИНА: — Маріто, Маріто.
МАРИТА: (твердо) Ввійдіть. . . Я кличу вас.

СЦЕНА ДРУГА

ДЕКОРАЦІЯ ТА НАСТРІЙ

Так само, як і в першому акті. Північ. Горить тільки одна олійна лампа на шинквасі. Чути від часу до часу той же протяглий та тривожний голос сурми. Перед завісою сурма звучить, починаючи з середньої сили, та поволі завмирає. Гомін розмов, які то гаснуть, то збільшуються. На сцені виключно чоловіки, то групами, то поодинці. Озброєні хто в що гаразд, аж до міцних кілків. Настрій перед рішучою хвилиною, коли вже все умовлено, коли більше в справі немає чого балакати. В такі хвилини завше зростає щось невідоме і темне, як грозова хмара. Може вибухнути лайка, несподіваний докір, рахунки особистого болю. Сурма тривожно впливає на присутніх, лізе у всі закутки душі. Це те неминує, якого позбавитися не можна. Все не своє. Зі всіма розіграно, рахунки скінчено. Але щось в'яже, давно знакове, може й докучливе, але близьке й дороге. В такий час — трутити ногою, несподівано облаяти — звичайна річ. Напруження, одчай, розрив, мішанина добра і зла, блискавичного героїзму, таємничого — все відповідає такому моменту. Неосяжна можливість і жах втрати. Не програно, але й не виграно. . . Іскра тліє. . . Починають бігати вогники, сяють очі, глибше дихають груди, сохнуть уста. Звучить сурма. . . Протягло, тривожно. . . Лізе у всі закутки душі. Це те неминує, якого позбавитися не можна.

ГОРБАНЬ: — Тихше. Доволі. . . Припиніть галас. . . Настав нарешті великий час. З мого обрахунку та звірина, що керувала нами, цієї ночі подохне. Треба чинности, але рішучої чинности. Втрачати нам нема чого. Коли я загублю свій горб сьогодні, то тільки на те, щоб позбавити нас од подібного «виростання горбів». Маріта виконала свою справу, тепер черга за нами.

ЛУКА: — Щось воно багато балакають за Маріту. Вельми вона змінилася за цей час, як той вогонь. . .

МАРКО: — Так, так... Як би не попектися...

ГОРБАНЬ: — Як ти маєш такі тендітні руки, то ще є час продати їх кому іншому... Але не в тому справа. Звичайно, що влада розбещує людину... Влада — занадто солодка отрута... а людина занадто слабка... Справа не в тому — повторюю... Я не маю підозрінь проти того, що Маріта не отруїла його... Вона це виконала, і наш обов'язок, щоб використати останню ніч. Кажу востаннє: хто не бажає — нехай відступить дорогу сміливим.

ВСІ: *(спільно)* Таких немає! *(Окремо)*

— Сам кажеш, що втрачати немає чого.

— Та й не час розважати.

— Не час балакати.

— Багато вже плакали та балакали.

— Краще скажи, чи все зроблено?

ГОРБАНЬ: — Зроблено, питаєш? Так, так, зроблено, і покищо змін не може бути. Гаразд, любе товариство... Пам'ятайте лише одне, що перемагає тільки той, хто не боїться вмерти. Я переміг таким шляхом своїх звірів у звіринцеві. Так мене навчили. Вкинули в клітку до звіра, поставили лицем просто смерті, та й навчили. І багато я пізнав тоді. За кілька блискавично-коротких моментів я пережив тоді майже два життя. Ми стояли одне проти одного — бранець-звір та поставлена перед його лицем беззбройна людина... Просто кусок ласої поживи. Ми зважували свої сили до того часу, поки людина не перемогла. Мовчки, без слова... Тоді я зрозумів, що то значить не вагатися. Маленька непевність з мого боку могла загубити моє життя... І тільки певність його врятувала.

ВСІ: — Не час думати.

— Так воно буде.

— Наша клітка більша, ніж твоя.

МАРКО: — Наша клітка більша...

ЛУКА: — А все таки я не довіряю Маріті... Занадто багато чуток на останній час. Та й виявляє вона себе не в той бік, в який потрібно... Всі уперто кажуть, що вона його кохає.

ГОРБАНЬ: *(гаряче)* Брехня! *(Спокійніше)*. Зрештою, може бути...

ЛУКА: — А головне, що вона полюбила владу та використовує ту силу на ділі: нагаями, кілками на тих, які, на її думку, завинили. Я гадаю, що це погана ознака.

МАРКО: — Заждіть — ще побачите її...

ГОРБАНЬ: *(швидко надходить до Марка)* Ти замовкнеш? *(Твердо і рішуче)* А то я примушу тебе змовкнути.

ВСІ: *(рух)* — Годі!

— Годі.

— Не гвалтуйте.

МАРКО: — І ти туди ж. . . Але я тебе примушу забалакати. . .

Заступник Маріти. Та вона забула про тебе, дурню.

ЛУКА: *(до Горбаня)* Полиши. Доволі.

ВСІ: — Тепер час.

— Годі, годі.

ГОРБАНЬ: *(спокійніше)* Гаразд, але я Вам скажу. . . Якось місяць тому назад ота собака, імператор, почав насміхатися з мене. . . І Маріта захистила мене. Чуткам я не вірю. Чутки розслаблюють людську силу і, наче тонкою сіткою, заплутують тіло. Я краще зустріну, що завгодно на очі, коли воно йде на мене, ніж годуватися чутками. Бо така пожива — то стерво. А хто годується стервом, той живе чутками. Годі. Більше не будемо балакати. . .

МАРКО: — Кому годі, а кому й не годі. Як ти купуєш собі полюбовницю, то не слід за неї платити чужим життям. Такі чутки з інших роблять стерво.

ГОРБАНЬ: *(Надходить до Марка)* Ти бажаєш сварки. Ти бажаєш загубити справу. . . Але сьогодні я не хочу балакати з тобою так, як зроблю іншим разом.

ЛУКА: *(бере Горбаня за плече)* Залиши. . . не потрібно сьогодні порушувати єдності.

ГОРБАНЬ: — Так, я полишу, але тільки на сьогодні.

МАРКО: — Можна б і на завтра, та буде пізно. Я ж сьогодні скажу тобі, що жіноцтво та влада керують світом, а тому і погано всім жити. Вони дорого коштують людям, а користі ніякої, кожне з них по-своєму калічить закони життя, порушує мудрість та полишає смуток на землі. Солодощі кохання та влади допроваджують завше людину до катастрофи.

ВСІ: *(регін, шум)*.

МАРКО: *(перекрикує всіх)* Може, я не так висловився! Але ще додам, що в тобі сховано ті ж бажання — кохання, влади.

ГОРБАНЬ: *(рух вперед)* Годі. Замокни.

ВСІ: — Годі, Марко.

— Не час!

— Не кажи дурниць.

ГАНЕМ: *(входить безшумно, низько кланяється Горбаневі)*.

ГОРБАНЬ: *(круто повертається і зустрічається поглядом з Ганемом. Хапає його за руку і виступає вперед)* Ну що? Кажи? Про що ти знаєш?

ГАНЕМ: — Про віщо може знати Ганем? Найясніший поми-
рає. . . Хвилини полишилися йому на землі. (*Озирається
навкруги*)

ВСІ: — Кажи, кажи. . . не бійся. Ніхто не почує тебе. Ніхто
не перекаже, що ти був тут. . . що ти заходив до «Зеленого
Ока».

ГАНЕМ: — А що більше казати Ганемові? Ганем — маленька
порошинка. А ти ж знаєш, що навіть порошу в палатах не
багато. Маленька порошинка Ганем. Він робить що може,
але ж багато потрібно такого пилу, щоб людськість поки-
нула грабувати та вбивати на великій дорозі.

ГОРБАНЬ: — Не турбуйся, стане пилу. Не дурно ж віками
бездомні вибивали дороги. Потрібно тільки віхру. А віхор
буде. Що ж, більше ти нічого не скажеш?

ГАНЕМ: (*озираючись*) Як ти бажаєш того, щоб Ганем пора-
див тобі, то Ганем скаже, що настав час одмикати клітки.
Звичайно, Ганем нічого не знає, тільки люди і варта міцно
сплять.

МАРКО: — Не тягни, старий. . . Душу висотаєш своїми кана-
тами.

ЛУКА: — А ти не заважай.

ГОРБАНЬ: — Спасибі тобі, Ганем. Я теж гадаю, що час на-
став. І втрачати його не потрібно.

ГАНЕМ: — Тепер я повернуся назад. . . Та коли що потріб-
но. . .

ГОРБАНЬ: — Ну, ну. . . Коли що потрібно. . .

ГАНЕМ: — То Ганем допоможе. . . Допоможе Ганем.

МАРКО: — А коли що не потрібно, то теж допоможе Ганем.

ГАНЕМ: — Жартовливий парубок з тебе. . . Веселий жарт.
Але Ганем знає, що жарти вночі кінчаються погано. Трош-
ки знає Ганем. . . Трошки знає. . .

ГОРБАНЬ: — Не чіпляйся до нього зі своєю підозрілістю. Ти
просто лізеш сьогодні на сварку і більше нічого.

МАРКО: — Не сварки я хочу. . . Я не довіряю всьому тому,
що має знайомство з владою. З ними одна розмова (*чиркає
пальцем по горлу*). Єдиний і найкращий спосіб. А решта —
просто дурниці, зайва балаканина (*рішуче повертає і стає
збоку*).

ГАНЕМ: — Жартовливий парубок. . . веселий жарт. Але Га-
нем нічого не розуміється на жартах (*спиною йде до две-
рей*). Ганем маленька порошинка. . . Нічого не знає Га-
нем. . .

МАРКО: (*ззаду голосно*). . . Чхи!

ГАНЕМ: *(скрикує... біжить на сходи)*

ВСІ: *(сміються)*

МАРКО: — Проклята порошок — в ніс заскочила.

ЛУКА: *(Маркові)* Покинь свої жарти. Це такий, що кожному може вірно слугувати, як ворогові, так і приятелю. Дивлячись на те, де сила.

ГОРБАНЬ: *(повільно)* Так, справжній раб. А хіба не всі ми, чи менше, чи більше, на таке копито зроблені? Погляньте навкруги. Сьогодні з нами будуть боротися саддати... А хто вони? Такі ж як і ми, лише одягнені інакше... та з ворожого боку. Зламають нас і заспівають хвалу собакам, що послали їх. Ми подужаєм — вони будуть з нами. Тут і вся куценька правда. Годі. Мені пора... Ставайте кожен на своє місце, як умовлено. Потому побачимо. Прощай, діду... Прощайте, товариші... Піду до свого звіринця... Прощайте.

МАРКО: *(надходить до Горбаня)* Не гнівайся... Мое життя завше з тобою... *(стискає його руку)*.

ГОРБАНЬ: — Прощайте. *(Виходить рішучим кроком)*.

МАРКО: *(надходить до Луки)* Сліпа знову була сьогодні?

ЛУКА: — Так, була...

МАРКО: — Теж пташка... Про все довідається, а потому зрадить.

ЛУКА: — Хто? Сліпа?

МАРКО: — Сліпі найбільше зраджують. Звичайно своїй сліпоті. Не розумію такої необережності.

КІЛЬКА ГОЛОСІВ: — Та ти що? Хто ти?

МАРКО: — Жартовливий парубок, як сказав Ганем.

ОКРЕМІ ГОЛОСИ: — Полиши свої жарти, бо набридло.

— Давай вина, старий.

— Сумно так сидіти.

— Та ще та сурма вие.

ЛУКА: — Вина не дам. Так наказано головою.

МАРКО: — Горбанем?

ЛУКА: — Так, Горбанем, коли хочеш...

МАРКО: — А я так вип'ю... Бо в мене своє і не закон мені твій голова.

ЛУКА: *(не звертаючи уваги на Марка)* Декому пора збиратися. Пора, діти мої... Тут вже немає чого робити, та майже немає про що й балакати. Хіба тільки, як він.

МАРКО: — Я вже теж не буду балакати, а просто вип'ю за твоє здоров'я, старий. Бо коли я перестану пити за твоє здоров'я, то його в тебе й зовсім не буде. А так і мені солідко, і тобі на користь.

ЛУКА: — Замовчи, будь ласка. . . Чи ви не чуєте, що якийсь шум на вулиці? Тихше. . . Тихше. . . Мовчіть. (*Дехто встає з місця та застигає в напруженій позі, звук сурми уривається. Чути, як бряжчить залізо, чути кроки та приглушений гомін*).

ОКРЕМІ ШЕПТИ: — Так, так.

— Наче біля дверей.

— Видно, солдати.

— Що ж це таке?

— Зрада.

МАРКО: — Просто починається веселий жарт.

ПЕРШИЙ СОЛДАТ: (*входить*) Ось вони. Тихо! Не рушся. (*За тим, що ввійшов, вступає ще кілька озброєних вояків*).

МАРКО: (*прожогом надбігає до шинквасу та гасить лямпу*) Жарт починається. Гей, товариші, будьте веселими! (*Темно. Знову чути сурму. Боротьба, стогони, чути, як падають тіла, важкий віддих*).

— Кусає, проклятий.

— Мерзотники!

— Смолоскипів!

— Рятуйте, рятуйте!

— Ось я тебе порятую!

— Не займай, свої.

— Тут всі свої.

— Смолоскипів, смолоскипів!

— Вогню!

— Підпалюй. . .

— Підпалюй хату.

Боротьба продовжується в темноті. Тріщать та падають меблі, дзвентить збитий посуд. За вікнами блищать смолоскипи, рухаючись туди й назад. Червоні зайчики блискають по хаті. Звук сурми раптом оживає під вікном і вкриває собою всі шуми.

ЗАВІСА

АКТ ЧЕТВЕРТИЙ

ДЕКОРАЦІЯ

Спальня імператора. По боках ліжка стоять курильниці. Евнух насипає туди пахучі смоли. Час сутінковий. Маріта притулилася біля колони в глибині, випростана як нежива,

загорнувшись тицтно в темний плащ. Тільки біле тонке лице із стиснутими устами та бровами малює замкнуту рішучість. Тонка біла рука нервово стиснула плащ на грудях.

Ліжко імператора закрите запоною, наче тоді, коли він спочиває.

Павза. Тільки обережний рух Ганема по хаті, тільки напруженість Маріти.

МАРІТА: — Ганем, запали багато світла. . . Та обережно, не роби шуму. . .

ЕВНУХ: — Слухай, найясніша. . . я, видається, й так обережний. . . Дика кішка ступає сміливіше. . .

МАРІТА: — Мовчи. Дика кішка не розмовляє. . . А коли вона подає голос, то вже ловець знає, що робити. . . (Павза) Запали більше світла. . .

ЕВНУХ: (робить глибокий уклон. Запалює в курильці скипку, потому нею олійні лампи).

МАРІТА: — Тепер вийди, Ганем. . . Ні, трохи зажди. Так стрибають тіні, як дощові краплі на поверхні озера. . . Або як вішальники. . . Сідай тут. . . Розкажи, як і що робилося сьогодні. . . Ти все знаєш. . . Сідай. Біля мене. . . ближче.

ЕВНУХ: (низько кланяється. Сідає долі по-східньому коло ніг Маріти) Що знає Ганем, найясніша. . . Промінь сонця нашого. Нічого не знає Ганем. Він тільки зраня бачив, як приводили бунтарів. . . як найясніша давала, давала розкази або їх вбивати, або бити до смерті. Нічого не знає Ганем.

МАРІТА: — А може Ганем згадає, коли найясніша розгнівається. . . Ти, здається, бачив її у гніві?

ЕВНУХ: (кладе навхрест руки, схиляє голову) Ганем може згадати: у нього добра пам'ять. . . Добру пам'ять має старий Ганем. . .

МАРІТА: — «Зелене Око»?

ЕВНУХ: — Всіх забрано. . . позв'язувано парами і посадовлено в муровані льохи. Тільки Горбань утік і його ніяк не можуть знайти. . .

МАРІТА: (люто) Не хочуть. . .

ЕВНУХ: — Не знаю, найясніша. . . От то як бачили, коли він хотів повипускати звірів. . . Кинулися до його, а він через клітки — і зник. Кажуть, що може там і заховався. Хто знає, хто знає. . . Звірі його люблять і не дадуть нікому.

МАРІТА: — Що народ?

ЕВНУХ: — І досі стоїть на площі. . . В тих, кого розіпняли на деревах, хто влучає камінцями, а хто перекривлює лице як

вони. . . Я не можу того показати, найясніша, бо це тільки
вміє народ, коли він укупі, коли він дивиться і забавляється.

МАРІТА: — Що кажуть?

ЕВНУХ: — Вихвалюють імператора. . . Прозвали тебе все-
владною. . . Вони з ляку похваляють таких, як ти. . . Вони
люблять, коли хтось за них думає і коли їм не треба дума-
ти. Бо як вони починають самі таку роботу, то перегри-
зають глотки одне одному. . .

МАРІТА: *(здушено сміється)*.

ЕВНУХ: — Вони не люблять нікого, але не вміють без них
жити. Вони б навіть не вміли спорудити такого свята, як це
зробила ти, найясніша. . . Коли роблять вони — то ли-
шаються купи руїн, сморід і зараза.

МАРІТА: — Чому ти думаєш, що вони не люблять нікого? Ти
помиляєшся, Ганем. . .

ЕВНУХ: — Всі помиляються, промінь сонця нашого, а з них
помиляюся і я. . . і так думає не Ганем, а всі мудрі, які
довго і багато думали над цим. Народ нікого не хоче. . . хо-
чуть ті, що хочуть бути над ним.

МАРІТА: — Годі. Вийди, Ганем. . . Я побуду тут, поки проки-
неться імператор. Він занедужав і заснув тільки над ран-
ком. Сон зміцнить його сили. Вийди і двері щільно зачини
за собою. . . бо ти завше там полишаєш краєчок свого
вуха, а мені цього не потрібно, розумієш, іди.

ЕВНУХ: *(встає, кланяється і виходить)*

МАРІТА: *(робить кілька ступенів. Озирається)*. Хитра і,
певне, зрадлива людина. . . *(раптом поривається до ліжка,
одкидає запону. Притулюється збоку)*. Спить. Мій любий,
єдиний. Заснув на довго, до віку. . . Спить моє щастя, все
те, чого я не знала. І було б краще, коли б моя краса змар-
ніла там, коли б моє тіло постаріло під лахами, а мої очі
осліпли, як у мамі. Я б тоді обвинувачувала його, я б мо-
лилася до Карги, бога помсти. Він, мій любий, був би моїм
вічним ворогом, і я б зносила тягар життя, посипаючи його
прокльонами. Я нарікала б на всі розкоші і догоди, якби їх
у мене не було. Чисті люди викликали б у мене огиду. Па-
хощі дорогих олій будили б мою кров до помсти, до шален-
ства. Новий світ. . . Я забила його власними руками, я спа-
лила своє щастя. . . Вони кинули мою несвідомість у жер-
тву. Вони пхнули мене на таке діло. Прости, прости, мій
любий, мій єдиний! Прости мене. *(Схиляється на коліна,
падає на труп і ридає. Здалека чути шум. Хтось надхо-
дить до кімнати)*.

МАРІТА: *(швидко встає і також швидко запинає ліжку)*

НАЧАЛЬНИК ЗАЛОГИ: *(входить першим і кланяється).*

ВОЯКИ: *(кілька чоловік приводять зв'язаних бунтарів із «Зеленого Ока»).*

МАРІТА: — Чого ти хочеш?

НАЧАЛЬНИК ЗАЛОГИ: — Прохають тебе, щоб ти сьогодні їх послала на страту.

МАРІТА: *(уривчасто)* Немає куди хапатися.

ГРУПА БУНТАРІВ: — Змія!

— Падло.

— Зараза.

— Щоб тобі тіло покрутило!

— Щоб струпом гнітючим укрилося!

МАРІТА: — Не допоможе. . . Не зрушують мене прокльони. Я загубила ніжність з вашої допомоги. А вам чого заманулося вмерти? Немає куди хапатися. . . Все буде в свою пору. Ви думаєте, що ви не такі, як я. . . Брехня. Ви не кращі за мене. Тільки я по цей бік, а ви по той бік прірви. . . Стрибайте, коли можете. . .

ГРУПА БУНТАРІВ: — Проклята.

— Настане час.

— Помститься Кар-га.

— Подохнеш, як собака бездомний.

— Стерво. . .

МАРІТА: — Мало. Не жалуйте ласощів мені. А якби я вас посадила от тут. . . Та подарувала рабів. . . Та вимила в теплій і пахучій воді. . . Намастила б ваше тіло дорогими оліями, нагодувала б ситими стравами у три глотки. . . Невже б і тоді таке казали? *(Сміється здавлено)*. Як хочу з вас зробити от тих, про яких кажу. . . а тоді побачимо. Може, й не такими словами зустрінете мене. Може, не так швидко будете поспішати туди. . . На площу. *(До начальника залоги)* Накажи їх вимити і одягнути. . . Дай рабів на послуг, але пильнуй двері, поки не звикнуть. . . За кожного з них ти відповідаєш. Кажу це іменем імператора. . . Йдіть собі.

ГРУПА БУНТАРІВ: — Падло.

— Стерво.

— Болото смердюче.

— Дракон.

МАРІТА: *(дає знак рукою)* Веди. . . Як наказую.

НАЧАЛЬНИК ЗАЛОГИ: — Все буде зроблено, найясніша. . .

ВСІ: *(з шумом виходять)*

ГРУПА БУНТАРІВ: — Стерво.

— Побачимо.

— Ха-ха, не буде так!

— Не буде.

МАРІТА: *(кидає смолу до курильниці)*. Ніхто нічого не знає. Новий світ. А як жити? Ніхто нічого не знає. Мудрі кажуть, але їх мало. . . Мудрих мало. І знову, Карга, я молюся тобі і знову благаю про твою допомогу. Ганем казав, що нічого не треба. . . Але також казав, що коли вони, всі, починають думати, то перегризають глотки одне одному. Треба, щоб всі думали, що нікого їм не треба, і щоб могли жити. . . Але від влади тільки йдуть на страту і нікому того не хочеться. І мені не хочеться. . . Новий світ. . . А тут так болить, як страшна рана *(стискає груди)*. А тут як гарячий обруч накладено *(хапається за голову)*. Кар-га. Кар-га. Чи чуєш мене?

ЕВНУХ: *(одхиляє двері й тихо зазирає. Потому пропускає Горбаня і сам зникає за дверима)*.

ГОРБАНЬ: *(в руках ніж, сам задиханий)*. А, Карга, молишся? . . . Молись. Коли всі лізуть до бога на землі.

МАРІТА: *(легко скрикує і одступає од ліжка. . . З неї падає темний плащ. Помітно, що вона злякалася)*. Ти? Ти тут? Чого ти хочеш? Він спить. . .

ГОРБАНЬ: — Я хочу, щоб і ти спала. . . Ти нарікаєш на нас, що позбавили тебе сну. . . Так я приніс тобі сон.

МАРІТА: — Він спить. . .

ГОРБАНЬ: — Брехня. . . Я знаю, що він помер. . . Знаю, що тепер ти завше брешеш.

МАРІТА: — Ти знаєш?

ГОРБАНЬ: — Ти виконала нашу волю, але ми дорого за неї заплатили. Підла, але підлість тільки смішна й більше нічого *(сміється)*.

МАРІТА: — Потому будеш сміятися. . . Замовчи, проклятий. . . Замовчи. *(Більше спокійно)*. Може, думаєш мене покарати ножем і тим вирішити все? Це мало, занадто мало. Попитайся у Ганема. . .

ГОРБАНЬ: *(здрігнувшись)* Що?

МАРІТА: *(Спокійно)* Кажу: поспитай у Ганема. . . Я вистраждала те, що знаю себе і вас. . . А от ви себе не знаєте. Ви гірші за них. . . Горбань. . . Каліка.

ГОРБАНЬ: — Краще замовкни. Ти, дурненька. Згадай свою ненависть, згадай батька та його смерть. Ти зробила велике діло, але заміняла його на брязкальця. Та ще й заплатила

за це життям своїх братів. Ти, яка знала безодні нещастя, кинула своїх однодумців знову в льохи, на гнилу соломку, на страждання і смерть. Ти зробила злочин більший за його. . . Ти зробила тим, хто послав тебе, і не тільки зрадила, але взяла ніж і встромила його в груди, що й так були змучені катуванням минулого, і я повинен засудити тебе, підла. . . Я послав тебе сюди, я й візьму звідси, вирву, як той бур'ян.

МАРІТА: — Ти все одно не зрозумієш цього. Хіба можна зрозуміти часом жіночий вчинок? . . . Жінка — джерело й охоронець життя. Не треба було такої спроби. Крім того, я не віддам влади. Хто закоштував ласощі влади, тому все гірше, тому страшно повернутися до першого стану. І я не повернуся. . . Пізно. І для себе, і для того нового життя, що я ношу в собі. . .

ГОРБАНЬ: *(швидко)* Як? Що? А, розумію. . . значить. . . Так це правда, про що мені казали? *(сміється)* Значить. . . *(слабо)*. . . Будучий управитель і будучий гнобитель, негідник, породжений нами.

МАРІТА: *(швидко підносить плащ і щитно загортається ним, якби шукаючи захисту на свої гордощі та на своє почуття материнства)*. Ти можеш робити, що тобі подобається, але балакати, прошу тебе, доволі. Ви мене послали. Але я зараз мати й просто захищаю життя. Це моє право, про яке нікого не питають.

ГОРБАНЬ: — Право на життя. . . Шляхом загибелі сотні інших людей, шляхом зради, шляхом самодержної влади *(Сміється. Павза. Помуро)*. Я тебе кохав, Маріто.

МАРІТА: *(здрігнувшись)* Ти кохав? І ти ж продав мене?

ГОРБАНЬ: — Так, продав на діло повстання.

МАРІТА: — Опудало, каліка *(сміється)*. Коли це кохання, то де ж справедливість? *(сміється)*. Знай же, що я не тільки ненавиджу тебе, а ставлюся з презирством, як до горбака, як до негідної тварини.

ГОРБАНЬ: *(стогне як від болю)*. Замовчи, підла, негідниця, сволота! Не я каліка, а ти, ти! *(Кидається на неї з ножем, зриває плащ і вбиває)*.

МАРІТА: *(кричить)* Мамо! Мамо! *(Падає на приступки ліжка)*.

ГОРБАНЬ: *(одстрибує набік, дико озирвається, але ніж держить напоготові)*. Клич сліпу матір. . . Не побачить сліпа. . . Зачекаю. . . Йде. . . Яка краса, яка шалена краса.

МАРИНА: *(стає на дверях)* Що, донечко? Що тут сталося? Так кричать ті, що вмирають. . . Хто тут? . . . Я не пущу нікого. . . Хто тут?

ГОРБАНЬ: — Пусти, Марино, це я. . . І нічого тут не сталося.

Пусти. . .

МАРИНА: — А. . . Ти? . . . Люди, рятуйте. . . рятуйте! Він убив. . . рятуйте!

ГОРБАНЬ: *(швидко опинився біля старої. Одштовхнув її і кинувся в двері, але його там ловлять і скручують)*

МАРИНА: *(підноситься і простує до ліжка. Натикається на труп Маріти)*. Ти? Ти? Моя дитино. Прокляті, прокляті! Померла. Він забив тебе. Хто може одняти дитину од матері? Яким правом? Сама смерть боїться матері. . . Сама смерть. . .

НАЧАЛЬНИК ЗАЛОГИ: — Скручуйте гарненько. . . Довго тебе ловили. Вона забита? Жалко. Така краса. . . Він також помер, я знаю. Віднині я оголошую себе імператором, чуєте!

ГОРБАНЬ: — Все одно. . . Нас поляжуть тисячі, мільйони, але ми підем вперед. Все одно, може то буде ціна, може буде пустка, але іншого шляху ми не знаємо. . . Все одно. Час прийде. . . Настане час. . .

ЕВНУХ: *(також допомагає скручувати Горбаня)*.

ГОРБАНЬ: *(до евнуха)* І ти тут, старий, разом з ними?

МАРИНА: — Дитинко, дитино моя. . . Маріто.

НАЧАЛЬНИК ЗАЛОГИ: — Я лишаюся тут. . . а його замкніть до завтра у льох. . . а завтра на площу і зарубаємо. . . А може що інше. Тоді настане спокій.

ВАРТА: *(тручає Горбаня в двері)*.

ГОРБАНЬ: *(зо всієї сили затримується за двері й кричить)* Брехня! Не буде спокою!

МАРИНА: — Донечко моя. . . Маріто.

НАЧАЛЬНИК ЗАЛОГИ: *(надходить швидко, одтуляє запону над ліжком)* Помер. Тепер я імператор. . . Я імператор. . .

ГОРБАНЬ: *(з глибини)* Брехня! Собаки. Настане час вашої загибелі. . .

МАРИНА: *(встає. Труситься)*. Імператор. . . Новий імператор. Мої очі не бачать, але мої вуха чують, що в кожного на думці живе оте слово «імператор». Маленький, паршивий, може на хвилину, але імператор. . . Жадоба людська кривава, забійче серце. . . Скільки вас, імператорів? Я, сліпа мати, проклинаю вас всіх!

НАЧАЛЬНИК ЗАЛОГИ: *(надходить. Бере за руку і з силою тручає Марину на труп Маріти)*. Ну, ти, відьма. . . Теж лякаєш своїм поганим ротом. . . Цить.

МАРИНА: *(трохи підводячись)* Донечко моя. . . Нещасна. Маріто. Маріто. . .

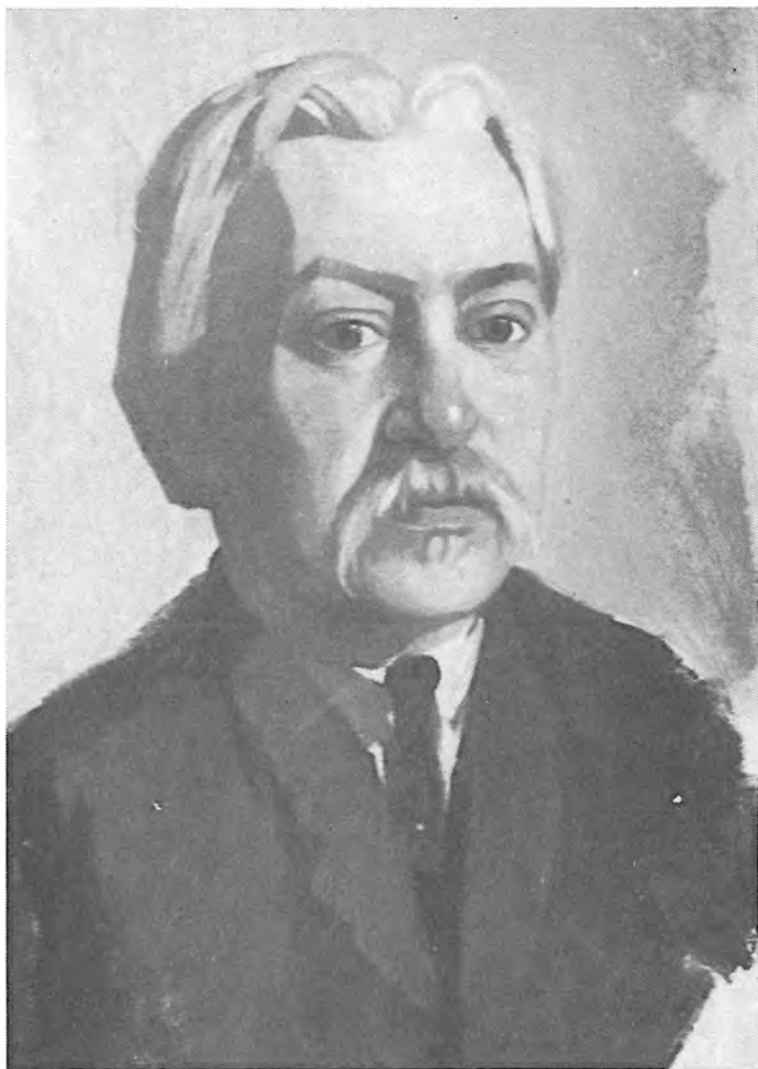
м. Чернівці

23. КУРИЛЕНКО МИХАЙЛО

24. ТИЛОРНІВ МИХАЙЛО

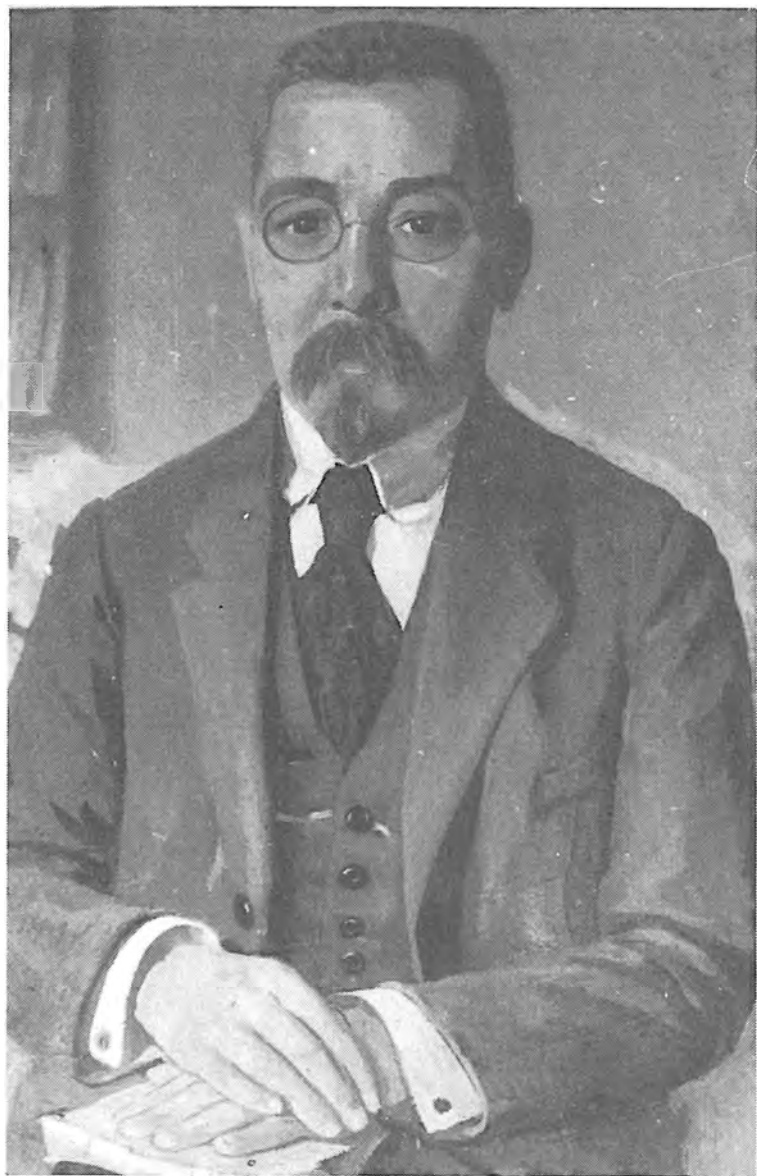
25. САМІЙЛЕНКО ВОЛОДИМИР

26. БІЛЕЦЬКИЙ ЛЕОНІД

27. ЛИПА ІВАН

28. ОГІЄНКО ІВАН

29. КОВАЛЬ-МЕДЗВЕЦЬКИЙ МИКОЛА

Василь БАРЛАДЯНУ

ПРО ОБРАЗКИ НА ЗГАДКУ, АБО ВСТУПНЕ СЛОВО ДО ПОРТРЕТІВ ЮРІЯ МАГАЛЕВСЬКОГО

Сьогодні в Україні про Юрія Магалецького (1876-1935) знають хібащо ті, хто прочитав од першої до останньої сторінки видану в 1989 році книгу «Творів» Миколи Вороного. Там, в статті «Пензлем і пером» («Думки естета»)* Ю. Магалецькому присвячено аж чотири сторінки. На творчість цього художника мене вивела мати, яка бачила його в 1919 році і згадувала як людину, що малювала портрет одного з моїх дідів. Але моя зустріч з портретом діда відбулася в 1988 році у Львові, коли я, за рекомендацією дядька, маминого брата, знайшов колекціонера, котрий зберігає портрети видатних українців Юрія Магалецького, що брали участь у боротьбі за незалежність України в 1917-1922 роках. Щоправда, М. Вороний, хоча й присвятив чотири сторінки портретам Ю. Магалецького, був невисокої думки про портретиста: бачив у портретах «академізм» і «фотографізм». Але сьогодні саме «фотографізм» зображення тих, що присвятили життя боротьбі за Україну, робить портрети Ю. Магалецького цінними як з художнього, так і з документального боку. Автор цих рядків не належить до дослідників творчості Юрія Магалецького. Але, за наказом матері, збирав усе, що потрапляло до рук, тобто те, що говорило про художника. І саме тому подаю в 11-й «Кафедрі» свої виписки з Джерел, які згадують Ю. Магалецького.

Ю. Магалецький, зображуючи героїв війни за незалежність України, намагався залишити нащадкам не лише образки на пам'ять, але й короткі життєписи портретованих. І саме тому на зворотах портретів писав про тих, хто позував йому, все, що знав про них. Вважаємо за свій обов'язок оприлюднити ці записи, хоча вони не завжди співпадають з енциклопедичними, бо, на відміну од авторів «Енциклопедії українознавства», Ю. Магалецький був тільки хронікером своїх вражень. І в цьому його безсмертна заслуга.

* Вороний М. Твори, К.,

1989, с. 490-493.

ТІ, ЩО ВІД НАС ВІДІЙШЛИ

Дня 29 жовтня ц.р. (1935) розпрощався з цим світом відомий у Львівських громадянських колах митець-маляр і знаний іще з-перед війни наддніпрянський громадський і педагогічний діяч *Юрій Магалецький*.

Від 1922 року пробував покійний у Львові і жив із своєї малярської праці. Між іншим вималював церкви в Угерську і Холоєві, змалював каплиці в монастирі о.о. Редemptористів у Голоску Великому й у Збоїськах під Львовом, а разом з Петром Холодним — каплицю Духовної Семінарії у Львові. Крім того, він був портретист і по його смерті залишилось багато портретів українських діячів із часів нашої визвольної війни. Для Українського Видавничого товариства в Катеринославі зілюстрував багато книжок. Із його давніших праць треба назвати велику його картину «Козаки», що зберігається у Катеринославському (тепер Дніпропетровському) музею.

Покійний був людина дуже гарних прикмет серця, характер чистий, як сльоза, у своїй душі не ховав для нікого зла, тим то тішився великою пошаною в усіх, що його знали. Був він родом із с. Романівки на Поділлі (р. 1876), скінчив середню школу, Петербурзьку Академію Мистецтв, потім був учителем гімназії в Катеринославі, а далі директором комерційної школи в тому самому місті, працював там в українських установах перед війною й був загалом відомий, як великий український патріот. Коли вибухнула революція, Магалецький став у ряди бійців за Україну, був членом Центральної Ради, Ради Республіки, боровся з рушницею в руках із московськими більшовіками, а коли українська державність над Дніпром завалилася, перейшов із останками армії за Збруч, якийсь час був у таборах, а 1922 року опинився у Львові й заробляв малюнками на життя.

Коли у Львові повстало Товариство допомоги емігрантам із Наддніпрянщини, Магалецький розвив у ньому дуже жваву діяльність, стоячи довгі роки на чолі Товариства. За цю його працю Товариство іменувало покійного своїм почесним членом. В календарі-альманаху, що його видало Товариство, він помістив цілу низку гарних спогадів. Деякі з них друкував і ЛНВ. Здається, деякі спомини лишилися ще в рукописах. Останні роки тяжко нездужав — та приятелі його не забували. Умер він у загальному шпиталі у Львові.

* * *

Декоратором Львівського українського театру запрошено худ. Ю. Магалецького. Як відомо, до свого часу декораційна частина в зазначенім театрі була нижче всякої критики.

ж. «Митуса» 1922, лютий, с. 64.

* * *

Магалецький Юрій, укр. маляр, *1877. 1917 голова укр. повіт. ради й повіт. комісар освіти в Олександрівському на Катеринославщині й радник губ. земства. «Побідники» (з життя Запорожжя) й ін.

«Українська загальна енциклопедія». Л.-С.-К., 1932, т. 2, с.583.

* * *

Магалецький Юрій (1876-1935), маляр-академіст родом із сх. Поділля, закінчив Петербурзьку Академію Мистецтв (учень І. Рєпіна), згодом студіював у Парижі; в 1917-18 рр. осв. діяч на Катеринославщині, з 1922 р. у Львові. М. ін. довголітній гол. Укр. Т-ва Допомоги Емігрантам з України. Численні портрети укр. діячів (ген. А. Гулого-Гуленка, ген. М. Омеляновича-Павленка, І. Липи, І. Свенцицького, О. Загорова, С. Федака та ін.), декоративні стінописи церков і каплиць (у Голоску В., Угерську, Старому Селі, Олеську, Раві Руській, Холєві та ін.). Ілюстратор книжечок укр. в-ва в Катеринославі-Відні, спомини в «ЛНВ» і календарях «Дніпро».

«Енциклопедія українознавства». Париж-Нью-Йорк, 1962, кн. 4, с. 1427.

РЕПРОДУКЦІЇ

1. *Чуднівський Василь Кіндратович*. Олія, картон. 22×15. «Віце-міністр народного господарства (підпис) 14 XII. Чуднівський Василь Кіндратович род. на Чернігівщині Борзенського повіту, 1884 р., 27 грудня. Школу реальну Чернігівську. Петро Розумівську Академію. Пор. рос. служби — одбув світову війну (6 м.) — решту — інструктор в старш. школі (Орієнбаум) — кулеметчик. Під час революції був комендантом від Військової комітети Державної Думи в Шлюсбургському районі. Був останнім комендантом Центр. Ради.

Ченстахів — 13 грудня 1920 р. Магалецький».

2. *Сальський Володимир Петрович*. Олія, картон. 22×15.

«Генерал-хорунжий штабу УНР. 1920 р.

Сальський Володимир Петрів (підпис) 1885 р. (народився — В.Б.) в м. Остріг на Волищині. Син власника-хуторянина. Скінчив Острозьку гімназію. Віленську юнацьку (слово нерозбірливе — В.Б.) 1906 р. Там же Укргурток, Академію Генер. Штб. — 1912 р. Одбув світову війну. З 1917 р. кінця нач. штабу Сердюцької дивізії, нач. штб. ком. Військ України проти боль., нач. штабу особливої команди Києва (далі нерозбірливо — В.Б.) Викладач укр. Школи старшин Києва. Нач. учбв. Відом. шкіль. Голов. Управи. Командіром Запоріжського корпусу. Комендант Дієвої Армії. Військ. Міністр по липень 20 року».

3. *Вирменич Кирило*. Олія, картон 22×15.

«Представник повстанців Полт., м. Гродіжск Крем. повіту Кирило Вирменич (підпис) 5.Ш 1921 року. Вирменич Кирило род. 1885 р., 18 березня, м. Гродіжск Полтавської губ. Кременчуцького повіта. Керував повстанцями на Полтавщині під час Денікіна і до сього часу. Прибув у Тарнів до Уряду УНР у 1921 р. для зв'язку від повстанців і селян отряда отамана «Скірди». Вийшов з дому 10 січня і перейшов кордон 18 січня.

Псевдонім «Орел» 1921 р. Магалецький».

4. *Порубченко Пімен*. Олія, картон. 22×15.

«(Підпис) 1921 р. Березень. Порубченко Пімен. род. 1878 р., серпня 27, с. Борохти Васильківського пов. на Київщині. Організатор і командир II повстанческою дивізією, селянської Наддніпрянської — з 1918 р. і по сей день. Делегований від 16 отрядів північної Київщини, підлягаючи командированню «Струка» до Уряду УНР. І вирушив з с. Товстий лис Радомисльського повіта на Київщині 7 січня. Кордон перейшов 19 січня і попав у Тарнів 2 лютого 1921 р.

Псевдонім 'Пучич'. Магалецький».

5. *Віра Матвієв* (підпис). Олія, картон, 22×15.

Сестра-жалібниця з отряда отамана Шепеля. Матвієва Віра Натолівна — род. 1899 р., червня 18, в Києві, дочка полк. Вчилась у гімназії Дучинської 1915 р. 2 роки училась у Київському клінічному інституті. Була сестрою-жалібницею в 36 запасовому шпиталю. З 1919 р. була сестрою-жаліб. 24 запас. докт. Шмигельського. З 20 р. перейшла до Юнацької шк. В червні 1921 року пішла в запілля ворога з отаманом Шепелем, повернулася від нього в серпні 23.

6. *Портрет невідомого*. Олія, картон. 2×15.
7. *Сотник Дикан*. Олія, картон. 22×15.
«Сот. Дикан. Галичина. с. Биркі Великі. 1920 р. Листопад 27. Магалецький».
8. *Кабачків Іван Максимович*. Олія, картон. 22×15.
«Державний контрольор УНР Кобачков (підпис). 2 червня 1921 року.
Кабачков Іван Максимович — р. 1874, 6 жовтня, в м. Веремівка Золотоноського пов. Полтавщина. Вч. в Черкаській прогімназії. Колегія Павла Галагана. Петроград. Унів. — 1918 р. Став (нерозбірливо — В.Б.) УНР квітня 1918 на посаді Уряд. ІУ кл. в Держав. контроль. 23 квітня 1919 р. обняв посаду Держав. Головного Контрольора.
Торнів. 1921. Магалецький (підпис)».
9. *Породник Яків*. Олія, картон. 22×15.
«Породник Яків. Голова Фракції Земської в Раді Республіки, Член Подільської губ. земської Управи».
10. *Портрет повстанця «Сірка»*. Олія, картон. 22×15.
«Сірко». Полк. повстанець. «Повстанеч. лагерь» біля Дністра.
Магалецький 1921 р.
Пішов на повстання з полковник. Гулим-Гуленком в 1921 році. При переход. Збруча — дивись мої спомини «Останній акт трагедії» — де «й залишивсь. Доля не відома».
11. *Полковник Михайло Русин*. Олія, картон. 22×15.
«Гарматний референт Південної групи повстання полковник Мих. Русин (підпис).
Ченстахів 1921 р. січень 18/4. Магалецький».
12. «*Віра*». Олія, картон. 22×15.
«Шкіц». «Віра». Тарнів — 1921 р. Магалецький».
13. *Чижевськів?* Олія, картон. 22×15.
«Шкіц Чижевськів — був мн. вн. сир. — началь. гарм. від. III дивізії Д. Армії. 1920 р. Магалецький».
14. *Хіжняк*. Олія, картон. 22×15.
«Хіжняк. секретар Ради Р. Неод. Респуб. пор».
15. *Білопольський*. Олія, картон. 22×15.
«Білопольський. Хлібороб-демократ».
16. *Саліковський Олександр*. Олія, картон. 22×15.
«Міністр Внутрішн. Справ. Ол. Саліковський (підпис), 20.П.1921 р.)».

17. *Бабенко Віра*. Олія, картон. 34×24.

«Гімназистка Бабенкова Віра. Гімназистка 7 класу Весело-Тернівської гімназії на Катеринославщині Криворізького повіту. Народилась 1902 р., с. Веселий Тернох — селянка «Го-нець» з Катеринославщини. 1921 р. — Тарнів.

Брала участь в Повстанчеській організації Катеринославщини під проводом лікаря Д. Генева (серб). В 1921 році зрадник, з своїх, видав, чоловік 60 було арештовано і розстріляно. Серед них була і Бабенкова. І позаяк було їм відомо, що вона була розвідницею, то її мучили, ламали пальці на руках, ногах, подрізували, очі видовбали, аби видала організацію — мовчала. Зрештою — забили.

Вічна пам'ять тобі, рідна дитино.

Портрет роботи арт. мал. Ю. Магалецького».

18. *Омельянович-Павленко Михайло*. Олія, картон. 34×24.

«Омельянович-Павленко. Командир УНР, Тарнів — весна. Магалецький 1924».

19. *Прокопович Вячеслав*. Олія, картон. 34×24.

«Прем'єр-міністр Вячеслав Прокопович. Тарнів. 1921 р.»

20. *Ф. О.* Олія, картон. 22×15.

«Ф. О. 8 штук автографів».

21. *Михайло Севнуньш*. Олія, картон. 22×15.

«Член Ради Республіки Михайло Севнуньш (підпис)».

22. *Грещенко*. Олія, картон. 22×15.

«Чл. Ради Республіки Грещенко, 1921 р. Тарнів. Магалецький».

23. *Куриленко Михайло Приюхтович*. Олія, картон. 22×15.

«Член Подільської губернської народної Управи, Член Президії Всеукраїнського об'єднання діячів місцевих демократичних самоврядувань Михайло Приюхтович Куриленко. 27 січня 1921 року, м. Ченстахови.

Куриленко Михайло Приюхтов, — род. 1885 року, міс. листопада 2, у м. Корені на Чернігівщині, син ремесника, с. Київській Вчительській Інститут — 1913 році. Учит. в Ямполі на Поділлі — Вис. II на педагогічних курсах. З початку Революції керував національним рухом по Ямпільцю — ч. і голова всяких укр. організ.

Організатор і Інструктор Позашкільної Освіти на Поділлі в Губземстві — 1918 р. Один з участ. скінення гетьманської влади на Поділлі. В Ново-угніцькому повіті, як повітовий Комісар по дорученню губ. Нац. Ради — скінув гетьманств. Був

помічн. губкома Поділля — 1919 р. 7 березня 19 р. — обр. членом Подільськ. Губземської Управи. 19 р. — обраний Подільським Громадянством в Губкомісари, Член Президії Філії Черв. Хр. при Дієвої Армії, чл. Президії Всеукр. земтв. Об'єднання у (нерозб. — В.Б.) 1921 27 січня, Ченстахів. Худ. Ю. Магалецький».

24. *Самійленко Володимир*. Олія, картон. 22×15.

«Шкіц пор. Самійленка. Тарнів. 1921 р. Магалецький».

25. *Тилорнов Михаил Николаевич*. Олія, картон. 25×17.

«Заместитель председателя Донских войсковых Кругов, полковник Тилорнов Михаил Николаевич (підпис) 29 марта 1921 г. Тарнов.

Родился 30 окт. 1884 г. Одесса».

26. *Білецький Леонід*. Олія, картон. 22×15.

«Пр. доц. Кам. Под. Держ. Укр. Університету Л. Білецький (підпис) 19.IV р.б. 1921.

Білецький Леонід Тимофійович — род. 1882 р., м. травня, 5 дня на Київщині, с. Литвінівка, Литвінівського повіту (хлібороб). Пост. в Київський Унів. в 1913 р. В 1917 р. був звільнений на рік з Університету за безпорядки. Університет скінчив з золот. медаллю: був зал. при університеті стипендантом проф. при кафедрі 'Русь. яз. і літер'. у Акад. Перетця, З 1-го дня Револуції став працювати при Мін. Освіти (у Стешенка). Керував педагогічним відділом. В 1918, в серпні, був призначений гетьман. прив. доцентом при Кам'янецькому Державному Університеті. Перша праця наукова надрукована 1913 р. (нерозб. — В.Б.) в 'Збірнику П отд. Рус. яз. и словесн'. Петерб. Ак. Наук — за що одержав золоту медаль 1918 р. — 'Народ. нац. Шевч.' І т. 'Христ. Історії літератури' — 1919 — П. т. 'Христ. Іст. літ' — 1920 р. 'Початок Історії укр. літер.' в Записках Кам'ян. Под. Універс. т. П. і інш.»

27. *Липа Іван Левкович*. Олія, картон. 22×15.

«Шкіц Липа Ів. Льв. 1921. Тарнів. Магалецький».

28. *Огієнко Іван Іванович*. Олія, картон. 22×15.

«Ів. Ів. Огієнко — Міністр і сповідник УНР. Тарнів — 1921. Магалецький».

29. *Коваль-Медзвецький Микола Опанасович*. Олія, картон. 25×17.

«Тарнів 20/X — 1921 р.

Генерал-Поручник Українського Генерального Штабу. Вчений-геодезист Микола Опанасович Коваль-Медзвецький, приват-доцент Київського Державного Університету.

Підпис ген.-пор. Ков.-Медз. 17 червня 1921 р. м. Тарнів».

Архипенко Євген. Олія, картон. 22×15.

«Міністр Народного Господарства — Е. Арх. (підпис) 15.ХП. 1920 р.

Архипенко Євген Порфірович — род. вересня 1884 р. у м. Києві — син слісаря. Вчився — гімназія Київ I — у 1893 р. сер. освіти. Електротехнічного Інститута. 1910 році скінчив Петровсько-Розумовську Академію. Працював в Земстві і займався організаціями приватного господарства на Київщині. З 1906 р. почав видавати укр. сільськогосподарський часопис 'Укр. пасічництво'. 1910 'Риля'. 1917 'Хліборобська справа'. Організував укр. Вид. т-ва Хлібороб 'Укр. Агрономічне Т-во', 'Всеукраїнський Пасічницький Кооперативний Союз'. З 1917 І дня Генер. секретаріату — директор Департам. хліборобства, звільн. Гетьманом. Був секрет. Централы. Чл. Київської губзем. Управи Ш вр. Міністр Земель. Служби за часів Діректорії: Міністр Земельн. Спр. в Кабінеті Осипенка. Комісар по цивільн. спр. під час акції. В квітні 1919 р. радник м. фінансів. 1919 р. Міністр Народного господарства в кабінеті Прокоповича».

31. *Левицький Андрій Миколайович*. Олія, картон. 22×15.

«Левицький Андр. Мик. — Тарнів. Березень 1921 р. Магалецький».

32. *Омельянович-Павленко Михайло*. Олія, картон. 22×15.

«Генерал-поручник Омельянович-Павленко, командуючий укр. Армією».

33. *Гулий-Гуленко Андрій*. Олія, картон. 29.5×27.

«Тарнів, 1921 р. 20 березня.

Командуючий Повстанцями півдня України Полковник Гулий-Гуленко Андрій (підпис)».

34. *Нестеренко Герасим*. Олія, картон. 22×15.

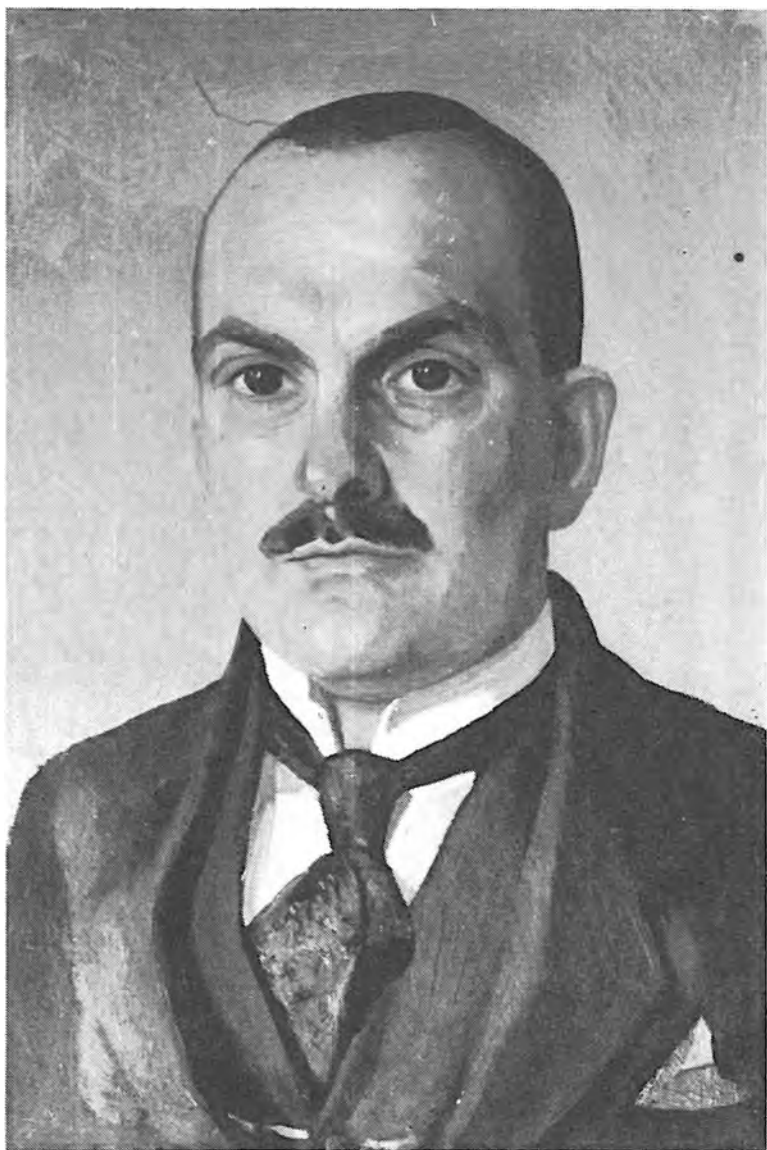
«Сотник Нестеренко Герасим 1890 р. 3 березня на Херсонщині, Елісаветського повіту, с. Красновертка, с. селянина. Учився — сільську II кл. шк. зв. вчителя — вчителював в тім же повіті по селах з 1908 р. Був з початку Революції чл. Повітової Земської Управи. З 1916 р. був учасником світової війни нижн. чином. — був послан. у військову школу Одеску — яку не скінчив, бо настала Революція. Поїхав в Елісаветгр. І почав працювати по українізації повіта. І заснував там Вільне Козацтво. І весь час проводив боротьбу озброєну. І як член управи боровся з ворогом України. Учасник походу на Укр. Зимовому. Після злуки з Польською Армією був весь час в Запорізькій Дивізії. Магалецький».

35. *Русіян Леоніла*. Олія, картон. 22×15.

«Сестра-жалібниця, дружина полковника артилерії Леоніла Русіян. Урож. Дашкевич. 1899, серпня 3».

36. *Богуславський Євген*. Олія, картон. 22×15.

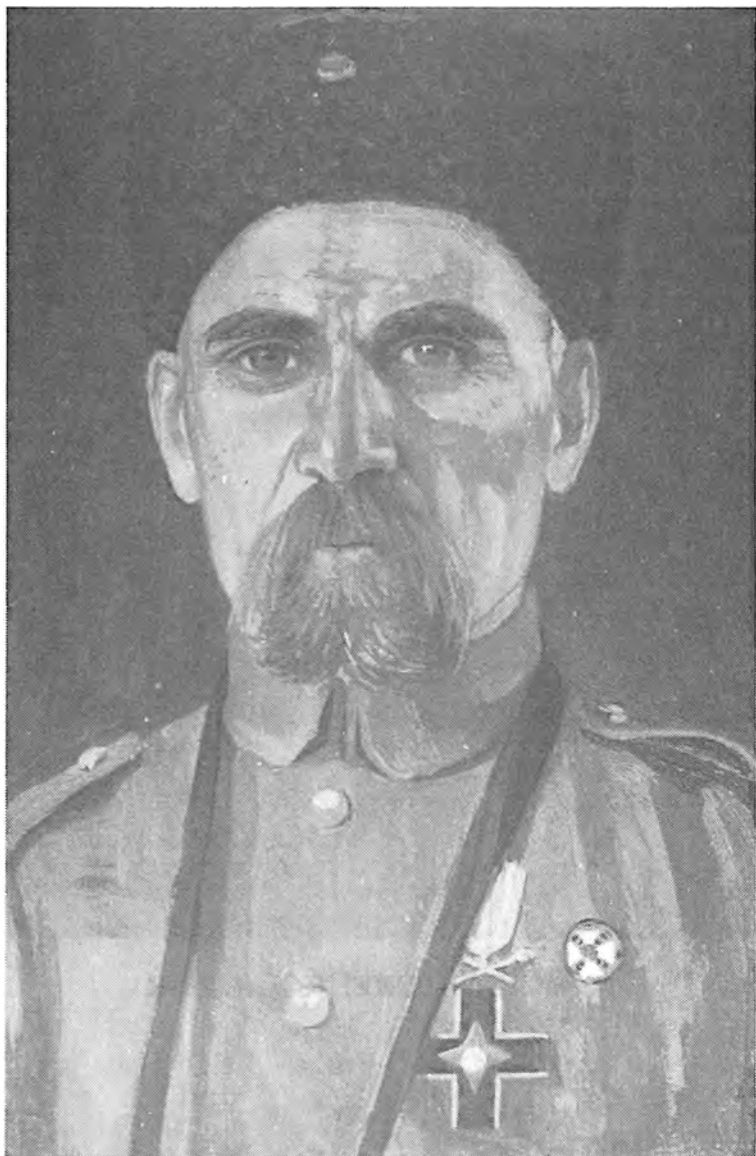
«Голова Управи Українського Червоного Хреста. (Філія при дієвій Армії). Євген Богуславський (автогр. підп.). 2 січня 1921 р. Богуславський Євген Семенович 1883 р. 19 лютого, Слобода Покровсько-Куряньського повіта на Харківщині, син земського фельдшера. Скінчив Київську Дух. Академію 1907 р., 13 червня. Учителював в Золотоноші 1914 р. — Інспектор в Жмеринці, в часи Революції пребільше служив в Винницькому Земстві (по шкільній Раді). З 20 липня 1918 р. Директор І Винницької Укр. гімназії — Голова Винницької 'Просвіти, Голова Винницької національної Ради, з 7.VIII. 20 р. голова Українського Червоного Хреста. Тарнів. Магалеvський».

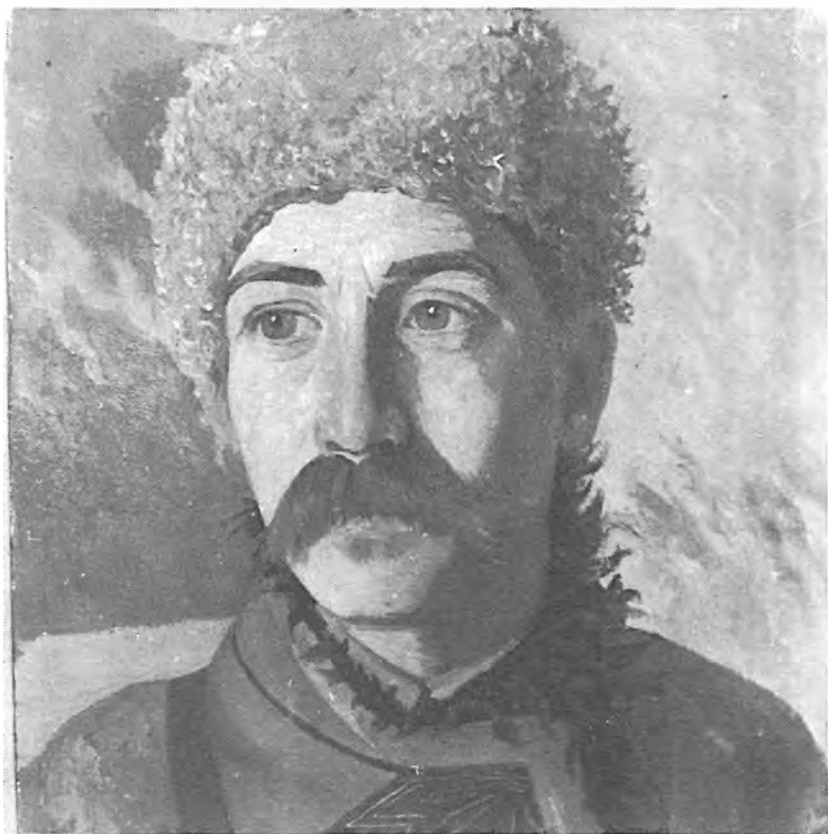
30. АРХИПЕНКО ЄВГЕН

31. ЛЕВИЦЬКИЙ АНДРІЙ

32. ОМЕЛЯНОВИЧ-ПАВЛЕНКО МИХАЙЛО

33. ГУЛИЙ-ГУЛЕНКО АНДРІЙ

34. НЕСТЕРЕНКО ГЕРАСИМ

35. РУСІЯН (ДАШКЕВИЧ) ЛЕОНІЛА

36. БОГУСЛАВСЬКИЙ ЄВГЕН

ШТРИХИ ДО ПОРТРЕТА ОДЕСЬКИХ УКРАЇНОФОВІВ

Минулого року, коли весь цивілізований світ відзначав 175-річчя від дня народження Тараса Шевченка, Одеський міськвиконком прийняв два ганебних рішення, які в історії українського народу можна поставити поряд хібащо зі зловісними Емським та Валуєвським указами.

Перше — майже на третину вкоротило проспект Тараса Шевченка, перейменувавши його відрізок у вулицю Генуезьку. Друге — під виглядом охорони (!) пам'яток культури фактично наклало арешт на пам'ятник Тарасу Шевченку і парк його імені, заборонивши там проводити мітинги і зібрання.

Обидва рішення були прийняті без публічного обговорення і ґрунтовних пояснень, а тому в українців Одеси виникло безліч запитань, на які вони марне самотужки шукали відповіді.

Чому саме проспект Тараса Шевченка обрали одеські бюрократи для своїх сумнівних топонімічних втручань? Чому, скажімо, не вулицю Петра Великого, ім'я якого ніяк не прив'язане до історії міста і виглядає зляканою пухлиною на українській землі в українському місті? Чому для перейменування «батьки» Одеси не взяли вулиці імені сталінських подвизників Ярославського, Орджонікідзе, Ворошилова чи Будьонного, якими так рясніє у місті? Чому, зрештою, для експерименту не взято вулицю Пушкінську, яка в минулому називалася Італійською? Чому?...

Дивовижно і те, що проспект Тараса Шевченка міські власті обкраяли саме після того, як представники Товариства української мови звернулися через газету з вимогою: дати змогу у рік Шевченкового ювілею говорити біля його пам'ятника українською мовою.

Не менше запитань викликало і друге рішення. Адже кожному одеситу зрозуміло, що куди логічніше було б Одеському міськвиконкому заборонити збиратися біля пам'ятника О. Пушкіну, що знаходиться під самим носом у міської мерії. Як і у випадку з проспектом Тараса Шевченка, пам'ятник і парк його імені заарештували у відповідь на вимогу громадськості зробити їх місцем вільних зібрань і дискусій.

Що це — бюрократичне невігластво чи відкрита демонстрація власних амбіцій? А може це — практична реалізація певних ідеологічних установок, які майже завжди служать бю-

рократам моральною підпорою у прийнятті подібних рішень? Важко сказати. Та, очевидно, що у обох рішеннях Одеський міськвиконком виявив відвертий цинізм у ставленні до українських святинь, кинув рукавичку представникам української громадськості. Саме в останньому, напевне, і слід шукати підстави для прийнятих рішень.

А для тих, хто мало знає, як ставляться до українства і українського в Одесі, варто б було сказати кілька слів і про суспільну атмосферу ювілейного Шевченкового року у причорноморському місті.

Попри незграбні спроби одеських фарисеїв різного рангу використати постать Великого Кобзаря для власної політичної містифікації, 1989 рік проходив у Одесі під знаком роздмухування антиукраїнських настроїв. Тон задавали колишній перший секретар обкому Георгій Крючков (знятий з цієї посади на вимогу громадськості) та секретар міськкому партії Михайло М'ясківський. Вони, як могли, всіляко цькували РУХ, Товариство української мови та культури «Південна громада», народний університет українознавства, залякували одеситів майбутніми погромами, які начебто ось-ось має розпочати той, хто захищає національну символіку. Ці блюстители ідеологічної чистоти і партійної совісті не гребували ні брехнею, ні наклепами.

З їх ініціативи проти свідомих і політично активних українців фактично був розпочатий моральний і адміністративний терор.

Можна навести десятки прикладів, коли людей кидали до в'язниці за національний прапор, коли навіть суботники у парку Тараса Шевченка, які проводили «Південна громада» та РУХ, відбувалися у супроводі посилених нарядів міліції та «омонівців».

Плутаючи причини й наслідки, одеські партійні функціонери переслідували не тих, хто чинив наругу над українцями, а тих людей, які відважувалися на протест. Їх аж ніяк не обходило, що півмільйонна українська громада в Одесі опинилася у значно гіршому становищі, ніж їх єдинокровні брати за рубежом.

Загальновідомо, що в Одесі немає українських дитячих садків, шкіл, де б витримувався україномовний статус, вузів, технікумів, училищ з українською мовою викладання, немає кінотеатрів, де б демонструвалися кінофільми українською мовою, бо кінопрокат майже не закуповує таких кінострічок, а Одеська кіностудія вже давно перестала бути українською.

Товариство української мови та культури «Південна громада» підготувало офіційного листа, де навело сумну мартирологію української культури та освіти, і адресувало його першому секретареві обкому партії, але так і не одержало на нього офіційної відповіді.

Натомість антиукраїнська пресія була значно посилена. Після того, як «Південна громада» звернулася з аналогічним листом до М. Горбачова, товариство викинули на вулицю, через деякий час закрили народний університет українознавства — єдине місце в Одесі, де можна було почути лекцію українською мовою, розпочалися утиски на асоціації вчителів української словесности.

Таке свавілля чинилося під акомпаніамент шовіністичних гасел: «Одесса никогда Украиной не была и не будет», «Не допустим новой украинизации», «Одесса — вольный русский город» і т.ін.

«Та чи ж дійсно ми на Україні живемо?» — дивувалися українці в Одесі. — «Чому на наругу над нашою національною самосвідомістю з такою байдужістю спостерігають у Києві? Коли ж нарешті в Одесі припиниться антиукраїнський шабаш?»

Усі ці запитання залишилися без відповіді, бо волати було ні до кого. Республіканське партійне керівництво вело себе, як слухняне коліщатко у механізмі великодержавного імперського молоха.

Знаючи про те, що українці в Одесі беззахисні, одеські бюрократи і вдалися до відвертої наруги над іменем Тараса Шевченка у рік його ювілею: нате, мовляв, дивіться, що ми робимо з вашою найбільшою святинею, і розумійте, що так само свавільно ми можемо чинити у будь-який момент і з вами.

А в тому, що шовіністично настроєні функціонери дійсно можуть чинити насильство, сумніватися не доводиться. На багатьох відповідальних посадах, а зосібна на тих, які пов'язані з освітою і культурою, сидять люди, які не знають української мови, агресивно ставляться до українців. Чого вартий лише той факт, що українським театром уже багато років поспіль керують директори, які не вміють і двох слів зв'язати українською мовою.

До свідомости українців хочуть вбити (і вбивають) думку, що Одеса — це не Україна, що республіканський уряд безсилий перед місцевими сепаратистами.

Те, що у рік 175-ліття Тараса Шевченка в Одесі було здійснено наругу над його ім'ям, лише видимі віхи того українського Карабаху, який готують багатостраждальній Україні.

Поки республіканський уряд спить, українців Одеси чекає нелегка доля серед російськомовного оточення на Півдні України.

Події останнього часу показують, що гору дедалі більше беруть шовіністичні, сепаратистські настрої.

На території міста фактично не діє закон про державність української мови. Публічно обговорюється навіть можливість скасування його в Одесі. Під виглядом реконструкції та створення культурного центру фактично закривається український театр, розширюється мережа російськомовних газет. Вчителі у школах всіляко ведуть кампанію проти створення українських клас. Брутальним чином у місті закрито українську виставку «Джерела». Під різними приводами зривається гастролі у місті українських художніх колективів. На російську мову переходить єдина молодіжна газета «Комсомольська іскра». Подив української громади викликав випадок, коли бюро міськкому партії (!) слухало питання: чому, мовляв, у Одесі відбувся виступ вертепу.

Йде тотальне переслідування всього українського, і жодної іскорки надії на користь українського відродження.

Спить, дрімайте, українські діячі в українському уряді. Але не проспите Одесу з її виходом до Чорного моря.

Бо поки ви зайняті іншим проблемами, в Одеську область у терміновому порядку переселяють десятки тисяч жителів РСФСР. І це в той час, коли сотні тисяч українців із заражених Чорнобилем Київської, Житомирської, Ровенської, Чернігівської областей змушені або повільно вмирати, або шукати притулку за межами України.

Сьогодні процес русифікації Одеси і області проходить не менш енергійно, ніж у застійні роки. Обманута, залякана, приспана українська самосвідомість майже не чинить цьому процесу опору.

— Ще кілька років і доведеться створювати в Одесі лігу захисту українців, — невесело жартують ті, хто бачить, куди все йде.

— Наруга над народом розпочинається із зневаження його святинь, — кажуть ті, які знаються на історичних аналогіях.

Тож чи варто розглядати два рішення Одеського міськвиконкому у рік Шевченкового ювілею як недоладні випадковості?

ВІДКРИТИЙ ЛИСТ ДО РЕДАКЦІЇ «ЛІТЕРАТУРНОЇ УКРАЇНИ»

з нагоди полемічних нотаток Ярослава Мельника «Коли ще думка спить.» Про українські пристрасті та східне «мовчання». «ЛУ», 11 січня 1990 року.

Шановна редакціє!

Пишу до Вас вдруге в житті, хоч після першого разу дала собі слово більше ніде не писати. Та історія давня, десь із першої половини 70-х років, коли, обурена неточностями і мистецтвознавчим марнослів'ям у передмові Н. Глухенької до альбому «Тетяна Пата», що вийшов тоді у видавництві «Мистецтво», написала до Вас і у видавництво. І за якийсь час в «ЛУ» з'явилося повідомлення, в якому коротко переповідались мої зауваження, а також було сказано, що вони цілком слушні, і за ці та інші помилки редактора видавництва тов. Чорну (не згадаю ініціалів, даруйте) . . . звільнено з роботи.

Я й досі маю на совісті долю редактора Чорної. Може, вона була поганим фахівцем, може, недобросовісним працівником, може. . . а може мій допис спричинився до розправи над людиною, може порядною, може з тих, що комусь заважали — такі речі практикувались тоді на Україні дуже широко. Ото вже воістину «нам не дано предугадать, как наше слово отзовется. . .»

Як і всі, я сподіваюсь, що зараз інші часи, і ламаю слово.

І ще одне: дай Вам Боже всім здоров'я і сили за відродження газети, справді шановна редакціє.

І останнє, про себе: Присяжна Ніна Михайлівна, 1948 р. народження, українка, освіта вища, працюю виконробом (не перебудови, а таким, звичайним), живу у Львові (290034), вул. Великановича, 5, кв. 25. домашній телефон 42-07-32.

І зовсім останнє: якщо написане нижче виявиться нецікавим для редакції, то чи не дуже би обтяжило Вас при нагоді ознайомити Я. Мельника з моїм листом.

Ваша читачка

ДУМАЛА МОВЧАТИ, ТА НЕ МОВЧИТЬСЯ

‘Дурні та гордії ми люди. . .»

Т. Шевченко.

Автор полемічних нотаток захопився цілою п'ятірнею за гостре лезо порушеного ним питання і, мабуть, поранився до крові. Це нормально, діти теж пізнають світ емпірично — пече при дотику, значить гаряче. З деякими сентенціями, викладеними Ярославом Мельником, а, зокрема, з високою оцінкою поезії В. Затуливітра, з добрим словом про Воробйова, Герасим'юка я погоджуюсь беззастережно. Напевне, кожна свідомо людина роздумує — хто глибше, хто ширше — про ці проблеми: нація, народ, культура, інтелігенція, духовість, гідність, мораль.

Для початку означимо терміни. Про що, властиво, мова? Яюсь не пасує мені нагадувати професійному літературному критикові про багатогранність культури як системи. Автор торкається виключно окремих літературних явищ в українській культурі та деяких форм світовідношення українців: поведінки, мислення, почуттів. Це лише окремі важливі аспекти культури, а інкримінується споконвічне хуторянство — українській культурі, і заткайтесь! Як то — всій? Розмивання терміну свідчить про відсутність твердого ґрунту під своєю позою (не плутати з позицією), про ту ж злощасну українську надемоційність і, даруйте, про брак цілісно-оцінювальної культури.

Моя рідна тітка жила все життя на хуторі поблизу Опішні Полтавської області. Називали їх хуторянами, а все ж їй, малоосвіченій, ні гідности, ні розуму не бракувало ніколи, прошу повірити на слово. Колись, в колі друзів, ми говорили про розмаїті вияви несмаку і слабину — «неєвропа», евенуально — хуторянство, якого, згода, є доволі. І все ж це тавро з *цілої культури* дозвольте зняти. Більше до термінів вертатись не буду; з мовотворних кентаврів та бастардів Ярослава Мельника можна укласти цілий бестярій, а розмова тут дещо інша.

Як дістається культурі, то, в першу голову, — її носіям, інтелігенції. Стереотип уторований, як бита дорога. Хотілось би принагідно спитатися у автора, як він відрізняє, приміром, культурну даму від інтелігентної? (Даруйте, знову збиваюсь на терміни). Повірте на слово, що серед моїх знайомих набереться два-три десятки людей, які не від Ярослава Мельника знають імена перелічених ним філософів, причетних до ро-

звитку світової мислі. Читали, дехто навіть перекладав на українську мову, і навіть готує видання, здається, Гайдеггера, Ясперса, Фройда — саме так рідною мовою звучать їхні прізвища. Так вже випадково вийшло, що люди знають іноземні мови, дехто не одну, читали в оригіналі. Прошу вважати читання творів мовою оригіналу бодай претенсією на середньоевропейський рівень. Дехто випадково зберіг сімейні бібліотеки, формовані ще дідом і батьком, правда, таких мало, сталінський геноцид був спрямований на знищення національної культури, науки, а з українським селом і геть не розбиралися — виморили голодом, та й усе, згинули всі кращі... Логічно, правда, впливає прикра реальність: значить ми з вами народились не від них, а від тих, хто вижив, а діти тих, що не народили, були би кращі від нас. Згляньмося ж над нами!

Так-от, черпали і з дореволюційних видань, і з того, що друкувалось «за Польщі». Коломийський видавець Оренштейн видавав Фройда і Юнга через кілька років після перших публікацій. Питається, ніби для кого? Всі, хто вчилися тоді у Відні, припустімо, могли вільно прочитати по-німецьки. Не собі ж на збитки друкував ці книжки пан Оренштейн, а, мабуть таки, для потреб ринку. До речі, «Кароль Маркс» українською мовою теж в ті часи виходив у його ж друкарні. Між іншим, чому автор нотаток не згадав у своєму запаморочливому списку англomовних неореалістів: Рассела, Дж. Мура, Вайтгеда та ін., а також блискучих Гароді та Башляра? Врешті, на Україні існує така інстанція, як Інститут філософії АН УСССР. Не знаю їхньої ситуації, але часопис теперішнього рівня «Вопросов философии», що його випускає Москва, конче потрібен, особливо з додатком, де вже надрукований і Бердяєв, і Соловйов, й інші.

Трохи важко мені уявити, що би стало з українською нацією, якби бодай інтелігенти дружно засіли та перечитали всю філософську мисль за останні так, скажімо, років 100-120. Чи з'явилась би нова якість? А може нам краще зробити експеримент схрещення з німцями, щоб були діти такі красиві, як ми, і такі тямущі й сильні, як вони? А як успадкують навпаки? Ціла біда з конструктивною ідеєю. Надіюся, не викликає заперечень існування науки етнічної психології, предметом якої є етнічно-національні відмінності.

Маємо знати і мистецтво дзен, і Баха, і культуру та історію блискучих наших сусідів-слов'ян — це в першій мірі цікаве для неледачого. Научаймося чужому, але все ж не наше там-засипане, не наше і мелеться.

Ані Шевченко, ні Леся Українка, ні Франко, ні Стефаник не потребують мого захисту, а в тих, «хто розуміє, про що яведу мову» (Я.М.), хочу попросити — простіть мені таке блюзнірство. Простіть, бо аж ніяк не налазять шати того мужчини, поняття про якого зформувались, як каже Ярослав Мельник, у світовій культурі, на Тараса Григоровича Шевченка. І, якщо Драч і Павличко, допустімо, винні бодай в тім, що не приміряли на себе ті лахи (хотілось би знати, з-під кого вони: з-під немигаючих римлян — то де тоді Римська імперія? З-під дисциплінованих хрестоносців — на якій вазі зважити переваги духової сили аріїства над фашизмом? Чи з-під Гемінгвея, з його справді мужньою крапкою на житті, чи може з-під кіногероїв Бельмондо та Ліно Вентури. . .), то стриження під одну макітру Бажана і Лисенка, Олеса і Стефаника, Лесі Українки, Рильського, Франка, Кримського, Сосюри, творча діяльність яких висмикнута з контексту історично-соціальних умов життя, видається звичайним волюнтаризмом.

Вже годі рухати звульгаризовану автором Японію. Орієнтальна ментальність вимагає уваги і поваги, а не спрощених трактувань для недолугих українців. З чужого свого не зробиш.

Чи не чорт записав, що Захар комісар (українське прислів'я з фолклорних нотаток М. В. Гоголя) — не будемо виганяти мого земляка Миколу Васильовича Гоголя з нашої культури. А де у нас записують в літературні критики? І що то за фіксаксіома, згідно якої «відстороненість» (Я.М.) — рос. «отстранение», чи може «отчуждение» — підкажіть, філологи, як то краще по-нашому, може «усунення впритул до звільнення»? — так що то за новоявлена панацея, що має витягти українську культуру за вуха поезії на загальносвітовий рівень, при умові внутрішньої ін'єкції німецького духу?

Хотілося б, щоб автор нотаток зрозумів мене правильно, «. . . я тоже не люблю свое отечество. . .». В моїй родині була козацька грамота; тато мій ще бачив, як вона виглядала. Козацтво — явище неоднозначне і складне. Яворницького, гадаю, вже всі неледачі українці прочитали. Є що козакам закидати: і в жорстокості вони не поступались туркам — молодцю на спис, турченят маленьких голівками об стіну, — писав про це Дмитро Іванович, і, бачте, крім бучної слави, майже нічого нам не залишили — маю на увазі кількісний бік матеріальної культури, і, правда, до молодичь були ласі, що, зрештою, природно. Захищати предків своїх теж не бачу

потреби, бо тенденційність звинувачування їх як балаганно-гайдамацької галайстри, на додачу й нестройової, очевидна. Нагадаю тільки загальновідому річ — одним із факторів, що підтримував так вивершене Ярославом Мельником антично-духостійке героїство афінських та спартанських гоплітів, був гомосексуалізм, однак не слід співвідносити це з усією античною культурою.

Не сумніваюсь, що автор думок спросоння писав про свій біл, і його нотатки часто сідають в його ж власну концепцію плаксивого закомплексованого українця, та тільки не можу позбутися відчуття, що цей чоловік не просто плачеться, а показує мені свій пуп; чесно, хочеться відвернутись.

Не «національне питання витіснило потяг українця «за межі» (Я.М.), а заідеологізованість культури (мистецтва особливо), а залізна завіса, а карикатурний рівень шкільної науки та освіти, а 70 останніх років нашої історії, які не просто зупинили розвиток, а викорчували до тла все живе і життєздатне, відкинули назад, що аж годі сказати на скільки. Історики, коли рахують кількісно жертви фашизму і сталінізму, враховують і потенційно ненароджених.

Штучна стерилізація нашої нації на певному етапі — це зовсім не вроджена імпотенція. Ярослав Мельник сумнівається в здатності українців народити титанів. Не пригадую, чи хоч хтось колись зважувався закинути таке звинувачення власному народові, а, тим більше, після Чорнобиля, коли під загрозою його генофонд.

Кортіло би, звичайно, мати маму-професорку і тата-дипломата, але вони в нас селяни. Давайте не будемо частувати їх чужими пирогами, бо то, як відомо з прислів'я, дуже легко.

Львівська громада вже кілька років товчється довкола питання по пам'ятник Шевченкові. Байдужих немає: від поважних професорів до бабусь-пенсіонерок і юних ПТУшників, що збираються на «кльюмбі», — є такий собі львівський Гайдпарк. Переважають емоції, а мені здається, що головна причина довгих пошуків істини в тім, що не доросли ми ще до розуміння Шевченка. Товаришу дорогий, літературний критик, скільки ж тої культури національної, по якій котилися благородне обурення та гнів Кобзаря, ми мали після Шевченка? За царя та за Польщі з заборонаю мови, п'ять-сім років після революції (репресії на Україні широко почалися з другої половини 20-х років)?

Чи то вік? Хібащо строк.

Прощу зрозуміти мене правильно, я дуже далека від оптимізму в оцінці рівня нашої культури, особливо теперішньої

масової. Близька і зрозуміла мені ідея, що тільки дух і праця виведуть на волю. І все ж, дамо спокій культурі взагалі, а чим же не гідні для світової літератури Винниченко, Зеров, Семенко, Хвильовий, Величковський, Василь Барка, Прокопович, Емма Андіївська, Ігор Костецький, Микола Терещенко і Микола Лукаш, Ігор Калинець, Іван Дзюба, Вінграновський, Ліна Костенко, Лишега — перелік можна продовжити. Невже пса варті голоси молодих — Рябчука, Пахльовської, Забужко? Нічого злого, що літературознавцevi подобається більше Вагнер, ніж Ведель, немає біди, якщо йому не подобається музика Лесі Дичко та Мирослава Скорика, але відмовити у високій духовості творам бодай цих двох наших сучасників важко. Олександр Архипенко вам не титан? Він признався до українського коріння. А Соломія Крушельницька? А не відома світові українська ікона, а знищений фізично Бойчук і твори його школи, щоб нащадку й подим'я не лишилося, а, принаймні, сучасний київський живописний авангард, що потребує всілякої підтримки та уваги (випродають же і викуплять, і лишиться порожнє місце — де тепер Остафійчук і Макаренко — канадійський та французький художники?!). Дозвольте утриматися від доволі бухгалтерського переліку, нічого не варт він там, де питають тільки дьогтю.

Ми не знаємо світу, а світ не знає нас. І це не вина наша, а біда.

Ще кілька запитань до Ярослава Мельника, позичених у С. Руданського: «...Був-есь у Варшаві?...», «...А був-есь у Парижу...», а у Римі, а чи знаєте, шановний, де жид козу напуває? Ні?

« — Ну герехт! А що тепер буде?»

23 січня 1990 р.

м. Львів

ЦЕ ЩЕ НЕ РЕТРОСПЕКТИВА. . .

«Це, мабуть, 'На добраніч, діти', — майнула спочатку думка: ніжним, притихлим голосом дідусь розповідає дітям казку. . . Рука простягнулася вимкнути телевізор і завмерла — 'начальник управління КГБ по Львівській області С. І. Малік».

А мова лилася так спокійно, просто, аж інтимно, найбільше про права людини і про конституційні гарантії, якби тільки не пересадна запобігливість ведучого, що старався підказати якимсь необхідне слово, підтримати думку, постійно при цьому вибачливо посміхаючись. . .

А він продовжує свою казку про музей в будинку на вул. Дзержинського, де висвітлена благородна праця людей їхнього закладу, запрошує зайти туди. Ось кадри, де члени «Меморіалу» шукають в архівах документи сталінського терору, до якого він особисто, звичайно, не дотичний.

Так, так, це все ретроспектива: і визнання фабрикації справи СВУ, і перезачовання замордованих у 40-х роках, а потім і Стуса, Тихого, Литвина (таких панахид нам ще вистачить не на одне десятиліття), і покручені долі, і знищені життя.

Але про це ні слова! Ані прохання про прощення. І навіть висування себе кандидатами у депутати. І це тоді, коли українські 70-ті роки ще кривавлять, ще гостро болять.

І не має значення, хто в той час очолював вашу організацію тут, у Львові: Полудень, Черпак, а чи Малік. Десь же ви здобували в ті похмурі роки свій генеральський чин. І тому до вас персонально звернені мої подальші слова.

Хто поверне здоров'я моєї доньки, підірване вашим знущанням у 1972 році? Адже це по вашій милості цькували мене щоденно ваші співробітники Батюк і іже з ним, погрожуючи, що дадуть «вовчий білет» моїй дитині, якщо я не перегляну свої погляди, і вона, краща учениця СШ № 37, буде тинятися по світу без права вчитися. Я вже не кажу про себе, про те, як створили ви мені на роботі у львівській гідрогеолого-меліоративній експедиції спецстатус із постійним наглядом, ангажуючи для того кого тільки вдасться.

Я вже не кажу, як у квітні 1981 року, під час чергового обшуку, ви в особі якогось Владіміра Юрієвіча примушували відкрити рот 80-тирічну, прикуту хворобою до ліжка мою Матір, шукаючи таким чином заяву мого ув'язненого чолові-

ка Вячеслава Чорновола. . . Ви йшли й на гірше. Ви примушували дітей, отих 16-тирічних десятикласників, ступити на шлях брехні і зла. Ви виривали з їхніх душ пошану до своїх вчителів, нівелювали їхню святість.

Забрані під час обшуку в січні 1972 року учнівські зошити (від 7-го до 10-го класу) з творами української і російської літератури дотепер не повернені з КГБ. В них ви знайшли тяжкий «злочин», адже твори були просякнуті «націоналістичним духом». Надто рецензія учениці 7-го класу на твір Романа Іваничука «Мальви» (керівниця гуртка «Юний журналіст», при львівському палаці піонерів відмітила глибоке відчуття роману, плянувалася зустріч юної авторки з письменником. Але там, бачте, були слова: «Як треба любити Україну, вболівати за її долю, щоби так писати. . .»)

Забрані були «Сонячні клярнети» Тичини, поезії Плужника, Холодного. Донька моя відвідувала гурток художнього слова і виписувала кращі поезії в зошит. Як викривально звучать цитати в протоколі вилучених документів! Ось, наприклад: «. . . учнівський зошит в лінію без обкладинки на 12 аркушах. На першій сторінці є рукописний текст, який починається словами «Мальви». . . Скільки все біліє українських хаток. . .» І закінчується на 7-ій сторінці словами: «. . . таких творів та письменників, які писали б такі чудесні твори». На 24-ій сторінці цього зошита є рукописний текст, який починається словами «. . . не важливо, ким станеш ти в житті. . .», закінчується — «. . . бути людиною, мати щось своє єдине, ціле».

Або ще ліпше: «. . . Учнівський зошит в клітку з обкладинкою зеленого кольору. На першій сторінці обкладинки написано В. Симоненко (Поезія). Зошит має 12 аркушів. Перші шість аркушів заповнені рукописним текстом деяких віршів. Текст на першій сторінці починається словами: «автори різні між нас бувають. . .» і закінчується текст на 11 сторінці словами «на твоє священне знамено!».

По ваших викликах секретар партійної організації школи забирала мою доньку з уроків, пояснюючи, а точніше обманюючи (хоча вона педагог), що треба щось там в'яснити на міліції відносно паспорта, везла її в КГБ на Миру 1, де підштовхнула в кабінет слідчого.

Чи хоч здригнулося її серце на гримання кулаком об стіл і вигуки вашого кагебіста: «Будеш носити своїй мамі сухарі, так як вона носить тепер Чорноволові». «Хто приходить до вас, що говорить? Кажи, якщо хочеш даліше вчитися!» Ви

брутально нівелювали педагогічну святість, учнівську дружбу, юнацьку висоту ідеалів.

Чи ж треба порпатися в далеких архівах, щоби згадати підготовку до випускних іспитів в 10 «Б» класі СШ № 37 в 1972 році? Постійне шантажування учителів, залякування учнів. Гарячу пору мали працівники органів держбезпеки. Треба було проникати в школу, грозити учням негативними характеристиками, а отже закриттям доступу до дальшої освіти, якщо вони тільки посміють захистити мою Ірину або висловити своє обурення. Привозили цей страх то на чорних «Волгах», то пішо, то з райкому партії, то з райкому комсомолу, то. . .

— Вона, знаєте, ставила свічки на могилах Січових Стрільців, є фотографія. Правда, там самої Ірини не видно, вона якраз за деревом. (А вона якраз готувалася в цей день до письменового твору).

А парторг школи перекручувала на свій копил:

— Там, на кладовищі, збирається націоналістична підпільна організація. За деревом Ірина. . .

— Але ж. . . — пробували апелювати до істини.

Ще з восьмого класу учителі української і російської літератури брали зошити з творами Іри і читали на уроках десятикласникам, як приклад, тепер і це було піддано осуду.

— Ось чому вона так добре писала. Ага. . . — Розкручене колесо не зупинялося. Телефони гули. Безцеремонно знижувалися оцінки на випускних іспитах. Учителі відводили убік очі. . . Погрози звільнення з роботи, погрози видати негативні характеристики, погрози з незрозумілими натяками. . .

Правда, ви кидали нам дошку порятунку, ви проявляли «великодушність»: Ну, що там якась стаття? — Трохи поплювати на рідних, на друзів, на переконання, вчинити як Павлик Морозов. Написати якусь плюгавеньку заявку — та й тільки ж то. А я написала скаргу до тодішнього голови вашого «підприємства»: цькують мені дитину, залякують учнів, творять наклепи ваші працівники. Втрутіться! І втрутілися!

Під вечір, коли я вийшла з праці, чекали на мене два ваші цинічно усміхнені «опери», які намалювали мені понуру картину дальшого життя моєї доні, закінчивши «співчутливо» свої погрози: «А вона ж здібна і хоче вчитися, а вона тендітна, не витримає чорної роботи. Іншої ж не буде. Все у ваших руках, зрештою. Думайте!» «Не чіпайте мені дитини, загляньте в свою конституцію». І відразу на другий день ви почали судилище в школі над моєю дитиною, над чесністю, над педагогікою.

Десятикласники сиділи притихло у замкненій школі. На коридор, ба навіть на подвір'я не пускали ні рідних, ні друзів. Декілька загадкових автомобілів приткнулися до воріт. Кабінетами заволоділи таємничі дяді. Задушлива атмосфера налягала на ще недавно дзвінкі коридори і класи, повітря тяжіло і пекло. Випускники 10 «Б» класу, що ось-ось мали вийти на «широку дорогу життя», сиділи збиті з пантелику, перелякані і принижені. Секретар Червоноармійського райкому комсомолу щедро роздавав фотографії тоді ще існуючих могил Січових Стрільців на Янівському цвинтарі, інформуючи, що он там, за деревом. . . Пішли в хід перефотографовані документи, вилучені при обшуку, тобто вірші Тичини, Холодного, Симоненка. . . Вигнати з комсомолу, дати негативну характеристику, голосуйте!

— Вище руки, вище, вище! . . .

Свої методи «виховання» ви безпардонно експортували в школи, ретельно готуючи майбутніх омонівців.

В ті часи саме виключення з комсомолу — означало той «вовчий білет», що було улюбленою фразою ваших колег. Учні не могли підносити рук. Червоніли, прикушували губи, опускали очі. Комсорг класу пробувала несміливо увійти в дискусію, бож її подруга і відверта, і талановита, і добрий друг, і усі її люблять. Але слова були обірвані на першому реченні.

— Вище руки, вище!

Здивуванню ваших справців не було меж, коли пролунав голос білявого хлопця-росіянина:

— Я проти. Я не вірю вам.

Руку не підняв ще один учень. Загроза негативної характеристики для тих, що посміють не погодитися, виявилась не всесильною.

Встала зі свого місця вчителька української мови і літератури Біласевич Ірина Петрівна. Рівним кроком пройшла через клас до хлопців.

— Дякую вам. Я не даремно вчила вас. — Обняла Іринку і допомогла вийти з того класу. Виявляється, можна було і тоді, і в зашморгу, і в очікуванні кари за непослух не зрадити високої моралі педагога, людини, не мати потім мук совісти та не просити вибачення перед майбутнім, не «перебудовуватися». І, мабуть, це була та дошка порятунку, за яку могли схопитися у життєвих вирах принижені випускники 10 «Б» класу.

Високий, чистий приклад Вчителя.

А ваш чекістський апарат продовжував робити своє. Ваші хлопці отримували відрядження і привидами снували за своєю жертвою, коли вона їхала з юнацькою вірою і завзяттям поступати у вузи Горлівки, Києва, Москви, Ленінграду.

По телефону і поштою йшли ваші накази — не прийняти. Зловісна галочка стояла біля її прізвища в Київському університеті — не прийняти!

А серед документів злощасна характеристика, де «...за распространение националистических стихов...»

— Вы что, приехали подпольными делами здесь заниматься с такой характеристикой? — кричав ректор горлівського педінституту іноземних мов.

— Вибачте, заниження оцінки було вимушеним, — казали викладачі, в яких говорило сумління, наздоганяючи доньку в коридорах інститутів.

В Київському університеті, не дивлячись на блискучі відповіді вступниці з української літератури і французької мови, галочка все ж натрапила на слухняних виконавців. На іспиті з історії КПСС не дуже порпалися в своєму сумлінні. Цинічно спокійно екзаменатор сказав, вислухавши бездоганну відповідь: «Так то так, але позитивної оцінки вам не поставимо. Знаємо, що сприймаєте інакше, ніж тут говорите».

На львівському заводі електровимірювальних приладів, де три роки працювала моя донька робітницею, начальник відділу кадрів Черніков найсуворіше дотримувався вказівок шефів з вул. Дзержинського щодо Ірини.

А тодішній начальник виробничо-диспетчерського відділу Підківка, доведений до істерики частими відвідинами ваших хлопців, кричав до ще неповнолітньої робітниці: «Краще той день був би навіки проклятий, коли я тебе взяв на роботу, треба мені клопоту».

І так під постійним наглядом КГБ, підслуховуванням, «бесідами», а по суті незаконними допитами у ваших кабінетах і по приватних квартирах, щорічною невдалою спробою поступити у ВУЗ, пройшли три післядесятикласні роки. Як ви думаєте, ким могла би стати в такому випадку нізащо цькована юна людина, якби не мала отого морального виховання в родині, яке ви так послідовно і цілеспрямовано нищили?

Коли врешті замінили ви гнів на «милість», то було дано «высочайшее позволение» вчитися, але тільки не в Україні. І не в Москві. І... не на іноземній філології. Як здорово звучить у одній з оптимістичних пісеньок: «Молодым везде у нас дорога...»

Самі розумієте, що на тому зовсім не була поставлена крапка. . .

Ось так за репресованими вами людьми, які боліли долею України, — так само іще більш злочинно репресовані не винні ні в чому їхні діти.

Через кілька років такі ж методи ви застосували і до Тараса — сина мого чоловіка. По вашому велінню його, за вилучений при обшуку власний вірш, піддали цькуванню в школі, а пізніше, знехтувавши його слабким здоров'ям послали в будівельний батальйон армії, потаємно вивезли під конвоем із шпитальної палати. Матір, яка побивалася в розпачі, навмисне не повідомили, куди з лікарні відправили сина.

Слухаючи тепер ваш виступ по телевізору у час вечірньої казки для дітей, слухаючи оцей голос притихлий, лагідний, — стає страшно, що вам чи вашим колегам по «праці» могли б вручити мандат народного депутата.

ЛЬВІВ: НАПЕРЕДОДНІ ПЕРШОЇ СЕСІЇ ПЕРШОЇ РАДИ НАРОДНИХ ДЕПУТАТІВ

Якщо вдатися до традиційних газетних зворотів, то можна сказати, що ззовні Львів живе звичним життям, і після завершення виборів до Верховної і місцевих Рад по суті нічого не змінилося. Як і раніше, гамірно на вулицях, в кав'ярнях, біля славнозвісної клюмби у центрі міста, де стоятиме пам'ятник Шевченкові. Однак якщо прислухатись до розмов, то дійдеш висновку, що як і учора, в них домінує тема виборів, їх результатів і ймовірних наслідків.

Як відомо, на виборах до республіканського парламенту і місцевих Рад демократичний блок Львівщини здобув упевнену перемогу. Дрібка представників старого партійно-бюрократичного апарату виступатиме в ньому швидше у ролі статистів, аніж у ролі реальної політичної сили. Швидше всього це співвідношення нагадуватиме східній звичай пити чорну каву з водою, ковток якої ще більше підкреслює духмяність напою. Дехто в новому депутатському корпусі обласної Ради навіть тішиться з того, що до її складу увійшов, наприклад, голова попереднього облвиконкому Михайло Кирей. Річ у тім, що вже сьогодні, на попередніх консультаційних зустрічах депутатів, ставиться питання про звіт старого апарату щодо стану економіки, культури, охорони навколишнього середовища, в якому знаходиться Львівщина. Представники виконкому далеко не в захваті від такої перспективи. На зустрічі з новообраним складом обласної Ради, яка пройшла нещодавно в сесійній залі Львівського облвиконкому, Михайло Кирей заявив, що у відповідності з діючим законодавством він зобов'язаний звітувати лише перед тим депутатським корпусом, який його обрав. Згідно його слів, це було зроблено 4 березня на останній сесії обласної Ради двадцятого скликання. В разі, якби Кирей не був знову обраний до обласної Ради, питання звіту напевно вдалося б затягнути на невизначений термін, в чому командно-адміністративна система має колосальний досвід. Однак у свого колеги по обласній раді депутати вправі зажадати звіту за попередню діяльність.

Маховик механізму старої влади ще за інерцією крутиться. Під час робочих зустрічей з новим депутатським корпусом

ще автоматично сідає у «президію» (до речі, одноособову) перший секретар обкому партії Яків Погребняк, хоча в даному випадку він є лише рядовим депутатом обласної Ради. Ще використовує в своїх виступах звороти на зразок «ми погодили це питання в обкомі партії» секретар облвиконкому Альбіна Самойленко. Однак більшість апаратників збагнула суть того, що трапилося в результаті повторного голосування 18 березня, і поспішно пакує валізки. Невдовзі стане ясно, де ж вигулькнуть учорашні львівські владоможці. Та нині паніка, що панує в апараті влади, носить явно передчасний характер. Хтось розпускає чутки, що демократичний бльоку збирається розігнати геть увесь апарат виконавчої влади, в тому числі і всіх фахівців, які мають багаторічний досвід роботи і на яких, власне кажучи, все й трималося. Розмови ці носять, безумовно, провокаційний характер, і мають дискредитувати нову владу, бо насправді ніхто не збирається руйнувати «до основ» старі структури, а тим паче, позбуватися досвідчених фахівців. Якщо мова й ведеться про кадрові зміни, то на рівні тих керівників, некомпетентність і скорумпованість яких знані у Львові кожному.

Втім, певні підстави для занепокоєности діями нового депутатського корпусу все ж існують. Як сказав після кількох зустрічей з депутатами міської Ради мер Львова Богдан Котик — теж, до речі, представник демократичного бльоку, — якщо раніше міська Рада була пасивно-дилетантською, то тепер вона трансформувалася в активно-дилетантську. Відсутність досвіду, «непритертість» один до одного, брак політичної і парламентської культури, незважаючи на достатньо високий інтелектуальний потенціал новообраних депутатів, покищо беруть гору над розважливістю і конструктивністю. Крім всього іншого, можна лише приблизно уявити, хто ж прийшов до влади на Львівщині, бо сама по собі причетність до демократичного бльоку не дає повної відповіді на це питання. Характерна деталь: організаційний комітет, який веде підготовку до першої сесії, розповсюдив серед депутатів перелік постійно діючих комісій при обласній Раді і запропонував кожному визначити, в якій саме він хотів би працювати. Так от з'ясувалося, що найбільше бажаючих зібрала комісія у справах зовнішніх зв'язків, тоді коли аналогічні структури з питань промисловости, місцевого самоврядування, житлово-комунального господарства та інші, менш престижні, привабили лише одиниці.

Так чи інакше, але підготовка до перших сесій Львівської міської і обласної Рад — триває. Створені і діють комісії з

питань порядку денного, регламенту, структур Рад і їх виконавчих комітетів, готується політична Заява. Точаться гострі дискусії з приводу цілого ряду принципових положень: кількості постійно діючих комісій, напрямків їх діяльності, функцій нового інституту Голови Ради та її президії. Схоже на те, що партійно-адміністративний апарат зробить спробу контратакувати демократичний бльок і нав'язати йому свій регламент і порядок денний. З його подачі вже створений альтернативний підготовчий комітет, склад якого зачитав на першій зустрічі з депутатами обласної Ради Михайло Кирей. Дехто з записаних туди депутатів одразу заявив про те, що вперше чує про його існування. На тій таки зустрічі перший секретар обкому партії Яків Погребняк попросив після її закінчення зібратися усіх депутатів-комуністів. Зрозуміло, що саме через них намагатиметься діяти в нинішніх умовах львівська партійна машина. Виступаючи по телебаченню, Погребняк заявив, що хоч в цілому він і незадоволений результатами виборів, але прагне нагадати, що серед новообраних депутатів місцевих Рад 52 відсотки складають комуністи. Зрозуміло, що було це спробою зробити хорошу міну при поганій грі, адже після останньої сесії Великої Ради Руху в Хусті і в зв'язку з виходом з КПСС таких лідерів як Дмитро Павличко, Іван Драч, Володимир Яворівський, стало зрозумілим, що розкол в Компартії України став фактом і що ліві сили, вочевидь, вийдуть з її складу, аби перейти на плятформу нової демократичної партії. Заява такого змісту вже ходить і серед депутатів-комуністів Львова й області, і якщо Яків Погребняк не знає про це, то така непоінформованість може лише викликати здивування.

Сесія обласної Ради плянує розпочати свою роботу 9 квітня. Крім питань регламенту і порядку денного, запропонованих апаратом облвиконкому, організаційний комітет має намір винести на її розгляд цілий ряд своїх, вкрай важливих проблем. Йдеться про справи Української Греко-католицької Церкви, ліквідацію декретного часу, питання друкованого органу Ради та інші. Щодо місця проведення першої сесії, то розглядається варіант оперного театру. В ньому восени 1939 року були заганні в могилу свобода і демократія. В ньому ж вони повинні воскреснути.

ВЕЛИКОМУ СИНОВІ УКРАЇНИ
ГЕНЕРАЛУ-ХОРУНЖОМУ
РОМАНОВІ ШУХЕВИЧУ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ
ДО 40-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ ГЕРОЇЧНОЇ СМЕРТИ
НАРОДИВСЯ 30 ЧЕРВНЯ 1907 РОКУ
ЗАГИНУВ 5 БЕРЕЗНЯ 1950 РОКУ

Юрій ШУХЕВИЧ-БЕРЕЗИНСЬКИЙ

ЗУСТРІЧІ З БАТЬКОМ

З батьком я жив дуже мало. Це були переважно коротко-часні зустрічі. Може тому вони і запали мені в пам'яті.

Перше, що запам'яталося, то було побачення з батьком у в'язниці на Бригідках.

Запам'яталось мені, як ми з мамою зайшли в кімнату побачень. То було велике приміщення, в якому давали побачення відразу кільком в'язням. Там уже було багато людей.

Нараз я побачив, як з протилежних дверей увійшов батько в супроводі польського поліціанта. Я добре затамив, що він був у сірому вбранні, усміхнений.

Батько обняв маму. Хотів узяти мене на руки, але я чомусь налякався поліціанта. Той мене успокоював, та даремно.

Тоді батько взяв мене на руки і я заспокоївся.

Наступна наша зустріч відбулася приблизно за рік. У 1938 році. Батько тількищо вийшов з в'язниці. Приїхав до Оглядова, де ми мешкали тоді з мамою.

Він був пристрасним кіннотником. Любив коней, добре їздив верхи. У мого діда Романа Березинського були гарні коні. Були й сідла.

Батько в один з перших днів осідлав коня, щоб проїхатися верхи. Посадив у сідло і мене. Я, малий, не втримався і скотився. Можливо, трохи й перелякався, але то не відбило в мене охоти їздити верхи. З часом я став таким самим аматором верхової їзди, як мій батько і брат матері Юрко Березинський.

Потім було ціле літо на Дністрі, в селі Раківець. Там був парохом отець Руденський — наша далека родина.

37. ГЕН.-ХОР. ШУХЕВИЧ РОМАН
Портрет В. В. Горецького, 1953

Наступного разу мені довелося зустрітися з батьком уже в Кракові, в 1939 році. Тількищо впала Польща. Большевики зайняли Галичину по Буг і Сян. По той бік були німці. Ми з мамою перейшли кордон коло Томашева. І через Ярослав поїхали до Кракова. Приїхали раненько. Ідемо по плянтах коло університету. . .

Нараз бачу: назустріч іде батько. Я дуже втішився. Кинувся йому на шию. Він повів мене з мамою на нове мешкання, яке щойно підпикав.

Там, на вулиці Урядничій, мешкали ми коло року (який там номер, не пригадую. Наосліп і нині потрапив би).

Життя на Урядничій запам'яталося мені особливо тим, що моя мама тоді поїхала з поворотом до Галичини. Хотіла забрати своїх батьків. Вони не погодилися виїжджати, і вона повернулася назад до Кракова.

Не було її понад місяць. Потім вона поїхала на курси до міста Бреслав (тепер місто Вроцлав). Вчилася там місяців три.

Увесь цей час ми проводили з батьком удвох. Яке то було райське, кавалерське життя!

Ранком ми вставали. Батько готував сніданок. Переважно яєшню і каву, або чай. Потім ми йшли — я до школи, він по справах. Обідали ми в «Українському касині», що було тоді своєрідним осередком української еміграції в Кракові.

По тому в мене домашні завдання, забави та інше, а в нього праця.

Вечеряли також в касині. Крім тих днів, коли у батька були зустрічі і він затримувався до пізньої ночі. Тоді я вечеряв вдома і залишався на господарстві.

Батько у той час був провідником ОУН на Генеральне Губернаторство. Йому підпорядковувались західноукраїнські землі — Лемківщина, Посяння, Холмщина та Підляшшя.

Він часто їздив туди у справах. В таких випадках залишав мене на пару днів у когось зі знайомих.

В часи того «кавалерського життя» батько привчив мене до двох речей: пунктуальності і зброї. Коли я кудись ходив, то він визначав годину, о котрій я маю повернутися додому. І я не мав права спізнитися ні на хвилину.

У батька була пістоля. Він витягував з неї набої і вчив мене користуватися нею. Пояснював відмінності між різними системами. З того часу у мене з'явилася любов до зброї.

У 1940-му році ми переїхали з Урядничої на Зелену 22. Поруч, в будинку № 20, був Провід ОУН (бандерівців), а в будинку № 26 — Український Центральний Комітет (УЦК). Цей

був мельниківський. У тому ж таки будинку (№ 26) знаходилась і Краківська філія мельниківського Проводу Українських Націоналістів (ПУН).

Ми займали велике помешкання на 5-му поверсі. Властиво, у нас була одна кімната. В іншій кімнаті мешкав член Проводу Іван Равлик. Його жінка Мирослава була сестрою у перших моєї мами. Там таки мешкали Ярослав Стецько та Степан Ленкавський.

У нас бували Лебедь Микола, Климишин Микола та інші чільні діячі Проводу.

Деколи приходив Степан Бандера. Збиралися в їдальні, вели неофіційні розмови. Переважно на політичні теми.

А то ж були 1940-41 роки. Франція, Бельгія, Голляндія, Норвегія... Потім були Югославія і Греція. Відчувалося наближення війни з ССРСР.

Обговорювалися нинішні і завтрашні проблеми. Я крутився серед них. Слухав ті розмови. Дихав тим повітрям. І хоч мені було 7-8 років, я вперше задумався над політичними проблемами. Для мене то була своєрідна школа. В 10-11 років я вже читав Макіявеллі.

Весною 1941 року зорганізувався Український Легіон. Мій батько став одним з його командирів, і ми досить довго уже не бачилися. За винятком двох короточасових зустрічей. Тоді, коли він мав перепочинок. Ми не бачилися до Різдва 1943-го.

Тоді розв'язали Легіон. Демобілізували рядових і підстаршин. Старшин Легіону відвезли до Німеччини. Батько зрозумів, що йому не минути арешту як членові Проводу. Тому він, ще в однострої німецького старшини, вийшов з вагону на пероні львівського двірця, пройшов непоміченим коло варті і зник.

По короткім часі він очолив недавно утворену Українську Повстанську Армію.

Його головна квартира знаходилась тоді, у 43-му, недалеко від Бібрки коло Львова. Але він часто бував в організаційних справах у Львові.

Я ходив на стрічі з ним. Переважно то були Погулянка і Личаківський цвинтар. Надзвичайно цікаві то були зустрічі. І дали вони мені дуже багато.

На Личаківському цвинтарі була частина, тепер майже зруйнована, яка тоді називалася цвинтарем «обороньців Львова». То були поховання тих, що загинули в боях з українцями в листопадові дні 1918 року. А також тих, що загинули у 1920 році в боях з армією Будьонного.

Серед інших там було поховання гарцерів (польських пластунів). Це були ще діти. 14-15 років. Загинули вони в листопадові дні.

Мій батько привів мене до тої могили і сказав, що це є свідчення високого патріотизму поляків. Їх молоді. І шкода, що ми у ті дні не мали такого.

Походи на той цвинтар змусили мене задуматися і над проблемою патріотизму взагалі, і подіями того часу. Тим більше, що батько оповідав мені якимось, що у ті листопадові дні він плакав гіркими сльозами, що він, 11-річний хлопець, надто малий, щоб взяти до рук зброю.

Ще пригадую такий випадок. У 1944 році був оголошений набір до «СС-юнаків». Це були протилетунські формування, у які набирали юнаків, починаючи з 14 років.

З плякатів дивилися на нас хлопці в сірих одностроях з нашавкою «СС» та золотим левом з коронами на блакитному тлі. Тим самим левом, який носила дивізія «Галичина». Мене вабив однострій, зброя, яку мали взяти до рук ті юнаки. І я не дуже задумувався. Як на свій вік, я був рослим, сильним. Вирішив, що на потрібних посвідченнях легко зроблю з 1933 року народження 1930-ий. І мені повірять. Я рішуче сказав мамі, що піду до «СС-юнаків». Мама поскаржилась батькові. При наступній зустрічі батько велів мені розказати все. Я виклав свої міркування, сказав, що большевики наближаються до Галичини і я буду воювати з ними.

Такий настрій був тоді не тільки в мене, але в переважної більшості галичан. Батько вислухав усе це і сказав, що підемо ми всі, багато з нас загине і, припустім, завоюємо перемогу Німеччині. Утвориться велика і сильна німецька імперія. Минуть роки, і український селянин буде читати, очевидно, по-німецьки про велич і славу тої імперії. А чи подумає він, що й ми, українці, можемо мати щось подібне? Не подумає, бо він буде рабом тої імперії і не зможе себе уявити в іншому стані. Спитав, чи я за то піду проливати свою кров. Потім додав, що я сам маю право вирішувати, як мені далі бути, бо він тільки висловив свою думку і не хоче накидати мені якогось рішення.

Характерним у наших взаєминах було те, що, власне, в важких питаннях він говорив зі мною не як батько, а як старший досвідчений товариш. Після певного роздуму я приходив у такому випадку до переконання, що слушність має все таки він.

І тут я опустил голову і тихо сказав: «Добре, татусю, я не піду до 'СС-юнаків'».

Пригадую, що там таки, на Личаківському цвинтарі, він одного разу в розмові сказав: «Ми погодимося і на більше-вищю Україну, якщо то буде Україна дійсно самостійна».

Довго я не міг зрозуміти і навіть прийняти тих слів. Мусила минути війна. Мусили ми побачити ту національну руїну, яку маємо нині, порівняти її з тим, що мають нині поляки, чехи, мадяри у сфері національній, щоб переконатися, що й тут він мав рацію.

Прихід советів до Галичини на довший час перервав мої зустрічі з батьком. Був арешт цілої нашої родини, дитячі будинки у Чорнобилі та Сталіно (нині Донецьк). Була втеча з Донеччини.

В Галичині я зумів через підпілля встановити зв'язок з батьком. І ось нова зустріч в лісі коло села Підгороддя на Рогатинщині (Івано-Франківська область). Був кінець вересня або початок жовтня 1947 року. Майже цілу ніч ми говорили про нашу родину, її арешт, дитячий будинок, втечу з нього, мандри по Україні та інше.

Тоді, власне, батько мені сказав, що вони, тобто підпілля, борються не за те, щоб помститись за жертви, а за те, щоб подібне не могло більше повторитися. Згодом додав, що я, очевидно, мрію про підпілля, збройну боротьбу, але то тепер не на часі — я повинен вчитися. Бо воно, старше покоління, приречене загинути у цій збройній боротьбі, бути фізично винищеним. Мине час, і ми, моє покоління, маємо піднімати народ на боротьбу за нашу державність. А хто буде це робити, коли ми, такі молоді, будемо знищені? Інша справа, якби склалась така ситуація, що можливе повстання проти окупантів. Тоді він не мав би нічого проти того, щоб я пішов воювати. Він благословив би мене на такий чин і навіть, якби мені довелося загинути в цій боротьбі, то як би йому не було то тяжко, він сприйняв би мою смерть як гідну. Смерть за свій нарід. І знов, хоч і з неохотою, але я попрощався з думкою йти в УПА. Не міг не признати слухності його слів.

Наступна зустріч відбулася у Львові на Замарстинові у помешканні Ярослава Давидовича. Були ми разом кілька годин. Розмовляли про те, що треба буде поїхати і забрати з дитячого будинку у Сталіно мою семирічну сестру Марію. Поговорили й про моє життя-буття, про плани на майбутнє. Під вечір розійшлися. Було 17 січня 1948 року. Живим батька мені вже не довелося побачити.

...Я був уже досить «старим» в'язнем. Прецінь, відбув два роки у слідчих в'язницях МГБ. Сидів у той час один. На до-

пити тоді брали вночі. Переважно допитували до 2-3-ої години ночі. Під ранок в'язниця затихала. Змучені допитами в'язні міцно спали.

Спав у ту ніч і я. Спав неспокійно, снилися примарні сни. Над ранок прокинувся. Якось невідома тривога мучила мене. Сам не міг пояснити, що то таке. Сів, закупив. Тривога не покидала. Ліг, щоб трошки ще подрімати, але сон не йшов до мене. Та вже й не було часу: шоста година ранку — ранкова зоря. Ми, в'язні, мусимо вставати. Починається звичайна в'язнична метушня.

Минув сніданок, сплигло ще 2-3 години, і десь о годині 11-ій за мною прийшли. Повели не на допит у кабінет слідчого, а в приміщення адміністрації. В кімнаті чергового стояв мій слідчий майор Гузєєв, були ще якісь незнайомі мені гебісти у цивільному. Від них відрізнявся один в шапці, солдатський тілогрійці, ватних штанях. На ногах кирзові чоботи. Заперезаний широким старшинським ремнем, на ньому пістоля. Попри все було видно, що то не рядовий: так одягнені їздили гебісти на операції, облави. Мені веліли дати руки, закували в кайданки, але не назад. Вивели на подвір'я, посадили до авта. Гебісти сіли поруч. Гузєєв дав мені закурити. З Лонцького поїхали в управління МГБ, на Пелчинській (тепер Дзержинського). Завезли на подвір'я. Чекати довелось з годину. Всі вийшли. Зі мною залишився один. Потім прийшов Гузєєв з іншими. Мене вивели.

На тому місці тепер нові забудови, а тоді там були гаражі МГБ. До нас приєднуються інші гебісти. Цілою групою, приблизно осіб 8-10, заводять мене в гараж.

Іду прямо. Нараз мене повертають наліво. Роблю кілька кроків і мимоволі зупиняюся: в одну мить я зрозумів усе, що сталося. Коло стіни гаражу соломка. На соломі лежить людина, накрита цельтою. Цельта закриває усе тіло, крім ступнів. Одного погляду на ті ступні мені було досить, щоб зрозуміти, що я не помилився. Переді мною лежить батько з його характерним високим підбиттям.

Хтось з чекістів здійсмає цельту. Батько лежить в білій вишиваній сорочці, в галіфе. Ноги босі. Видно, що його роззули. Бо ноги чисті, не забруднені. Сорочка розіпнута. На грудях спутався ланцюжок медальйону Богоматері. Ліва рука витягнена поздовж тіла. Права лежить на грудях. На сорочці під грудьми вище пояса видніють закривавлені сліди від кулі. На правій скроні опалене волосся і на щоці запікся струмок крові. Обличчя спокійне. Без найменшої гримаси болю чи страху. Сірі очі відкриті і задивлені в далечінь.

Я клякаю на коліна. Гузеев питає, чи я пізнаю. Відповідаю легким нахилом голови. Чую голоси інших гебістів: «Видишь, доходилсь, догулялся!» Я мовчки схиляюсь, щоб поцілувати батькову правицю. Один з гебістів хапає мене за плече. Я скидаю руку з плеча, і мені дають спокій. Цілую батька в руку. Спазми стискають горло, але стримуюсь, щоб не заплакати. Щоб вони всі тут не побачили моїх сліз. І тут таки відчуваю своєрідну радість: не дався їм живим. Знаю, що то значило б для нього в ті часи. Мене підхоплюють, зводять на ноги, випроводжують. . .

І ще роками мені снитиметься батько. Молодий, усміхнений, живий, а на правій скроні червоніє струмок крові. . .

. . . Минуло 40 років. Село Білогорща. Хата, де була криївка мого батька, де це все сталося. Зі мною моя сестра і син. Кладемо квіти коло хати. Здіймаю капелюх, щоб помолитися за упокій душі загиблого. . .

Львів, 1990 рік.

ОДИНОКИЙ СВІДОК ТРАГЕДІЇ В БІЛОГОРЩІ

5 березня 1950 року. Село Білогорща коло Львова.

В будинку місцевої вчительки Анни Конюшик знаходиться криївка головного командира УПА Тараса Чупринки-Романа Шухевича. Крім Р. Шухевича, тут ще є «Анна» (зв'язкова — Галина Дидик).

Вже якась тривога відчувалася довкола. Було вирішено перебратися в інше місце, не чекаючи, поки остаточно зійде сніг. Стрільці охорони спішно виносять архів. Командир захворів, тому його відхід відклали на два дні. Отже, в будинку, крім нього, Анни і господині, нікого немає.

Неділя. На цей день призначені якісь чергові вибори. Конюшик була членом виборчої комісії. Вдосвіта за нею прийшов посильний і покликав до сільради. Вона одягнулася і вийшла. В будинку тепер залишилося тільки двоє.

Десять о 6-ій ранку постукали. «Анна» відхилила двері, і в цю ж мить дві пари сильних рук схопили її. Тримують. У «Анни» під пахою пістоля. Солдати питають, хто ще є в хаті.

«Анна» відповідає голосно: хоче подати знак командирові, який ще спить у кімнаті нагорі. Каже, що в хаті вона одна. Кричить, свариться з солдатами.

Якісь озброєні люди входять в темні сіни повз «Анну». Один з них говорить: «Скажіть Романові, щоб він не робив дур-

ниць!» На дерев'яних сходах, що ведуть на другий поверх, чути тупіт, хтось збігає вниз.

«Анна» розуміє, що командир попереджений. У сінях і далі темно.

Лунає постріл. Хтось падає, кричить. Серед чекістів чути голоси: «Роман застрілився! Роман застрілився!» Водночас «Анна» чує, як відчиняються другі двері на протилежному боці сіней. Звідтам долинають постріли. Через деяку мить все стихає.

Чекісти ввалюються в сіни. Тепер вони бачать, що стогне і просить допомоги один з їхніх товаришів, якого смертельно поранив командир. Обминають його, не звертаючи уваги. Ніхто не допомагає. . .

«Анна» усвідомлює, що вже нічим не допоможе своєму командирові. Користає з нагоди, що охоронці послабили пильність, вириває руку. В рукаві ампула з отрутою. Розкушує її.

Потім. . . Потім в'язничний шпиталь. В'язничні лікарі борються за її життя, бо вона потрібна чекістам для слідства. Рятують. . . Потім довгі роки поневірянь по казематах, та вона вижила. Одинокий свідок, який міг оповісти історію останнього дня життя її командира. . .

Сам Бог хотів так, щоб про це знали люди. І оповіла.

* * *

Від редакції. Про події 5 березня 1950 року в Білогорщі писала покійна Галина ДИДИК ще у своїх в'язничних записках з Володимирського централу. Відтворив їх по пам'яті Юрій ШУХЕВИЧ-БЕРЕЗИНСЬКИЙ.

Вся родина Конюшиків була репресована. Батько помер у тюрмі. Доля Анни Конюшик нині невідома. Брат Данило і сестра Наталка, які на той час взагалі жили в іншому селі, повернулися з ув'язнення в 1956-му. Наталка вийшла заміж, виїхала на Донбас і там померла (пухлина мозку). Данило нібито й зараз десь на Херсонщині.

Будемо вдячні, якщо хтось із наших читачів зможе повідомити нам докладніші відомості про цю родину.

38. ГЕН.-ХОР. ШУХЕВИЧ РОМАН — ТАРАС ЧУПРИНКА

ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО СМЕРТЬ ГЕНЕРАЛА

Українська Головна Визвольна Рада, Головне Командування Української Повстанчої Армії та Провід Організації Українських Націоналістів на Українських Землях діляться з кадрами визвольного підпілля та з усім українським народом болючою вісткою про те, що ранком 5 березня 1950 р. в селі Білогорща біля Львова на своїй підпільній квартирі в боротьбі з московсько-більшевицькими окупантами смертю героя загинув Голова Генерального Секретаріату Військових Справ УТВР, Головний Командир УПА та Голова Проводу ОУН на Українських Землях, нагороджений Золотим Хрестом Заслуги та Золотим Хрестом Бойової Заслуги І класи

генерал-хорунжий УПА

Р. ЛОЗОВСЬКИЙ-ТАРАС ЧУПРИНКА — ТУР
(РОМАН ШУХЕВИЧ)

Сл. п. друг Шухевич-Тур народився 1907 р. Після закінчення середньої школи вступив до Політехнічного Інституту і теж закінчив його з успіхом.

На шлях активної революційної боротьби за визволення України сл. п. друг Шухевич-Тур став від наймолодших років життя.

В половині 20-их років вступає в ряди Української Військової Організації (УВО). В період 1925-29 рр. в лавах УВО бере участь, організує і керує різними бойовими акціями проти польських окупантів.

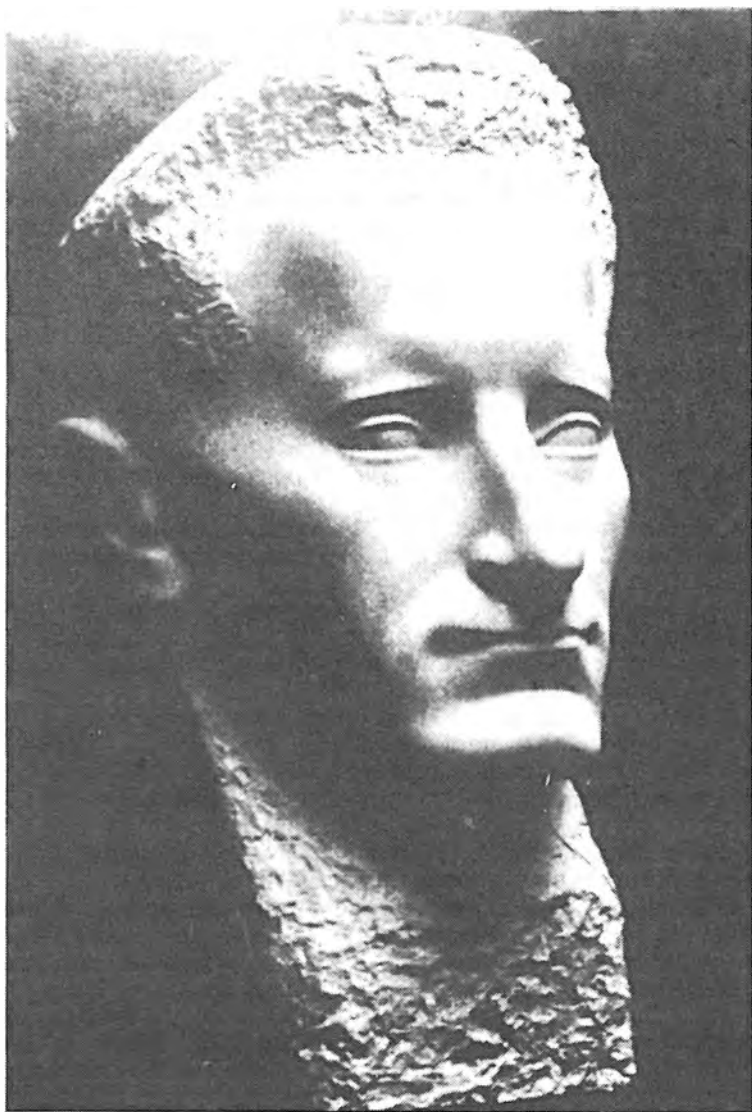
В 1929 р. вступає до ОУН як один з перших її членів. Довгий час працює на посту Бойового Референта в Крайовій Екзекутиві ОУН. Праці на цьому пості віддає всю свою кипучу молодечу енергію, всі свої організаторські здібності і відвагу.

За свою революційну, політичну і бойову діяльність проти польських окупантів попадає до польської тюрми.

В 1938-39 рр. бере активну участь в організуванні збройної сили молоді української держави на Закарпатській Україні — в організуванні «Карпатської Січі» та в керівництві нею.

В 1939-40 рр. працює в Проводі ОУН на пості Референта зв'язку з Українськими Землями в ССРСР. В 1940-41 рр. входить до складу Революційного Проводу ОУН. Після II Збору стає на пост Крайового Провідника ОУН на західних окраїнах Українських Земель поза межами ССРСР, в т. зв. Генерал-Губернаторстві. Впродовж усього часу постійно працює теж у Головному Військовому Штабі ОУН як його член та викладає різні військові дисципліни на таємних курсах кадрів ОУН.

В 1941 р. сл. п. друг Шухевич-Тур організує й очолює, як його командир, Український Легіон. Одночасно виконує теж

39. ГЕН.-ХОР. ШУХЕВИЧ РОМАН
Скульптура М. Черешньовського

різні особливі завдання Проводу ОУН. На цьому пості перебуває до весни 1943 р.

Весною 1943 р. сл. п. Шухевич-Тур стає членом Проводу ОУН і займає пост Військового Референта при Проводі ОУН.

В серпні 1943 р. III Надзвичайний Великий Збір ОУН обирає сл. п. друга Шухевича-Тура на пост Голови Бюра Проводу ОУН. Восени цього року Він теж обіймає пост Головного Командира УПА. В листопаді 1943 р., як Головний Командир УПА і Голова Проводу ОУН, Він бере керівну участь в підготовці на Волині I Конференції Поневолевих Народів та в самій конференції.

В липні 1944 року сл. п. друг Шухевич-Лозовський бере участь у I Великому Зборі УГВР. Збір УГВР обирає його Головою Генерального Секретаріату УГВР. Президент УГВР затверджує його теж на постах Генерального Секретаря Військових Справ та Головного Командира УПА.

На постах Голови Генерального Секретаріату УГВР, Генерального Секретаря Військових Справ УГВР, Головного Командира УПА та Голови Проводу ОУН на Українських Землях сл. п. друг. Р. Шухевич-Лозовський — Т. Чупринка-Тур — в періоді 1944-50 рр. керує визвольно-революційною боротьбою багатотисячної УПА, широкого збройного підпілля, підпільної ОУН та мільйонових мас українського народу проти німецько-гітлерівських та московсько-большевицьких окупантів, в обороні українського народу перед окупантським терором та грабунком, за збереження та дальшу розбудову в Україні, за визволення України з-під чужоземного панування, за побудову на Українських Землях незалежної і соборної держави із справедливим та передовим політичним та суспільно-економічним устроєм.

Протиокупантська визвольна боротьба, що її в 1943-50 рр. повела УПА, підпільна ОУН і багатомільйонові маси українського народу під досвідченим і відважним, безпосереднім керівництвом сл. п. генерала Шухевича-Чупринки, з погляду масового героїзму і патріотизму, з погляду завзяття і жертвенности всіх її учасників та українських народніх мас, з погляду тих незвичайно важких умов, в яких вона ввесь час проходила, — не має собі рівної не тільки в українській, але й світовій історії. Вона завжди становитиме одну з найславніших, найгероїчніших сторінок історії України.

Внаслідок цієї боротьби московсько-большевицьким окупантам не вдалося здійснити їхні злочинні плани щодо України, не вдалося знищити в Україні організований само-

стійницький рух, не вдалося поставити український народ на коліна. Сьогодні український революційно-визвольний рух, не розбитий ані не зламаний, хоч і з значними втратами в людях, продовжує далі свої нерівні змагання з московсько-більшевицькою тиранією в обороні національного існування українського народу, в ім'я національно-державної незалежності України.

Історія визвольно-революційної боротьби українського народу на Українських Землях в 1943–50 рр. з ім'ям сл. п. друга Шухевича-Лозовського, Тараса Чупринки, Тура — зв'язана нерозривно і навечно.

Як революційний керівник сл. п. друг Шухевич-Тур відзначився великими організаторськими і військовими здібностями, глибоким політичним розумом, величезним досвідом революційної боротьби. В Його особі український визвольно-революційний рух та весь український народ втратили політичного і військового керівника високої кляси.

Політична і життєва принциповість, безмежна особиста відвага, рухливість, жива і весела вдача, простота в щоденному житті і поведінці, «тверда рука» і разом з цим батьківська дбайливість про других — ось прикмети характеру сл. п. генерала Шухевича-Чупринки, що ними він скрізь з'єднував собі симпатії, створював життєрадісний, бадьорий настрій, поривав на безстрашну і тверду боротьбу з ворогами України.

Із світлою пам'яттю про Нього, задивлені в Його героїську постать бійця і керівника визвольного руху, наснажені відвагою, оптимізмом та революційністю, загартовані й досвідчені під його рукою, до кінця віддані ідеї визволення українського народу — ми відважно продовжуватимемо нашу священну визвольну боротьбу аж до повної нашої перемоги.

Не складемо нашої зброї і не припинимо нашої боротьби доти, поки Україна не буде визволена.

Вічна Слава Героєві Української Національно-Визвольної Революції!

Українська Головна Визвольна Рада
Головне Командування
Української Повстанчої Армії
Провід Організації Українських
Націоналістів на Українських Землях

(З книги: Д-р Петро Мірчук. *Роман Шухевич. Ген. Тарас Чупринка. Командир армії безсмертних.* — Товариство колишніх вояків УПА в ЗСА, Канаді і Європі. Нью-Йорк-Торонто-Лондон. 1970, с. 243–247. Ілюстрації — звідти ж: різьба роботи митця М. Черешньовського — с. 2, робота не зазначеного автора — с. 107).

Василь БАРЛАДЯНУ

ВСЕЛЕНСЬКОЇ ВОЛІ СПІВЕЦЬ

Промова на народному мітингу біля пам'ятника Т. Г. Шевченку
в Одесі 9 березня 1990 року

Тут, на подіюмі, біля підніжжя пам'ятника Т. Г. Шевченку, як і перед розгорнутим «Кобзарем», важко і майже неможливо сказати щось нове й оригінальне. Адже все нове й оригінальне українцям і світові про українців сказав і продовжує говорити Тарас Шевченко. Та й найзаповітніше з того, до чого, бажаючи, кликав нас Тарас, ще й досі попереду, тобто залишається новим і оригінальним. . . Маю на увазі звернення до освічених верств нашого народу —

«Обніміте ж, брати мої,
Найменшого брата»

в ім'я незалежної України. Адже сьогодні ми всі, для кого Україна — «заплакана мати», починаємо об'єднуватися, як і личить братам, незалежно від соціального та національного походження.

«В сім'ї вольній, новій» — яка називатиметься громадянами України, що

«Благословить дітей своїх
Твердими руками»

на щасливе і вільне життя в колі державних народів.

Не личить біля пам'ятника Т. Г. Шевченку зізнаватися в любові до поета: він настільки великий і знаний людством, що йому наша любов чи нелюбов аж ні до чого.

Адже якщо ми, українці, й забудемо його, то нашого Кобзаря ніколи вже не забуде людство. Сьогодні ми Шевченкові непотрібні. Це нам він потрібний, бо без його батьківської руки ми загубилися в дорозі до Божого Раю, куди прямує все людство. Шевченка можна тільки любити або лише ненавидіти й боятися. . .

Один з видатних американських президентів, Двайт Айзенгавер, виступаючи в 1964 році на відкритті пам'ятника Шев-

ченку у Вашингтоні, говорив про волелюбність як про вселенську тему вільної поезії Шевченка... Але за цю тему Шевченка полюбила людина, яка в Білому Домі стояла на варті всіх свобод американського народу. Борця за власну волю чи волю свого народу переслідують і карають лише поневолювачі чи загарбники. Того року, коли Двайт Айзенгавер зізнався в любові до Шевченка, я, відбуваючи солдатчину, почув од росіянки, що по війні оселилася у Львові, ось так:

«З українським сепаратизмом та з телячою мовою буде покінчено, коли уряд постановить спалити не лише всі тиражі, але й всі автографи Шевченкових творів».

І це страшна істина. Адже, наприклад, у мене особисто не було шкільного вчителя з української мови. Українську мову я вчив за єдиним підручником — за «Кобзарем». І якби до мого народження московський уряд постановив спалити і спалив би всі твори Шевченка, то чи зберегла б у мені українця моя мати — проста селянка, що навчила мене, моїх братів і сестру читати «'слобожанське видання' Кобзаря» 1918 року, в передмові до якого Дмитро Багалій навів документальні факти заборони і знищення творів Шевченка першим советським урядом України. Але знищити чи заборонити написане Кобзарем нашим поневолювачам не вдалося. Не вдалося й перетворити Шевченка в помічника русифікаторів. І саме тому ми є. І лише завдяки цьому стою на подіюмі — у ніг Шевченка.

На панорамному терені нашої історії, серед багатьох вершин, що мають імена великих українців, є п'ять сяючих Євєрєстів. Це — князь Володимир, Богдан Хмельницький, Іван Мазєпа, Тарас Шевченко, Митрополит Андрій граф Шептицький... Перший і останній — наші князі.

Князь Володимир мечем і хрестом здобув нашої України-Русі одне з гідних місць у колі великих держав. Богдан Хмельницький відновив утрачену за нащадків Данила Галицького державність. Нагадую, що вже в 1245 році Данило Галицький об'єднав усі сплюндровані татарами українські землі (ПСРЛ, т. I, М., 1962, стор. 481; БСЭ, т. 6., М., 1971, стор. 65).

Іван Мазєпа здійснив відчайдушний подвиг, аби зберегти від загарбання Москвою Українську Державу. А коли наш народ втратив усе, що здобув під проводом Б. Хмельницького, і заснув на периферії історії без надії на гідне життя, Тарас Шевченко розбудив його полум'яним словом, словом накреслив шлях до волі, і «на сторожі» розбудженого народу поставив своє

«Неначе срібло куте, бите
І семикрати перелите
Огнем в чорнилі»

Слово! І тоді знову на чолі народу став князь — Митрополит Андрій граф Шептицький! Хрестом і Словом він зробив усе, аби Західня Україна стала пляцдармом для відродження нашої держави і духовности. Ось чому сьогодні найпотужніша сила нашого народу, УКЦ, в однаковій мірі шанує поета Тараса Шевченка і Митрополита Андрея Шептицького, котрі й по своїй фізичній смерті ведуть нас до заповітної волі.

Усі дослідники творчости Тараса Шевченка постійно вписують його ім'я в ряд, де бачимо багатьох великих поетів. Але там, звідки дивиться на нас Шевченко, стоять лише двоє — Тарас Шевченко і Гомер... «Кобзар» Т. Шевченка, як і поеми Гомера для давніх греків, — скарбниця мудрости українського народу. Про Т. Шевченка можна сказати те, що написав про Гомера грецький красномовець Діон Хрисостом: «він і перший, і середній, і останній, хто і дитині, і дорослій людині, і старому дає стільки, скільки кожний може взяти». Адже лише Гомер і Шевченко сказали все про свої народи — історію, мораль, побут, релігійний і науковий світогляд. Сьогодні всесвітньовідомий санскритолог Лев Силенко реконструював нашу дохристиянську релігію, що призвело до створення за кордоном громад Рідної Української Віри. Але наша прадавня релігія, щоправда в синтезі з християнством, оспівана Т. Шевченком у неперевершених баладах, описана в «Щоденнику». Інакше кажучи, «Кобзар» знав про свій народ усе. Знав про українців багато й Микола Гоголь. У героях М. Гоголя ми постійно впізнаємо себе, наших рідних, сусідів, взагалі українців. Але, на відміну од Т. Шевченка, Микола Гоголь не піднісся до усвідомлення того, що усвідомлювали ще древні: народ і мова — синоніми. І тільки через це М. Гоголь, будучи українським письменником, залишатиметься людиною, що носить чужоземний одяг, бо писав чужою мовою.

Як і Гомер, Т. Шевченко був людинолюбцем. Страждав, коли принижувалась гідність людини або людину поневолювали. Рідко хто з нас замислюється над тим, що святі слова

«Борітеся — поборете,
Вам Бог помагає!»

сказані поетом горцям Кавказу, які захищали свої саблі, землю і волю від московських загарбників і поневолювачів. І серед тих, чийми руками російські царі завойовували горців, були друзі Т. Шевченка — художник Яків де Бальмен і драматург Яків Кухаренко. Обидва загинули. Оплакуючи Якова де Бальмена, Кобзар не засуджував горців, бо вони вбивали, захищаючи волю. Грек Гомер теж не засуджує троянця Гектора за вбивство Потрокла, бо Гектор захищав батьківщину. У «Гайдамаках» Т. Шевченко таврує корчмаря Лейбу за приниження людської гідності Яреми. Але, як тільки конфедерати почали принижувати Лейбу, почав страждати Т. Шевченко, бо людяність і людське були для нього над усе. І це саме ми спостерігаємо в «Ілїяді», наприклад, в тій сцені, де описана зустріч старого Пріяма з Ахіллою. «Казашка Катя», «Байгуші» і донька корчмаря Лейби, як і Гомерова сцена «Прощання Гектора з Андромахою», роблять Т. Шевченка поетом для всього людства, співцем не «артільного», марксистсько-ленінського інтернаціоналізму, що потопив дніпровські пороги, спричинив Чорнобильську катастрофу, а співцем любови до людини і народів.

Є й фізична суттєва риса, що споріднює Т. Шевченка з великими греками. . . Максим Горький у нарисі «В. І. Ленін» написав неправду, порівнюючи Ленінове чоло з Сократовим. «Сократівське чоло Леніна» перестає бути таким, коли ставляєш голову В. Леніна з будь-яким описом чи скульптурним зображенням голови Сократа. . . Лише у єдиної великої людини, що приходила в світ після давньогрецького мудреця, побудова голови, у всіх подробицях, тотожня голові Сократа. . . У Тараса Шевченка! Якби я був буддистом і вірив у переселення душ, то, враховуючи ще й безмежну геніяльність Кобзаря, сказав би сьогодні, що 176 років тому на землю повернувся Сократ, аби повести українців на волю. Я не буддист, у переселення душ не вірю. І пишаюся приналежністю до народу і землі, які дали світові Т. Шевченка, що був поетом, художником, співаком, філософом, істориком, мовознавцем, а головне — повитухою нашого народу.

Там, де народжується любов до Т. Шевченка, народжується свідомий українець і любов до людини. Ми з повним правом кажемо, що, як тільки в 1840 році вийшов друком «Кобзар», українці почали усвідомлювати себе народом, якому не Варшава, не Москва, а Бог призначив місце і час на землі. І про це в 1917-1920 роках наші діди зі зброєю в руках сказали всьому людству, більшість владоможців якого стали на бік Варшави і Москви.

Там, де любов до Т. Шевченка стає загальною, народжується українська нація. А нація в сучасному розумінні цього слова — незалежна громадянська держава. Ми сьогодні — учасники швидкого формування української нації. Свідченням цьому є те, що тут, перед Образом Кобзаря, синьо-жовті прапори тримають не лише українці, а й українські євреї, українські росіяни, представники інших народів, для кого Україна — єдина Батьківщина, а ми, українці, — співвітчизники. І процес формування нашої нації Москва вже не здатна ні зупинити, ні пригальмувати. А це означає, що та велика, вільна й нова сім'я, створити яку заповідав нам Т. Шевченко, ось-ось заживе щасливим повнокровним життям, тобто незалежність уже на порозі нашої хати, де ікона і портрет Т. Шевченка постійно поряд. Сім і навіть одинадцять давньогрецьких міст сперечалися за право називатися містом-батьківщиною Гомера. Ми не сперечаємося, бо всі наші села, міста і душі — Батьківщина поета, наші великі й малі Кирилівки. І для мене, особисто, моя рідна мазепинська, а потім петлюрівська Шибка — моя Кирилівка. У Шибці, з молоком матері, я увібрав у мое ество волелюбність як вселенську тему вільної поезії Т. Шевченка — і пішов туди, куди покликав нас усіх Кобзар, — у вільну, незалежну Україну. Перебуваючи в капеесесівських концтаборах, мені вдалось написати вірша про мою Шевченкову Кирилівку, якою є моя позбавлена українських шкіл Шибка.

Ось він:

У кожного
Кирилівка своя,
Шевченко свій
У кожного,
Їй-Богу:
В Кирилівці
Не був
Ніколи
Я —
Та
До Шевченка
Знав завжди дорогу:
Покійний брат,
Малим
Співав мені
Про думи,

Що блукають попідтинню,
Як сироти,
Голодні і брудні,
Роздягнуті,
Від холоду
Аж сині. . .
У нас в селі
Багато
Тих сиріт. . .
Я теж
Не пам'ятаю
Мого тата —
Та ще в колиці
Вивчив «Заповіт»,
Хоча не знав
Читати і писати. . .

Село мое —
Кирилівка моя!
І
Мій Шевченко
Там живе,
Йй-Богу, —
Бож

У Кирилівці
Не був
Ніколи я,
А
До Шевченка
Знав завжди
Дорогу!...

17-го лютого 1858 року, чекаючи в Нижньому Новгороді вирішення своєї подальшої долі, Т. Шевченко у листі до коменданта Ново-Петровського укріплення Іраклія Ускова написав, що, коли йому не буде дозволено проживання в Петербурзі чи Москві, то він хотів би оселитися і... в нашій Одесі. Для нього, як і для багатьох його сучасників, Одеса споконвіку була українським поселенням. Заснував її в кінці XIV століття Коцюба Якушинський. До появи турків наше містечко називалося Коцюбиевим. Завойовники перейменовували поселення в Качибей — Ходжибей, якого в 1794 році цариця Катерина II перейменувала в Одесу. Сьогодні шовіністи, аби перечити наше право на південноукраїнські землі, вже готуються до святкування 200-річчя не перейменування, а заснування Одеси. Вкорочуючи на цілих триста років історію нашого міста, московські імперіялісти роблять усе, щоб Україна ніколи не стала самостійною, а відтак і демократичною державою, в якій житиме сім'я вільна й нова.

Як тільки я повернувся з концтаборів і вийшов на берег Чорного моря, на те саме місце, куди мене малюком вперше привела моя бабуся — корінна одеситка, плечима відчув, а очима побачив, що стою на самісінькому початку моєї Батьківщини. А там, де початок, там і кінець. І, коли відрубуеться початок, кінчається все. Вражений цим відкриттям, я одразу ж, на березі моря, склав заключного вірша для збірки «Між людством і самотністю. Поезії політ'язня». Для себе і для українців.

Ось
Берег мій —
Початок України...
На південь
Море,
За плечима
Степ...
Стають,

Здається,
Хвилі
На коліна
До
Ніг землі,
Де
Хліб святий
Росте...

Це
Берег мій —
Початок
Мого світу —
З
Давен забутих
Пращурів земля,
Бо
Тільки тут
Зі мною
Навіть вітер
Щодня
По-українськи
Розмовля!
Це
Берег мій —
І я
Помру
За нього. . .
Мое життя
До крапельки

Віддам,
Щоб
Скільки світу —
Українцям
Ноги
В обіймах теплих
Пестила вода. . .
Тут
Берег мій —
І
Кращого
Не треба. . .
Шумить над морем
Степова трава,
Та й
Милується степом
Синє небо —
Мій берег є,
Моя земля
Жива!

Так, це наш берег! Ми його ні в кого не відбирали. До татаро-монгольської навали цей берег входив до складу Бирладського князівства — українсько-румунської держави. Населення цієї держави — бирладники разом з чорними клобуками було попередниками нашого козацтва. Чи ще потрібні якісь додаткові докази того, що це наша предковічна земля?!

У 1920 році здійснилася мрія Т. Шевченка: на Думському майдані (зараз площа Комуни) було встановлено пам'ятник Т. Г. Шевченку, який був знесений московськими поневолювачами на початку 30-х років.

У 1964 році в нашій Одесі знову з'явився пам'ятник Т. Г. Шевченку, що засвідчувало про початок нового періоду вивільних змагань. Адже через рік в Україні розпочалися переслідування й арешти тих, хто ставав на захист прав свого народу. Українські патріоти-дисиденти зробили все для того, аби ми сьогодні прийшли до Шевченка з синьо-жовтими прапорами й тризубами. І ми, навчаючись у Шевченка, зробимо все, щоб нікому не віддати наш берег, нашу Одесу і жити у вільній самостійній Україні.

09.03.1990 р.

15 лютого 1990, Нью-Йорк

Добрий день, вельмишановний пане Осадчий!

Вашу адресу я прочитала в журналі «Кафедра» ч. 7. Там же прочитала повість «Мадонна». Вона викликала чимало моїх думок, я постараюся тут деякі навести.

Ця одвічна ідея, КУЛЬТ МАТЕРІ, має, крім традиційного образу (молода мати з дитиною), в наш час різні відгалуження, от як, наприклад, рух феміністок, що добиваються рівних прав у всіх галузях соціального життя. Є й інші, так званий рух матерів, що із своїм гаслом «Не вбивай моєї дитини — ніколи-ніде-аніж!» хочуть пройти вулицями великих міст на міжнародному рівні. Є й протилежне явище: діти не хочуть своєї матері у домі, у родині, і віддають її до старечого дому. А від бабці можна часто почути: «Я своїх дітей виховала і не бажаю собі більше клопоту. Хочу жити для себе!» І сидять оці бабусі в старечих домах та щораз витягають із торбинки світлинки своїх внуків, любуються. Оце й усе.

Це ж розрив між поколіннями. Де подівся культ матері? Досвід, нагромаджений віками від матері до дітей, від бабці до внуків, уже не передається. Скарби досвідченої мудрости гинуть, — непотрібні, знехтувані. Атмосфера відчуження залягає між поколіннями. Страшний холод!

І от у повісті «Мадонна» потрапляєш у зовсім інший багатоготворний світ. Не заторкнений жадними «віяннями», чистий, повнокровний, багатогранний культ матері. Це ж і є жива тканина нації. Це — «центрова точка опори, навколо якої ширяє думка... і та моральна категорія, що зветься обов'язком...» «Аби з молоком матері кожна дитина всмоктувала шану до свого родового й національного походження...» «І тоді відчуття прізвища зіллється, переплавиться з відчуттям Батьківщини...» «Рушійним двигуном домашньої атмосфери була і є мама...» «Психологія домашньої атмосфери — тільки низовий осередок загальнонаціональної психології...» «Чим міцніша і тривкіша психіка кожного члена родини, тим життєздатніша психіка нації». Я повторюю слова повісти, бо кращих не знайду. Ці слова, розкидані на сторінках повісти, — ключ, конденсація того відчуження, що переживає кожна людина. Кожна людина має матір і знає, що то значить: є мама в хаті — повно, змістовно, всесвіт у душі. Нема мамі — пуста, сама душа втікла з хати.

І сила Вашої повісти в тому, що Ви багатьма деталями, відтінками вирізьбили саме цей аспект багатогранного культу матері. Своїм особистим підходом оновили вічну тему, інтимно близьку кожній людині.

В мене напрошуються ще й даліші міркування, асоціації й екскурси, але боюся, що це далеко відбійжить від самої повісти. А хіба не важливо те, що твір будить думки, відгоміння, порівняння? Це ж і є успіх твору. Вітаю Вас!

А сіла я за цього листа, щоб подякувати. Кажуть (але я на свої очі ще не бачила), що в жур. «Кафедра» ч. 5 є доброзичлива згадка про мене*. Я глибоко цим зворушена і сприймаю, як винагороду за все лихе-недобре на моєму літературному шляху. Тож дякую Вам і співробітникам журналу!

Хотілось би переслати Вам мій доробок, але... Чи цікаво то Вам? Чи тепер пошта пропускає художні твори? Чи, може, є які інші відповідні умови-змоги?

Надіюся, що цей лист дійде до Вас і я щось від Вас почую.

З пошаною і привітом та найкращими побажаннями
Вам і журналові

Докія ГУМЕННА

* Василь Барладяну. Служити Богові в ім'я народу. «Кафедра», ч. 5.

11 лютого 1990. ЗСА.

Шановний Пане Барладяну!

Тількищо прочитав у сьомій «Кафедрі» Вашу статтю «Шевченкова Одеса...» і просто хочу подякувати Вам за неї.

Я майже нічого з того, що Ви пишете про Одесу, не знав, хоч маю вже 55-ий і гімназії української (правда утікачівсько-таборової в Німеччині) майже чотири класи маю. З літератури моє знайомство з Одесою було обмежене до писань (в англійському перекладі) Ільфа і Петрова і роману англійського письменника Муркока «Візантія триває». Ну так, лице паленіє, але що вдієш. Такий є стан справи.

Торік влітку обидві мої доньки були в Одесі, не в той сам час: старша як перекладач для групи американських малюків, які ставили якусь п'єску про мир, а молодша, яка ще є студентом, прилучилась до групи з Балтимор, яка була у Вашому місті на літніх канікулах. Вони обидві зустрічалися з активістами Південної Громади і багато розповідали про них. Але я ніколи не думав про Одесу як українське місто, а як про місто на Україні, як про порт — без особливого націо-

нального профілю, ось таке як Нью-Йорк чи Гонг-Конг, чи Ванкувер. Надто, я не знав, що аж стільки було тісних зв'язків між Шевченком і Одесою. Дякую Вам, що Ви збільшили моє знання про це місто. Приємно було також дізнатись про наукові зв'язки Одеси і Львова, бо я родився в місті Лева і до восьмого року життя (доки німці не забрали моїх батьків на роботу в Німеччину) жив там.

До речі, сьомий номер «Кафедри» був тут перевиданий і саме вчора я його дістав. А Вас як автора і як вірного одесита знаю вже пару років, бо часто Вас тут друкують. У «Кафедрі» є Ваша адреса, то я подумав: мушу врешті написати цьому чоловікові, якого вчитую. А завтра зроблю копію розвідки про Одесу і пішлю молодшій доньці (вона вчиться у Принстонському університеті, за 300 кілометрів звідси), старшій покажу в половині березня, коли вона має повернутися з Донецька, де працює гідом на нашій виставці «Дизайн США».

Вітаю Вас

Ростислав Хом'як

19.1.1990

Вельмишановний Василю Володимировичу,

Дозвольте познайомитися. Я історичний письменник, редактор українського тижневика «Українська Думка» — органу Союзу Українців у Великій Британії (СУБ). У цьому тижневику друкую і Ваші цінні матеріали-статті, що їх дістаємо з України. Ціную Ваш науковий підхід у матеріалах, що їх підсилюєте джерелами. Це важливе для таких матеріалів.

Безмежно радію всіми процесами духовного і національного відродження, що проходять тепер у нашій батьківщині, а в Бозі надія, що вони ще більш посилюватимуться з бігом часу, зокрема, якщо вибори вийдуть у користь національних сил. Усе це — нелегка справа в умовах існування все ще великих «білих плям» духовної пустки в декількох важливих областях України, в яких суцільна тиша, крім національного руху в обласних містах. І чи не найбільше на такі області повинні звертати увагу наші друзі в їхній виховно-освітлюючій праці, бо це важливі області в цілісному комплексі нашої батьківщини.

Взагалі вважаю, що стоїмо в обличчі далекойдучих подій і змін в імперії, хоче цього начальство чи не хоче. Звичайно,

що не хоче, і робить усі старання, щоб утримати імперію, хай у формі якоїсь федерації чи конфедерації, що не є ніякою правильною розв'язкою складного національного питання, яке зараз стоїть у своїй повній гостроті в ССРСР.

Буду Вам вдячний за встановлення контакту. Чи можна Вам висилати наш часопис? Якщо бажаєте, можете надсилати нам Ваші матеріали — радо поміщуватиму.

Святомир Фостун

ХРОНІКА

ЗВЕРНЕННЯ до депутатів Верховної Ради УССР

Ми, народні депутати Союзу ССР та Української ССР, усвідомлюючи важливість нашого рішення, звертаємося до вас із проханням на першій сесії новообраної Верховної Ради Української ССР допомогтися прийняття:

— Постанови Верховної Ради Української ССР про визнання незалежної держави — Литовської Республіки, згідно встановлених міжнародних норм і правил;

— Постанови Верховної Ради Української ССР, яка б констатувала, що Українська ССР не висуває до Литовської Республіки жодних територіальних та фінансово-майнових претенсій;

— Звернення Верховної Ради Української ССР до Верховних Рад інших союзних республік з пропозицією прийняти аналогічні документи.

Прийнято 27 березня 1990 р. на першому засіданні Львівського депутатського клубу.

Народні депутати ССРСР:

Ростислав БРАТУНЬ, Іван ВАКАРЧУК

Народні депутати України:

Михайло БАТИГ, Орест ВЛОХ, Михайло ГОЛУБЕЦЬ, Богдан ГОРИНЬ, Михайло ГОРИНЬ, Євген ГРИНІВ, Ігор ГРИНІВ, Ігор ДЕРКАЧ, Роман ІВАНІЧУК, Ірина КАЛИНЕЦЬ, Ярослав КЕНДЗЬОР, Богдан КОЗЯРСЬКИЙ, Михайло КОСІВ, Богдан КОТИК, Роман ЛУБКІВСЬКИЙ, Іван МАКАР, Степан ПАВЛЮК, Віталій РОМАНЮК, Тарас СТЕЦЬКІВ, Степан ХМАРА, Дмитро ЧОБИТ, Вячеслав ЧОРНОВІЛ, Михайло ШВАЙКА, Ігор ЮХНОВСЬКИЙ.

Копії:

газеті «Ленінська молодь»

Інформаційному відділу
Львівського телебачення

від окружної виборчої комісії № 129

ЗАЯВА

Ми, члени виборчої комісії, висловлюємо протест у зв'язку з розформуванням нашої комісії, а також здивування позицією, яку зайняла міська виборча комісія у цьому питанні. Оскільки ми отримали тільки виписку з відповідним рішенням і не змогли ознайомитися з протоколом засідання, на якому воно приймалося, у цій заяві викладаємо своє ставлення до ситуації, що склалася, і вимагаємо відповіді на деякі запитання.

По-перше, чому, згодившись із нашими висновками і підтвердивши наше рішення, міська виборча комісія не організувала розслідування факту фальсифікації, не поставила під сумнів роботу дільничої комісії № 7/7, а обмежилась положинчатим рішенням, внаслідок чого на виборах 18 березня дільнична комісія брала участь у тому ж складі. Вважаємо недопустимим з моральної точки зору визнавати факт зловживання і в той же час не вживати негайних заходів для виявлення порушників. З іншого боку, немає підстав висловлювати недовіру усій дільничній комісії, оскільки у порушеннях винні, напевно, окремі її члени. Підкреслюємо, що висловлюємо нашу думку, а рішення, вважаємо, повинно прийматися на підставі ретельного вивчення фактів і свідчень очевидців (а їх на дільниці було чимало).

По-друге, чим викликано розформування нашої окружної виборчої комісії № 129? У своїй роботі комісія відносилася до покладених на неї обов'язків добросовісно, в усіх своїх діях дотримуючись вимог закону, принципів демократії та гласності, забезпечуючи рівноправність кандидатів. Незважаючи на те, що більшість членів комісії вперше брала участь в організації виборів, нашими силами організовувались зустрічі кандидатів з виборцями, інформувалось населення округу. Далеко не у всіх інших округах проводились такі заходи. Ми визнаємо, що, підійшовши формально, можна звинуватити нашу комісію у двох помилках. Ми дійсно не видавали бюлетенів дільничним комісіям, як цього вимагає Закон. Але цьо-

го не робили й усі інші окружні комісії, так як видачу бюлетенів з незрозумілих досі причин монополізував Червоноармійський райвиконком. Вважаємо дивним перекладати на нас вину за те, що бюлетені не потрапляли до окружних комісій взагалі. Думаємо, що саме міська виборча комісія мала б своєчасно відрегулювати цю ситуацію і забезпечити дотримання Закону. Можна звинувачувати нас і в тому, що після підрахунку голосів ми прийняли рішення про повторне голосування замість того, щоб визнати вибори недійсними. Але вже наступного дня наша комісія з *власної ініціативи* провела засідання, на якому *визнала і засудила* поспішність і незаконність прийнятого рішення і анулювала його. Не можемо почувати себе винними, так як свою помилку ми самі ж виявили і виправили, і внаслідок нашої помилки ніхто не постраждав. Крім цього, на засіданні міської виборчої комісії 07.03.90 ставилось під сумнів не перше, незаконне, рішення, а друге!!! На цьому ж засіданні нам пропонували «ще раз добре подумати і не анулювати результатів». Залишається припускати, що розпуск нашої комісії є відповіддю на нашу відмову змиритися з фальсифікацією.

По-третє, ми обурені тим формулюванням міської виборчої комісії, згідно з яким ми «не виконали своїх обов'язків», а трудові колективи, які нас висували, будуть повідомлені про те, що ми «не виправдали довір'я». Не думаємо, щоб нашим «обов'язком» було приховування порушень, і впевнені, що наші трудові колективи не доручали нам такої місії.

Вважаємо, що в даних умовах треба було спокійно і об'єктивно розібратися в ситуації і зробити офіційне повідомлення, що не дало б можливості розповсюджуватись чуткам. Розформування нашої комісії, яка власне виявила порушення, неминуче посилить ці чутки і створить враження про не об'єктивність міської комісії. Через це вважаємо таке рішення недалекоглядним.

Хочемо вірити, що міська виборча комісія зробить усе можливе для відновлення справедливості і сприятиме об'єктивному вирішенню цього конфлікту.

21.03.90. *Члени окружної виборчої комісії № 129
по виборах народних депутатів до
Львівської Міської Ради*

Тимчук О. В., Помян В. О., Роман Г. І.,
Ніконова С. В., Кулик О. П., Дудикевич І. В.,
Добуш Л. М., Семчишин Л. П.

40. ОСАДЧИЙ МИХАЙЛО

Віддаючи до рук читача це число «Кафедри», зрештою і переписаної на машинці М. Осадчим у 1990 році, годиться хоч коротко подати, хто такий був головний редактор та душа цього збірника.

Михайло Г. Осадчий народився 22 березня 1936 року в с. Курмани на Сумщині в селянській родині. Після закінчення середньої школи навчався на факультеті журналістики Львівського держуніверситету. В 1965 році захистив дисертацію і здобув вчене звання кандидата філологічних наук. Працював за фахом: редактором Львівської студії телебачення, асистентом і старшим викладачем катедри журналістики Львівського держуніверситету, редактором багатотиражки та редактором обласного управління по пресі.

Це, так би мовити, зовнішня фасада М. Осадчого. В душі й у переконанні — це український патріот, здібний і вдумливий поет, письменник і літературний критик. У своїх настановах і непохитній вірі в перемогу української правди змагав до виведення української літератури на всесвітній рівень і цього, врешті, він досягнув, хоч за це прийшлося йому заплатити позбавленням волі: перший раз у 1965 році — 2 роки суворого режиму, та у 1972 р. — 7 років особливого режиму, 3 роки заслання і 3 роки домашнього арешту у московсько-большевицьких тюрмах і концтаборах.

Не заломало Михайла Осадчого і переслідування його родини: у 1974 році побито його 70-літню матір, 5 січня 1975 р. побито і його на пересильному пункті у Потьмі, а його 33-річного брата Володимира вбито 5 квітня 1975 р. у Сумах.

Михайло Осадчий опублікував ряд науково-літературних праць у «Наукових Записках Львівського Університету» і в журналі СПУ «Жовтень», а у в-ві «Каменярь» вийшла 1965 року збірка його віршів «Місячне Поле», але весь наклад її був знищений. Світового розголосу здобула публікація на Заході різними мовами його автобіографічного нариса «Більмо» у 1970-их роках — журнали «Визвольний Шлях», «Сучасність», в-ва «Смолоскип», Українська Видавнича Спілка (Лондон), «Фаяр» (Париж) і останньо «Каменярь» (Львів). З інших літературних праць М. Осадчого появились друком поезії «Quos ego» («Сучасність», 1979), «Скитський Олтар» (Канада, 1989), «Ірій» (Львів, 1993).

Поява на Заході «Більма», автор якого засуджений на 10 років, викликає зацікавлення до М. Осадчого та мобілізує

активних його оборонців. М. Осадчому присуджують премію ім. І. Франка у діяспорі (1978 р.), Швейцарський відділ ПЕН-Клубу обирає його Почесним членом, Британська секція Міжнародної Організації «Амнесті» у м. Ліверпуль, бере його під свою опіку у 1975 р., а на території Коледжу Христа у Ліверпулі в його честь і пам'ять посаджено дерево у березні 1976 р. І, мабуть, чи не найбільше відзначення М. Осадчого відбулося у жовтні 1992 р., коли-то Міжнародний біографічний Центр у Кембріджі, Вел. Британія, відзначив його «Людиною XX століття» за досягнення у літературі, надавши йому відповідний диплом та медаль.

Після звільнення з заслання, Михайло Осадчий повернувся до Львова, однак праці за професією не мав права виконувати і змушений працювати вантажником, двірником, кочегаром. Але і це приниження не відбирає у нього наснаги до літературної праці в користь української вільної літератури. Разом з іншими відомими діячами літератури, які були разом із ним переслідувані за вільне українське слово, у грудні 1987 р. створюють Українську Асоціацію Незалежної Творчої Інтелекції (УАНТІ), як альтернативу до Спілки Письменників України. УАНТІ рішила видавати свій орган «Кафедра», а редактором цього журналу обрано М. Осадчого. Перше число цього журналу появилось 22 січня 1988 року.

У це видання М. Осадчий вкладає не тільки усі свої сили, організаторські і редакторські вміння і знання, але разом з тим знаходить ще час на поміщення у кожному числі своїх творів.

З відновленням Української державности, М. Осадчий стає членом Ради Львівської організації письменників. В останніх роках працював доцентом катедри історії журналістики Львівського державного університету.

І вірилось, що, ставши знову вільною людиною і працюючи за фахом, Михайло Осадчий зможе ще довго працювати і творити для української літератури нові цінності. Але довголітнє переслідування у тюрмах і концтаборах московсько-більшевицької імперії підірвало молодий організм.

7 липня 1994 року, на 58-му році життя відійшов у вічність Великий Патріот України — Михайло Григорович Осадчий, який обрав своєю зброєю у боротьбі за перемогу Національної Правди і за Незалежність України — вічно живе Слово.

Вічна Йому пам'ять!

СПИСОК ФОТОГРАФІЙ

1. ЧУДНІВСЬКИЙ Василь	13
2. САЛЬСЬКИЙ Володимир	14
3. ВИРМЕНИЧ Кирило	32
4. ПОРУБЧЕНКО Пімен	33
5. МАТВІЙ Віра	50
6. ПОРТРЕТ НЕВІДОМОГО	51
7. СОТНИК ДИКАН	52
8. КАБАЧКОВ Іван	59
9. ПОРОДНИК Яків	60
10. «СІРКО»	87
11. РУСИН (РУСІЯН) Михайло	88
12. «ВІРА»	89
13. ЧИЖЕВСЬКІВ (?)	90
14. ХИЖНЯК	91
15. БІЛОПОЛЬСЬКИЙ (?)	99
16. САЛІКОВСЬКИЙ Олександр	104
17. БАБЕНКО Віра	133
18. ОМЕЛЬЯНОВИЧ-ПАВЛЕНКО Михайло	134
19. ПРОКОПОВИЧ Вячеслав	135
20. ПОРТРЕТ НЕВІДОМОГО	136
21. СЕВНУНЬШ Михайло	137
22. ГРЕЩЕНКО(?)	138
23. КУРИЛЕНКО Михайло	187
24. ТИЛОРНІВ Михайло	188
25. САМІЙЛЕНКО Володимир	189
26. БІЛЕЦЬКИЙ Леонід	190
27. ЛИПА Іван	191
28. ОПІЄНКО Іван	192
29. КОВАЛЬ-МЕДЗВЕЦЬКИЙ Микола	193
30. АРХИПЕНКО Євген	203
31. ЛЕВИЦЬКИЙ Андрій	204
32. ОМЕЛЬЯНОВИЧ-ПАВЛЕНКО Михайло	205
33. ГУЛИЙ-ГУЛЕНКО Андрій	206
34. НЕСТЕРЕНКО Герасим	207
35. РУСІЯН (ДАШКЕВИЧ) Леоніла	208
36. БОГУСЛАВСЬКИЙ Євген	209
37. ШУХЕВИЧ Роман	230
38. ШУХЕВИЧ Роман	238
39. ШУХЕВИЧ Роман	240
40. ОСАДЧИЙ Михайло	256

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

- Абхазія, 35, 40, 41, 42, 49
Австралія, 18, 56, 58
Ага, прибічник Надір-Шаха
(з опери «Алмаст»), 105-132
Агофер, 80
Азербайджан, 40, 48
Азія, 9
Аллах, 79
«Алмаст» (опера), 5, 105-132
Алмаст, жінка кн. Татула
(з опери «Алмаст»), 105-132
Айзенгавер Двайт, ген., 243,
244
Америка, 18, 54, 57, 58
«Амнести», 258
Андерсен Стен, 23
Андієвська Емма, 219
«Анна» (Дидик Галина), 236,
237
Антили, 85
Антоненко-Давидович
Борис Д., 95
Апостольський Престіл, 28
Архипенко Євген, 201, 203
Архипенко Олександр, 146, 219
Архістратиг Михайл, 21
«Атмода» (газета), 22
Ахілл, 246

Бабенко Віра, 133, 199
Багалій Дмитро, 244
Бажан Микола, 217
«Байгуші», 246
Баку, 48
Балтимор, 251
Балтійські Держави, 23
де Бальмен Яків, 246
Бандера Степан, 232
Барка Василь, 219
Барладяну Василь, 5, 15, 21,
92, 105, 149, 194, 243, 251
Батіг Михайло, 253
Батюк, 220
Бах, 216
Башляр, 216
Бельгія, 232
Бельмондо, 217
Березинський Роман, 229
Березинський Юрко, 229
Бердник Олесь, 5, 54, 55
Бердяєв, 216

Биркі Великі (село), 198
Бирладське Князівство, 249
Біблія, 100
Бібрка, 232
Біласевич Ірина, 223
Білецький Леонід, 190, 200
Білий Дім, 244
Білогорща, 236, 237, 239
Білопольський, 99, 198
Білорусь, 40
Білоруська ССР, 24
«Більмо» (нарис), 257, 258
Бог, 21, 22, 30, 31, 57, 62, 63, 69,
71, 77, 84, 101, 145, 214, 237
Богоматір, 235
Богуславський Євген, 202, 209
Бойчук, 219
Большевики, 231
Борзенський повіт, 196
Борохти (село), 197
Братунь Ростислав, 253
Брежнев Леонід, 25, 56
Бреслав, 231
Бригідки, 229
Британська секція «Амнести»,
258
Британські острови, 5
Бродський І., 102
БССР (Білорусія), 21, 24, 40
Буг (ріка), 231
Будда, 54, 100
Будьонний С., 28, 232
Бурлацький Ф., 25
Бурятія, 40

Вагнер, 219
Вайтгед, 216
Вакарчук Іван, 253
Валуєвський указ, 210
Ванкувер, 252
Варшава, 219, 246
Васильківський повіт, 197
Вашінгтон, 244
Ведель, 219
Велика Британія, 258
Велика Рада РУХу, 26, 228
Великий Збір УГВР, 241
Великий Кобзар, 211
Величковський, 219
Веремієвка (місто), 198
Вернадський Володимир, 21

- Верховина, 83
 Верховна Рада (Совет) України (УССР), 17, 19, 29, 30, 34, 253
 Веселий Тернох (село), 199
 «Вечерняя Одесса» (газета), 30
 «Визвольний Шлях» (журнал), 257
 Винниченко В., 219
 Вирменич Кирило, 32, 197
 Відень, 196
 «Візантія триває» (роман), 251
 «В. І. Ленін» (нарис), 246
 Вільне Козацтво, 201
 Вінграновський М., 219
 «Віра», 89, 198
 Вірменія, 48
 Владімір Юрієвич, 220
 Влох Орест, 17, 30, 253
 Волинь, 197, 241
 Волконська-Раєвська Марія, 93
 Володимир, князь, 244
 Воробйов, 215
 Вороний Микола, 194
 Вороніжчина, 29
 Ворошилова вул. (Одеса), 210
 Вормсбехер Г. Г., 43
 Вроцлав, 231
 Всесвіт, 79
 ВУЗ, 224
 Гаер Е. А., 35
 «Гайдамаки» (поема), 246
 Гайдеггер, 218
 Гайдпарк, 218
 Галилеянин, 145
 Галичина, 198, 231, 233, 234
 Ганушкіна С. А., 48
 Гараджа Павло, 142, 144
 Гароді, 216
 Гектор, 246
 Гельсінська нарада (угода), 22, 23, 25
 Гемінгвей, 217
 Генеральна Асамблея ООН, 24
 Генеральне Губернаторство, 231, 239
 Генов Д., 199
 Генуезька вул. (Одеса), 210
 Герасим'юк, 215
 Герман Сергій, 226
 Глухенька Н., 214
 Гоголь Микола, 21, 217, 245
 Голгофа, 103
 Голгофський шлях, 81
 Голляндія, 232
 Головатий Сергій, 25, 27
 Головне Командування УПА, 239
 Голосок Великий, 195, 196
 Голубець Михайло, 253
 Гомер, 245, 246, 247
 Гонг-Конг, 252
 Гончарське поле, 101
 Горбань, голова Месників (з п'єси «Плебейка»), 149-186
 Горинь Богдан, 26, 253
 Горинь Михайло, 97, 253
 Горині брати, 30
 Горлівка, 224
 Господь, 83
 Греція, 232
 Грещенко, 138, 199
 Гринів Євген, 253
 Гринів Ігор, 253
 Гродіжск (місто), 197
 Грузія, 41, 42
 Гулий-Гуленко Андрій, ген., 196, 198, 201, 206
 Гуменна Докія, 251
 Гуменюк Володимир, 5
 Гура Степан, 5, 61
 Гусейнов Г. Ч., 35, 39, 49
 Галілей, 144
 Горбачов Михайло, 24, 25, 56, 212
 Горький Максим, 246
 Гузєєв, майор, 235, 236
 Давидович Ярослав, 234
 Данило Галицький, король, 244
 Дашкевич Я. Р., 35, 37, 38, 39
 Дашкевич-Шереметева Л. Д., 46, 47
 Деклярація принципів прикінцевого акту (Гельсінської наради), 22
 «Деклярація про надання незалежності колоніальним країнам і народам», 24
 Деметра-Матір, 148
 Демократичний Блок України, 30
 Державна Дума, 196
 Державна Самостійність України (ДСУ), 57
 Деркач Ігор, 253

- Дзержинського вул. (Львів), 220, 224
 Дзюба Іван, 219
 Дивізія «Галичина», 233
 Дидик Галина («Анна»), 5, 236, 237
 «Дизайн США» (виставка), 252
 Дикан, сотник, 52, 198
 Дичко Леся, 219
 Дніпро, 83, 143, 195
 Дністер, 198, 229
 Добуш Л. М., 255
 Дон, 21
 Донбас, 29, 237
 Донецьк, 234, 252
 Драгунський Д. В., 35
 Драч Іван, 25, 27, 30, 57, 214, 217, 228
 Дудикевич І. В., 255
 Дунай, 21
 Дух Святий, 96
 «Духовна Республіка», 5
 Духовна Семінарія у Львові, 195
- Евнух-Ганем (з п'єси «Плебейка»), 149-186
 Європа, 9, 24, 26, 242
 Елісаветський повіт, 201
 Емський указ, 210
 Енгельс Ф., 16, 22, 23
 «Енциклопедія Українознавства», 194, 196
 Естонія, 23, 35, 40, 44
- Євангеліє, 54
 Євксін (Чорне море), 21
 Євреї, 44
 Єрмолова Л. Б., 43
- Житомирська обл., 213
 Жмеринка (місто), 202
 «Жовтень» (журнал), 257
 Жук Михайло, 5, 105, 149
- Заатов І. А., 43
 Забужко, 219
 Загаров О., 196
 Закавказзя, 48
 Закарпатська Україна, 239
 Замарстинів, 234
 «Заповіт» (Т. Шевченка), 247
 Запорізька Дивізія, 201
 Затулівів В., 215
- Захар, 217
 Захід, 258
 Західня Україна, 17, 19, 22, 24, 28, 40, 245
 Збоїська, 195
 Збруч, 195, 198
 Зелена вулиця (Краків), 231
 Зеров М., 219
 «Знамя Коммунизма» (газета), 29
 Золотоноша (місто), 202
 Золотонський повіт, 198
 З.С.А., 251
 Зубков Ігор, 17
- «Ірій», 257
 «История Русской Церкви», 18
- Іваничук Роман, 221, 253
 Івано-Франківська область, 234
 «Іліяда», 246
 Ільф (письменник), 251
 Імам, 85
 Імператор (з п'єси «Плебейка»), 149-186
 Інститут філософії АН України, 216
 Ірина, 222, 224
 Іриней, архієп., 18
 Ісхаків Д. М., 46
 Іщенко Станіслав, 7
 Іуда, 81, 101
- Кабачков (Кабачків) Іван, 59, 198
 Кавказ, 21, 246
 Казань, 46
 Казахстан, 40, 45
 «Казашка Катя», 246
 Калинець Ігор, 219
 Калинець Ірина, 253
 Калінінградська обл., 24
 Калькута, 54
 «Каменяр» (в-во), 257
 Канада, 18, 56-58, 242, 257
 Кантемирівка, 29
 Карагандинська обл., 45
 Карпати, 21
 «Карпатська Січ», 239
 Каспій, 21
 Катерина II, 248
 Катеринослав, 195, 196, 199
 «Кафедра» (журнал), 5, 6, 250, 251, 252, 257, 258

- Качибей, 248
 Кашпіровський, 53
 «Квос его» (Quos ego), 257
 КГБ, 7, 27, 220, 221, 224
 Кембрідж, 258
 Кендзьор Ярослав, 253
 Керзюк Ольга, 6
 Київ, 21, 29, 197, 201, 224
 Київська Академія Мистецтва, 149
 Київська Духовна Академія, 202
 Київська область, 213
 Київська Митрополія, 18
 Київський Вчительський Інститут, 199
 Київський Клінічний Інститут, 197
 Київський Університет, 224
 Київсько-Галицький патріархат, 28, 29
 Київщина, 197, 201
 Кирей Михайло, 226
 Кирилівка, 247, 248
 Климишин Микола, 232
 Кобзар, 218
 «Кобзар», 243-247
 Коваль-Медзвецький Микола, 193, 200
 Козярський Богдан, 253
 Коледж Христа (Ліверпуль), 258
 Компартія Литви, 16
 Компартія України, 15-17, 19, 23, 86
 Константинопільський патріархат, 18
 Конфуцій, 100
 Конюшик Анна, 236, 237
 Конюшик Данило, 237
 Конюшик Наталка, 237
 Корені (місто), 199
 Косів Михайло, 253
 Косів Сильвестер, 18
 Костенко Ліна, 100
 Котик Богдан, 17, 30, 227, 253
 Коцюбаїв, 248
 КПСС, 7, 11, 16, 20, 22, 23, 26-28, 30, 31, 34, 37, 40, 57, 224, 228
 Кравчук Леонід, 16
 Країна Рад, 70
 Крайова Екзекутива ОУН, 239
 Краків, 231
 «Красная Звезда» (газета), 23
 Красновертка (село), 201
 Кривенко Олександр, 58
 Криворізький повіт, 199
 Крим, 43, 44, 49
 Кримський А., 217
 Крупник І. І., 34, 41, 49
 Крушельницька Соломія, 219
 Крючков Г. К., 16, 211
 Кубань, 28, 29
 Кубійович Володимир, 21
 Куvasай (місто), 43
 Кулик О. П., 255
 Культ Матері, 250
 Куриленко Михайло, 187, 199
 Курмани (село), 257
 Кухаренко Яків, 246
 Лао-цзи, 100
 Латвія, 23, 40, 44
 Лебедь Микола, 232
 Левицький Андрій, 201, 204
 Лейба, 246
 Лемківщина, 231
 Ленін В., 7, 23, 25, 27, 246
 Ленінград, 224
 «Ленінська молодь» (газета), 18, 254
 Ленкавський Степан, 232
 Липа Іван Л., 191, 196, 200
 Литва, 23, 24, 40, 44
 Литвин, 220
 Литвінівка (село), 200
 Литовська Держава, 23
 Лисенко М., 217
 Литовська Республіка, 253
 Личаківський цвинтар, 232
 Лишега, 219
 Ліван, 42
 Ліверпуль, 258
 «Літературна Україна» (газета), 214
 «Літературно-Науковий Вістник», 196
 Лозовата (село), 142, 144, 147, 148
 Лозовський Р. (Т. Чупринка, Тур), 239, 241, 242
 Лондон, 242, 257
 Лубківський Роман, 253
 Лукаш Микола, 219
 Лук'яненко Левко, 15, 30
 «Людина ХХ Століття», 258

- Львів, 17, 27, 29, 30, 35, 54, 56,
 58, 100, 194-196, 219, 220,
 226-228, 232, 234, 236, 239,
 244, 252, 257, 258
 Львівська міськрада, 254
 Львівська обласна Рада, 227
 Львівська організація
 письменників, 258
 Львівське телебачення, 254,
 257
 Львівський депутатський клуб,
 253
 Львівський державний
 університет, 257, 258
 Львівщина, 227
 Магалеvський Юрій, 5, 194-202
 «Мадонна» (повість), 250
 Мазепа Іван, гетьман, 244
 Майтрей, 85
 Макар Іван, 253
 Макаренко, 219
 Макіявеллі, 232
 Максим'як Тарас, 58
 Малік С. І., 220
 «Маніфест Комуністичної
 Партії», 16
 Марина, мати Маріти (з п'єси
 «Плебейка»), 149-186
 Маріта, плебейка (з п'єси
 «Плебейка»), 149-186
 Маркс, 16, 23
 Марксизм-ленінізм, 22
 Мастюгіна Т. М., 49
 Матвієв Віра, 197
 Матвій (євангеліст), 101
 Маяковський В., 25
 МГБ, 234, 235
 «Меморіал», 220
 Мельник Ярослав, 214, 215,
 217, 218, 219
 Месія, 85
 «Мистецтво» (видавництво), 214
 «Митуса» (журнал), 105, 196
 Михайлів Ю., 92
 «Міжнародний Пакт про
 громадянські і політичні
 права», 21
 Міжнародний біографічний
 центр у Кембріджі, 258
 Мірчук Петро, 242
 «Місячне поле» (збірка віршів),
 257
 Молдавська ССР, 21, 24, 29, 35,
 40
 «Молодь України» (газета), 15
 Монастирі оо. Редemptористів,
 195
 Морозов Павлик, 222
 Москва, 9, 12, 21, 22, 24, 25, 35,
 39, 45, 54, 56, 216, 224, 244,
 246, 247, 248
 Московський патріархат, 18
 Мур Дж., 216
 Муркок (письм.), 251
 М'яківський Михайло, 211
 Нагірний Карабах, 34, 40
 Наддніпрянина, 195, 197
 Надєждін Микола, 21, 22, 31
 Надір-Шах, володар Персії (з
 опери «Алмаст»), 105-132
 Народно демократична ліга, 47
 Народний Рух України (РУХ),
 16, 17, 22, 25-27, 47, 56, 58,
 211
 «Наукові Записки Львівського
 Університету», 257
 Незалежна українська
 компартія, 16
 Некрасов М., 93
 Нестеренко Герасим, 201, 207
 Никольський Н., 18
 Ніконова С. В., 255
 Німецька автономна
 республіка на Поволжі, 49
 Німеччина, 232-234, 251, 252
 Новий Завіт, 21
 Новий Узен, 35
 Ново-Петровське укріплення,
 248
 Норвегія, 232
 Носенко Є. Е., 49
 Нью-Йорк, 242, 250, 252
 Огієнко Іван, 192, 200
 Оглядів, 229
 Одеса, 12, 132, 200, 210-213,
 248, 249, 251, 252
 Олександрівськ, 196
 Олесь, 217
 Олеськ, 196
 Омелянович-Павленко
 Михайло, 134, 196, 199, 201,
 205
 ООН, 22, 24, 54

- Опішня (село), 215
Орджонікідзе вул., 210
Оренштейн, 216
Орієнбаум, 196
Осадчий Володимир, 257
Осадчий Михайло, 5, 6, 56,
256-58, 257, 258
Остафійчук, 219
Остріг, 197
ОУН, 231, 239, 241, 242
- Павличко Дмитро, 30, 57, 217,
228
Павлишин Андрій С., 100
Павло (апостол), 101
Паїн Е. А., 39, 41
Пакт Молотова-Ріббентропа, 24
Панеш Е. Х., 43
Папа, 17, 29
Париж, 26, 196, 219, 257
Парнок Софія, 105
Партія за незалежну і
демократичну Україну, 7
Патона міст (Київ), 143
Паскаль, 144
Пахльовська, 219
Пашко Атена, 5, 92-95, 220
Пелчинська вулиця (Львів),
235
ПЕН-Клуб, 258
Переяславські угоди, 12
Перша Конференція
Поневоленіх Народів, 241
Петербург, 248
Петербурзька Академія
Мистецтв, 195, 196
Петров (письм.), 251
Петро-Розумівська Академія,
196, 201
«Південна Громада» (Одеса),
211, 212
Південна Україна, 29
Підгороддя, 234
Підківка, 224
Підляшша, 231
Пілат, 81, 102
Пінцевич, 145, 146
«Пілебейка» — трагедія на 4
акти, 5, 149-186
«Плужанин» (журнал), 149
Плужник, 220
Поволжжя, 49
Погребняк Яків, 227, 228
- Погулянка, 232
Поділля, 195, 196, 199
Покровський М., 18
Покровсько-Курянський повіт,
202
Полісся, 83
Політехнічний Інститут, 239
Полтавська губернія, 197
Полтавщина, 21, 24, 197, 198,
215
Полудень, генерал КГБ, 220
Польська Армія, 201
Польща, 21, 24, 218, 231
Помян В. О., 255
Попович Мирослав, 27
Породник Яків, 59, 198
Портрет Невідомого, 51, 136,
198
Порубченко Пімен, 33, 197
Посяння, 231
Потрокл, 246
Потьма, 257
«Правда» (газета), 27, 30
«Правда України» (газета), 24
Премія ім. І. Франка, 258
Прибалтійські Республіки, 40
Придвірний, співець Надір-Шаха
(з опери «Алмаст»), 105-132
Прикінцевий Акт Гельсінських
угод, 23-25
Присяжна Ніна, 214
Приходько Григорій, 15
Прінцтонський університет, 252
Провід ОУН, 231, 239
Провід Українських
Націоналістів (ПУН), 232
Прокоп'єв Ю. Н., 46
Прокопович, 219
Прокопович В'ячеслав, 135,
199
Прспект Т. Шевченка (Одеса),
210
«Прощання Гектора з
Андромахою», 246
Пушкінська вул. (Одеса), 210
- Рава Руська, 196
Равлик Іван, 232
Равлик Мирослава, 232
Рада Народних Депутатів у
Львові, 226
Радомишлівський повіт, 197

- «Радянська Україна» (газета), 23, 25, 30
 Раківці, 229
 Рассел, 216
 Репін І., 196
 Рильський Максим, 217
 Рим, 219
 Римо-католицька церква, 28
 Римська держава, 23
 Римська імперія, 217
 Рівне, 16
 Різдво Христове, 21
 Ровенська обл., 213
 Рогатинщина, 234
 Роман Г. І., 255
 Роман (Шухевич), 236, 237
 Романенко Петро, 210
 Романівка (село), 195
 Росія (РСФСР), 9, 21, 23, 29, 46, 213
 Російська православна церква, 18
 Рубен, товариш кн. Татула (з опери «Алмаст»), 106-132
 Руденський, свящ., 229
 Румунія, 21, 24
 Русин (Русія) Михайло, 88, 198, 202
 Русіян (Дашкевич) Леоніла, 202, 208
 Рябчук, 219
- Саліковський Олександр, 104, 198
 Сальський Володимир, 14, 197
 Самійленко Володимир, 189, 200
 Самойленко Альбіна, 227
 Сартр Ж.-П., 149
 Свенцицький І., 196
 «Свобода» (радіо), 25
 СВУ, 220
 Севнуньш Михайло, 137, 199
 Семенко, 219
 Семчишин Л. П., 255
 Сердюцька дивізія, 197
 Сибір, 85
 Силенко Лев, 245
 Симоненко Василь, 221, 223
 Сізіф, 57
 «Сірко» повстанець, 87, 198
 Січко Василь, 22, 29
 Січові Стрільці, 222, 223
- «Сіячі» (видавництво), 149
 «Скитський Олтар», 257
 Скорик Мирослав, 219
 Слобода (місто), 202
 Слобожанщина, 28, 29
 «Смолоסקип» (в-во), 257
 Собчак А., 26, 30
 Советська Соціологічна Асоціація, 35
 «Согласие» (газета), 17
 Соколовський С. В., 45
 Сократ, 246
 Соловійов, 216
 Сосюра Володимир, 217
 Союз Українців у Великій Британії (СУБ), 5, 252
 Спартак, 23
 Спаситель, 81
 Спендіяров, 5, 105
 Спільний ринок, 9
 ССРСР, 16, 17, 23-25, 30, 34, 35, 37, 43, 44-46, 47, 232, 239, 253
 Сталін, 25, 70, 102
 Старе Село, 196
 Старовойтов Г. В., 35
 Стаф Леопольд, 105
 Степняк М., 94
 Стефаник Василь, 217
 Стеців Ганна, 226
 Стецько Ярослав, 232
 Стоглавий Собор, 18
 Стус Василь, 100, 101, 220
 Сумгаїті (місто), 48
 Суми, 257
 Сумщина, 257
 Сухумі, 42
 «Сучасність» (журнал), 257
 Східня Прусія, 24
 Східня Україна, 28, 29
 США, 56, 58, 242
 Сян, 231
- Тарнів, 197, 198, 199, 200, 201, 202
 Татарія, 40, 46
 Татул, князь Вірменський (з опери «Алмаст»), 105-132
 Творець, 92
 Театр ім. Заньковецької (Чернівці), 149
 Театр ім. Івана Франка, 149
 «Тетяна Пата» (альбом), 214
 Тилорнів Михайло, 188, 200

Тимчук О. В., 255
Тихий О., 220
Тичина Павло, 92, 94, 221, 223
Товариство допомоги
емігрантам, 195
Товариство колишніх вояків
УПА, США, 242
Товариство Лева, 58
Товариство української мови,
211, 212
Товстий Лис (село), 197
Торонто, 242
Третій Надзвичайний Великий
Збір ОУН, 241
«Труд» (газета), 24
Труханів острів, 143
Туманян Ованес, 105
Тур (Роман Шухевич), 239, 241,
242

УАПЦ, 17, 18
УГВР, 239, 242
Угерськ (село), 195, 196
Угорщина, 24
УГС, 15, 19, 26, 47
Узбекистан, 43
Україна, 5, 6, 7-12, 15, 16-22,
24-29, 37, 38, 40, 45, 47, 54,
56-58, 92-95, 148, 194, 195,
212, 213, 214, 216, 218, 224,
225, 234, 241, 243, 244, 247-249,
251, 252, 258
«Україна» (журнал), 28
Україна-Русь, 244
Українка Леся, 217
Українська Асоціація
Незалежної Творчої
Інтелекції (УАНТІ), 5, 258
Українська Видавнича Спілка
(Лондон), 5, 257
Українська Військова
Організація (УВО), 239
«Українська Думка» (газета),
29, 252
«Українська загальна
енциклопедія», 196
Українська Народна-
Демократична Ліга, 47
Українська національна партія
(УНП), 15, 26
Українська Повстанська Армія
(УПА), 5, 232, 234, 236, 241, 242

Українське Видавниче
Товариство у Катеринославі,
195
Українське Товариство
допомоги емігрантам з
України, 196
Український християнсько-
демократичний фронт, 47
УКЦ, 17-19, 28, 29, 228, 245
«Українське казино», 231
Український легіон, 232, 239
УПЦ, 28, 29
Український Центральний
Комітет, 231
Українські Землі, 241
УРЕ, 18
Уряд УНР, 197, 198
Уряднича вулиця (Краків), 231
Усков Іраклій, 248
Усманов Г. І., 46
УССР, 21, 25, 29, 30, 38, 48, 253

«Фаяр» (в-во), 257
Федак С., 196
Фернганська долина, 35, 49
Філянський М., 92
Фостун Святомир, 29, 253
ФРН, 45
Франція, 232
Франко Іван, 27
Фройд, 216

Халібулін Р. Х., 46
Харківщина, 202
Хвильовий Микола, 219
Херсонщина, 201, 237
Хижняк (Хіжняк), 91, 198
Хмара Степан, 30, 253
Хмельницький Богдан,
гетьман, 244
Холоїв (село), 195, 196
Холодний Петро, 195, 220, 223
Холмщина, 231
Хом'як Ростислав, 252
Християнсько-демократичний
фронт, 22
Християнсько-демократична
партія Західньої України, 29
Христос, 54, 57, 100, 101
Христосом Діон, 245
Хуршут А., 43
Хуст, 228

- Целіноградська обл., 45
 Центральна Рада, 195, 196
 Цимбалюк Віктор, 16
- Чекановскі Ян, 31
 Ченстахів, 197, 198, 199, 200
 «Червоний Шлях» (газета), 94
 Червоноармійський
 райвиконком, 255
 Черешньовський Михайло, 242
 Черкаська область, 19
 Чернігів, 15, 149, 186
 Чернігівська область, 213
 Чернігівщина, 196, 199
 Черніков, 224
 Черпак (КІБ), 220
 Чехо-Словаччина, 21, 24
 Чижевські, 90, 198
 Членов М. А., 44
 Чобіт Дмитро, 253
 Чорна (ред.), 214
 Чорне море (Євксін), 21, 213
 Чорнобиль, 213, 218, 234
 Чорнобильська катастрофа, 246
 Чорновіл В'ячеслав, 15, 17, 30,
 221, 253
 Чуднівський Василь, 13, 196
 Чумак, 53
 Чумацька Дорога, 79
 Чупринка Тарас, ген., 236, 238,
 240, 242
- Шаміладзе, 35
 Швайка Михайло, 253
 Швайцарський відділ ПЕН-
 Клубу, 258
 Швеція, 23
 Шевченко Тарас, 21, 210-213,
 215, 217, 218, 243-249, 252
 «Шевченкова Одеса» (стаття),
 251
- Шевченко — пам'ятник у
 Вашингтоні, 243
 Шевченко — пам'ятник у
 Львові, 226
 Шейх, прибічник Надір-Шаха
 (з опери «Алмаст»), 105-132
 Шем'ї-заде В. Б., 43
 Шемп, отаман, 197
 Шепель, отаман, 197
 Шибка (село), 247
 Шлюсельбургський район, 196
 «Шлях» (журнал), 105
 Шмигельський, 197
 Шухевич Марія, 234
 Шухевич Роман, ген.-хор., 5,
 229, 230, 236, 238-242
 Шухевич-Березинський Юрій,
 5, 229, 237
- Щербатюк Анатолій, 5, 53, 139
 Щербицький В. В., 47, 70
 Щоголів С. М., 49
- Югославія, 232
 Юнг, 216
 Юрмала (місто), 25, 26
 Юхновський Ігор, 253
- Яворівський Володимир, 16, 25,
 57, 228
 Яворницький Дмитро, 217
 Якутія, 40
 Якушинський Коцюба, 248
 Ямпіль (місто), 199
 Янівський цвинтар, 223
 Японія, 217
 Ярема, 246
 о. Ярема Володимир, 17-19
 Ярославського вул. (Одеса), 210
 Ясперс, 216

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

1. Михайло Осадчий — видавець.
2. Василь Барладяну — головний редактор випуску.
3. Анатолій Щербатюк —

Від редакції: «Кафедра» застерігає, що жодних гонорарів авторам не сплачує.
«Кафедра» дякує «Українському віснику»
за матеріальну допомогу.

ЗМІСТ

Вступне слово — На зорі незалежності	5
--	---

ПРОБЛЕМИ, ДИСКУСІЇ

Іщенко Станіслав, Незалежність чи автономія?	7
Барладяну Василь, А що ж у нас насправді?	15
Що нам треба?	21
Крупник І. І., Національна політика: наука і практика весною 1989 року	34
Щербатюк Анатолій, Українська духовна республіка — оселя чийого духу?	53
Осадчий Михайло, Україна ірредента. Христос Воскрес!	56

ХУДОЖНЯ ЛІТЕРАТУРА Поезія, проза, драматургія

Гура Степан, Чорні в білому. Поема	61
Барладяну Василь, Поезія віруючої душі	92
Пашко Атена, Борису Дмитровичу Антоненкові-Давидовичу (до 90-річчя на могилу)	95
На 19-те листопада 1989 року	97
До Михайла Гориня в тюрму трагічних Чернівців	97
Доні	98
Павлишин Андрій, Львівська зима	100
Пам'яті Василя Стуса	101
Спендіяров О., «Алмаст». Опера на 4 акти з прологом та епілогом. Текст Софії Парнок. Переклад Михайла Жука	105
Щербатюк А., Спрага безмежного. Футурологічна вправа ч. 1	139
Різник Павло Гавраджа. Футурологічна вправа ч. 2 ..	142
Наслання. Футурологічна вправа ч. 3	144
Футурологічна вправа ч. 4	147
Жук Михайло, «Плебейка». Трагедія на 4 акти	149
Акт перший	150
Акт другий	158
Акт третій	170
Акт четвертий	180

ОБРАЗОТВОРЧЕ МИСТЕЦТВО

Барладяну Василь, Про образки на згадку, або вступне слово до портретів Юрія Магалецького	194
---	-----

РЕЦЕНЗІЇ, ПОЛЕМІКА

Романенко Петро, Штрихи до портрета одеських українофобів	210
Присяжна Ніна., Відкритий лист до редакції «Літературної України»	214
Пашко Алена, Це ще не ретроспектива	220
Стеців Ганна, Герман Сергій, Львів напередодні першої сесії першої Ради народних депутатів	226

ПАМ'ЯТАЙМО ЇХ

До 40-річчя від дня героїської смерти ген.-хор. Р. Шухевича	
Шухевич-Березинський Юрій, Зустріч з Батьком	229
Одинокий свідок трагедії в Білогірці	236
Повідомлення про смерть Генерала	239

До ювілею Т. Г. Шевченка

Барладяну Василь, Вселенської волі співець	243
--	-----

ЛИСТИ ДО АВТОРІВ «КАФЕДРИ»

Докія Гуменна	250
Ростислав Хом'як	251
Святомир Фостун	252

ОХРОНІКА

Звернення до депутатів Верховної Ради УРСР	253
Заява — Міській виборчій комісії по виборах народних депутатів Львівської міськради	254
Осадчий Михайло — посмертна згадка	257
Список фотографій	259
Іменний покажчик	260
Зміст	270